OVER HET GODSBEGRIP DER BALUBA VAN KASAI

DOOR

R. VAN CAENEGHEM
Missionnaris van Scheut
Vikariaat : Loeloeaburg, Belgisch-Kongo

VERHAND. VAN HET KONINK. BELG. KOLON. INST.

Verhandeling voorgelegd tijdens de zitting van **21** November 1949.

RÉSUMÉ

L'auteur analyse de quelle manière les Baluba du Kasai, groupe le plus septentrional du grand peuple Luba, qui domina le Sud du Congo du XVIe siècle jusqu'à l'arrivée des Belges, se représentent Dieu.

Cette représentation apparaît dans les appellations et attributs que les Baluba prêtent à Dieu, surtout dans leurs prières et usages, dans leurs dictons et leurs fables ; toute une mythologie populaire issue de vieilles traditions.

L'ouvrage laisse entrevoir leur comportement intellectuel et psychologique envers Dieu ; il expose en même temps la valeur artistique réelle de ces contes.

OPDRACHT

Aan Dhr N. MEERS

Oud-administrateur van het gewest der Baluba — Dibaya — Kasai; met dank en genegenheid.

INLEIDING

De Baluba van Kasai wonen in Belgisch-Kongo provincie Kasai, tussen de rivier van dezelfde naam en een bijrivier : de Lubilashi ; naar 't Zuiden tot de 7de breedtegraad. Ze worden ook genoemd de Baluba-Lubilashi of Babula Bambo (1).

Die Lubastammen vormen de Noord-Westelijke uithoek van het machtige koninkrijk der Baluba, dat van af de XVIde eeuw tot aan de Belgische bezetting heerste over heel het Zuiden van de Kongokolonie. Ze infiltreerden van Oost naar West in een land dat bewoond was door inboorlingen, die talen spreken verwant, zegt men, met het Kikongo. Nu zijn de Baluba er in overwegende massa door getal en invloed ; de autochtone stammen worden gebalubaïseerd, maar hebben nog eigen literatuur en gebruiken.

Deze Lubastudie loopt dus niet over de Bakete, de Babindji, de Balualua, de Basala Mpasu, de Bakwa Mputu, de Bakwa Luntu, zelfs niet over de Bena Lulua in wat ze aan oorspronkelijke eigenaardigheden nog over hebben.

We hadden het geluk 25 jaar in de streek van die Baluba als missionaris werkzaam te zijn en waren in de gelegenheid hun taal en gebruiken ter plaatse te onderzoeken, op te tekenen en te bestuderen.

(1) Over de juiste woonplaats der Baluba ba Lubilashi cfr. *Recherches linguistiques au C. B.*, door R. P. Van Bulck, p. 426.

Het onderwerp omvat 4 delen :

I. Benamingen van God en loftitels van God.
II. Spreekwoorden over God.
III. Gebeden, gebruiken en zangen om God te vereren.
IV. Fabels en legenden over God.

Nota over de gebruikte orthographie en toontekens der Lubateksten.

Een officiële spelling voor de inlandse talen van Belgisch-Kongo werd nog niet vastgelegd. De volgende opmerkingen zullen volstaan om de lezing der gebruikte orthographie duidelijk te maken ook voor die lezers welke een andere gewoon zijn.

Alle o klanken worden uitgesproken lijk in het woord « hof ».

Alle e klanken worden uitgesproken lijk in het frans « est » ; enkel het woordje « ne » maakt uitzondering en klinkt als « nez » in het Frans.

Alle u klanken worden oe uitgesproken.

N vóór i heeft een neusklank lijk in « ignition » of zoals in de Spaanse ñ ; 't geen in de geschreven taal gewoonlijk aangeduid wordt door tussen n en i een y in te lassen, b. v. munyinyi = vlees.

Het nasaliseren van sommige medeklinkers wordt aangeduid door er een n voor te plaatsen of een m indien het een labiale medeklinker is, b. v. ngonga, mbantu.

Voor de toontekens menen we ons te mogen houden aan hoog = ´ en laag ` ; met die twee toontekens kunnen de negers al de woorden zeggen op hun seintrommel.

De verlenging van een klank wordt aangeduid door er een · bovenaan naast te zetten, b. v. tó· = lange tijd ; terwijl tó = geenszins.

De samengestelde klank, hoog laag = ˆ.

De samengestelde toon, laag hoog = ˇ bestaat niet in Luba van Kasai.

De middelhoge of middellage toon = ' b. v. tátuèndè rekenen we bij de specialiteiten die enkel van belang zijn voor hen die aan bijzondere taalstudies doen. De levende taal, juist omdat ze leeft, heeft heel wat meer schakeringen dan de taal vastgelegd in een grammatika. Lijk b. v. in onze talen al de verschillende schakeringen der klinkers niet in schrijfvorm weergegeven worden, zo ook in toontalen hoeven, in een geschreven taal, niet al de nuances der tonen weergegeven te worden. Enkel in specialisaties kan men spreken over negen verschillende tonen (Laman voor het Kikongo of Doke voor het Zulu). De negers op hun seintrommel behelpen zich met enkel hoge en lage tonen ; ze kunnen ermee alles kenbaar maken.

Meerdere woorden hebben een dubbele toon, d. w. z. hebben lettergrepen die even goed hoog of laag kunnen gebruikt worden b.v. tèkètè = tékété ; lùbílú = lúbílú ; in die gevallen gebruiken we onverschillig een van de twee toontekens. Men denke dus in zulke gevallen niet aan fautieve aanduidingen ; ook niet als een bepaalde eindtoon verandert onder invloed van de tonen van het volgend woord. Twee opeenvolgende klinkers (binnen een woord of de eind- en beginklinker van twee opeenvolgende woorden) hebben dikwijls enkel één toonteken; dat gebeurt als er in de uitspraak samensmelting is (fusie of absorptie) van die klinkers en hun toontekens.

De toontekens werden opgegeven door een taalvaardige lubaneger.

DEEL I

Benamingen van God.

Lijk alle Bantu-negers kennen en vereren de Baluba van Kasai een persoonlijk, onstoffelijk Opperwezen, Schepper, Heer en Meester en Bestuurder van alles. De benamingen die ze aan God geven zijn te verdelen in twee groepen :

A. — Eigennamen van God : namen die enkel aan het Opperwezen gegeven worden.

B. — Persoonsnamen die gebruikt worden in loftitels voor God, doch die oorspronkelijk eigennamen zijn, ofwel :

a) van voorouders in de eigen stam ;
b) of van algemene stamvaders of stammoeders of van aloude cultuurmensen ;
c) of van Gods eerstgeboren kinderen.

Die titels en namen worden gebruikt om God eer te geven « analogice » d. w. z. : « hetgeen die personen waren en zijn voor ons, mensen die er uit voortkomen en ontologisch er van afhangen, zijt Gij, God, in de hoogste maat, voor ons en voor alle mensen. Zoals zij Heer en Meester en bevruchters zijn van ons volk en ons land, zo zijt Gij het in opperste graad van ons en van alle volken en alle landen. » Het Theisme dat spreekt uit hun gebeden, spreekwoorden en gebruiken, is te zuiver, dan dat ze God zouden denken als een

mens, zij het ook een vergoddelijkte voorouder ; of als een naziel hoe vergeestelijkt ook, of als een Zon, of als de Wind of als het Uitspansel, of als om 't even wat waarmede ze God betitelen.

Het Opperwezen gelijk zij het denken is niet de uitkomst, het hoogste in een serie soortgelijke wezens, maar een persoonlijk wezen, enig in zijn soort, dat alles schept, kent, bestuurt, de levensbron waaruit al het andere voortkomt en waarvan al het andere afhangt in zijn bestaan en werkzaamheid, niet alleen in de stoffelijke wereld van mensen, dieren en dingen, maar ook in de geestelijke wereld van nazielen en tovermiddelen.

A. Eigennamen van God.

De huidige in gebruik zijnde eigen namen van God zijn : *Máwéjá, Múlópò, Mvìdíe, Nzámbì* en *Kálúngá* ; verschillende benamingen van eenzelfde Opperwezen.

1. MAWEJA.

Maweja is Gods eigen naam, bijna uitsluitend gebruikt in alle gezegden, spreekwoorden, gebeden en gezangen die zeer oud zijn. Hetzelfde dient gezegd ook voor de vertelsels en legenden nu nog in omloop, in de oudste of in die welke hun oud voorkomen bewaard hebben, b. v. in de vertelsels en legenden met terugkomende zangen waarmede het publiek de verteller onderbreekt of aflost, daarin wordt de naam *Maweja* gebruikt met uitsluiting bijna der andere eigennamen.

Kondo ka Maweja : het seintrommeltje van God (kondo : diminutief van tshiondo = seintrommel) d. i. Gods stem die spreekt in het binnenste van de mens, het geweten.

Muele wa Maweja : het kapmes van God = de dood.

Maweja musangana muenapu : God, Hij wordt bevonden, Hij is er = God van eeuwigheid.

Maweja lulamangani : van de kern-lama = bewaren, — en het affix — angana dat de betekenis geeft : overal, in alle richtingen. Dus : God, de albehoeder.

Die eigennaam heeft gewoonlijk een attributief : *Nángilá* ; Naweja Nangila. Gelijk de naam Maweja gebruikt wordt enkel voor het Opperwezen zo komt Nangila enkel voor, gekoppeld aan het woord Maweja ; zelfstandig als eigennaam komt het niet voor. Nangila is ook geen persoonsnaam verbonden aan Maweja door het voegwoord « a » dat zou opgeslorpt zijn door de eindletter « a » van Maweja ; die eindletter wordt niet verlengd zoals het zou moeten zijn in het geval van samentrekking. Nangila is attribuut van Maweja ; de negers zijn het erover eens dat het woord draagt op de welwillendheid, de goedheid van God tegenover mensen en dieren en tegenover alles wat Hij geschapen heeft.

Niettegenstaande Zijn macht om het leven te ontnemen en de moeilijkheid dat Hij ook lijden en ziekten geschapen heeft, is de goedheid, de vaderlijkheid, de meest op de voorgrond tredende eigenschap die ze aan het Opperwezen toekennen : « Bij Hem in Zijn streek is het goed te verblijven, moet het goed zijn, anders zouden de doden terugkomen ; maar wie bij Hem aanlandt vindt het er zo goed dat hij er voor altijd blijft wonen. » Zo leerden het ons de ouderen.

Voortgaande op het begrip *goedheid* dat de negers aan het woord Nangila hechten kan men veronderstellen dat het voortkomt van de kern — nángá die in de huidige taal « beminnen » betekent. Met daarbij het applicatief affix — ila wordt het : « die bemint of die beminnelijk is in zijn verhoudingen met anderen. » Doch van die archaïsche woorden een uitleg geven steunend op de huidige taal is gewaagd en gewoonlijk niet juist.

Ook andere Godsbenamingen worden bij het woord Maweja gevoegd; doch ze zijn er niet uitsluitend eigen aan of bestaan ook op zichzelf als namen van het Opperwezen.

Het woord Maweja in zijn verschillende vormen is gekend in al de streken van het Bantoe-taalgebied, van het Noorden tot het uiterste Zuiden, en ook in het N. W. tot diep in het gebied van de Soudan-talen (cfr. JOHNSTON. *Comparative study of Bantu languages*, II, p. 307).

Om zijn etymologische betekenis te achterhalen wordt het, zoals het in zijn Luba-vorm voorkomt, verdeeld in drie deelen : « Ma-wej-a ». — « Ma » wordt beschouwd als prefix — « wej » is de kern en -« a » de eindletter ; ieder deel heeft een hoge toon.

Het prefix « Ma » in Luba wordt aanzien, onder meer, als het meervoud van het « Bu »-prefix, dat het abstractum aanduidt, de essentie, de natuur van iets. In die zin ware het woord te vertalen door : de goddelijkheid ; buweja zou dus de enkelvoudvorm zijn. Doch ma is geen meervoud-prefix ; evenals men van het « bu »-prefix zegt dat het noch enkelvoud noch meervoud aanduidt, zo wordt ook van « ma » gezegd dat het geen meervoud aanwijst, geen getal-bepaling insluit. De zaken worden met het « bu-ma » — prefix aangeduid, niet in opzicht hoeveelheid maar in opzicht hoedanigheid ; mayi is niet veel of weinig water maar enkel : water, de l'eau. Zo stelt men ook vast dat in andere Bantoe-talen « ma » voorkomt als enkelvoudprefix en « bu » als meervoudprefix, of « ma » en « bu » zijn beide en enkelvoud en meervoud (JOHNSTON, *op. cit.*, p. 229). Tenminste in alle woorden die collectieven aanduiden.

-Wej- zou werkwoordelijke kern zijn en bestaan uit de letter « w » als halve klinker om de eindletter « a » van prefix « ma » met de eigenlijke kern « ej » te verbinden en een hiatus te vermijden.

Die kern « ej » zou overeenkomen met het tegenwoordig gebruikte « enz », ku-enz-a dat betekent : doen, ook : kunnen, bij machte zijn, elders ook nog : macht hebben, gezag hebben. (cfr. LEROY, *La religion des primitifs*, p. 174). Daaruit dan « Maweja » = « de Maker, de Schepper ».

Anderen zeggen « weza » is weten, kennen en kunnen en « Maweja » betekent de Alwetende, ook de Almachtige (*O. K.*, II, bl. 2).

De eindletter « a ». In de Luba-woorden met werkwoordelijke kern heeft de eindletter ook een eigen betekenis. In de woorden, vooral in die met het prefix « bu » of « ma » gevormd, duidt de eindletter « a » of « e » (elders hoort men ook « Maweze », JOHNSTON, *op. cit.*, p. 307) de toestand aan of de hoedanigheid die men bereikt door het verrichten of ondergaan van de werking de de kern aanwijst. Maweja wordt dan : dat wat scheppende is, of dat wat de hoedanigheid bezit te kunnen scheppen. — De eindletter « i » (ook « Mawezi » is in gebruik) duidt het ganse verloop van de daad aan, alles wat die daad, die door de kern wordt aangewezen, in zich bevat. Mawezi zou dan betekenen : dat wat alles schept of, wat volledig schept.

Doch de hele uitleg berust op de actuele taalvormen, terwijl die aloude woorden dateren uit een tijdperk toen de taal, noch haar huidige woordenschat, noch haar huidige grammatica bezat ; hierin hun verklaring zoeken zal gewoonlijk fautief zijn. Dit is het geval over 't algemeen met al de geographische termen, de genealogische namen van stammen en personen, de oeroude woorden die gemeen goed gebleven zijn in al de dialecten van het Bantoe-taalgebied. Ze kunnen niet uitgelegd worden door de huidige taalconstructie van prefix + kern + eindletter en eventueel ingelaste infixen en affixa. Elke etymologische uitleg die daarop berust is in de grond « a misconception ».

Zo staat het niet vast dat « Ma » in « Maweja » een

prefix zou zijn, zeker niet een nominaal prefix. De meeste oude woorden in de Luba-taal zoals mamu, mansebe, mankaji, manji, manda enz. hebben geen pronominaal akkoord-prefix ; hetzelfde geldt voor veel namen die aloude eretitels aanduiden of die stamnamen zijn, b. v. mankamba, mandeja, mambule enz. Die hebben in de huidige taal geen bu - ma - akkoord maar wel dat van een ander klasprefix. Die woorden kunnen in de huidige taal andere prefixen aannemen zonder « ma » te laten varen, b. v. een van de hoedanigheidsprefixen « tshi », « lu » of « ka ». Men mag evengoed zeggen «Tshimaweja » of « Lumaweja » of « Kamaweja » met betekenis : de Grote God.

Voor wat de vermeende werkwoordelijke kern « ej » aangaat : In de Luba-taal krijgt zij de tussenklinker « w » vooraan en wordt « wej » ; elders is het een « b » en dan wordt ze : « bedza », « Kabedza » in West-Tanganyka ; elders « l » of « r » ; « Ledza » in Bemba, « Redza » in Bundu. Elders verandert de klinker « e » in « a » : Awasi, Obasi, Wase, of ook in « o », « Sabo·zi », enz. (cfr JONHSTON, *op. cit.*, p. 307).

Voor woorden gelijk « Maweja » een etymologische verklaring zoeken is even moeilijk als die te bepalen van het Germaans : God of van het Latijns : Deus. Vooral nu de vergelijkende studie van Bantu en Soudan-talen nog in een beginstadium is.

2. MŨLÓPÒ.

In de oude vertelsels is, na Maweja, het woord Mulopo de meest gebruikte term om God aan te duiden.

Mulopo komt dikwijls voor samen met Maweja, het staat er gewoonlijk voor en schijnt een bijstelling te zijn van Maweja zoals het tegenwoordig gebruikte woord : Mukalenge : Heer.

Mulopo Maweja : Heer God, is de aanhef van veel gebeden. « Múlópò Máwéjá, tuálàlá bîmpè mú nzùbú,

nè wátùjúlá máléngélá » — Heer God laat ons rustig slapen in huis en wek ons gezond weder op.

Om het statiger te maken zegt men : Mulopo Maweja Nangila. Múlópò Máwéjá Nañgílá, Wêwé ké Muéná bántú : Heer God, Gij, ge zijt de Meester der mensen.

Maar Mulopo wordt niet enkel als bijstelling gebruikt ; het woord alleen genomen is ook eigennaam van God : Múlópò nguáfùkílá bíbìshí nè bióshá : God die geschapen hebt en het eten dat groen gegeten wordt en dàt wat gekookt wordt = God die alle voedsel doet groeien.

Múlópò muéná bíntú, múlóngólódí wá biônsó : God, Meester van alles, bestuurder van alles.

Mulopo ututokeshe ku meso : God, maak het ons klaar voor de ogen = geef ons wijsheid in het handelen = laat ons slagen.

Mulopo wordt in sommige dialecten Mulopwe uitgesproken. Hetzelfde woordbeeld met een andere tonologie « mùlòpò », een ander woord dus, is de benaming van een kleiner gezagvoerder. De bá-mùlòpò, de bá-bìlòlò, de bá-muènà mpálà zijn benamingen van kleiner hoofdmannen niet uit de familie van het algemeen hoofd der streek.

Maar Múlópò met dezelfde tonologie als in de betekenis God, kan ook gebruikt worden om een volwaardig hoofdman aan te duiden, geen minderwaardige, maar een « Múlópò mújímá » : een onafhankelijke chef.

De etymologische betekenis van het woord is onbekend. JOHNSTON (*op. cit.*, p. 308) geeft de kern « lopo » als verwant met de woorden -lo·ba -ro·ba, -ruva, -o·ba, uba, -uwa, -lupe, rube enz. die alle benamingen van God zijn in de Bantoetalen. Bij Mgr LEROY (*La Religion des Primitifs*, p. 174) worden sommige van deze kernen geciteerd onder de vele die de betekenis hebben : fabriquer, vervaardigen, maken. Mulopo kan evengoed een andere samenstelling en betekenis hebben, het is te oud om door de huidige taalconstructie te worden verklaard.

3. MVÌDÍÉ.

Over het hele gebied der Luba-dialecten, door heel Zuid-Kongo, wordt het woord Mvidie of Mvidi of Mvidia of Vilye gebruikt om geesten aan te duiden, d. w. z. onstoffelijke wezens, schakels tussen God en de levende mens.

Mvidie is de naam van de wezens welke in de geestenwereld de hoogste plaats bekleden, die welke geen lichamelijk bestaan gekend hebben, die welke geen nazielen zijn van afgestorvenen. Geesten die tegenwoordig zijn in wouden of rivieren, in bronnen, vijvers of meren ; geesten van winden en stormen.

Zulke « Bavidije Baluba » of « Bavidiye Bapemba » treft men overal aan in het godsdienstbegrip der Luba-stammen ; doch niet bij de Baluba van Kasaï, daar is de kennis en de verering van zulkdanige geesten verloren gegaan. 't Kan verwondering wekken, temeer daar Mgr. Leroy in zijn *Religion des Primitifs* zegt, dat die hogere geesten, schakels tussen God en de zichtbare wezens, bij alle volken en alle godsdiensten te vinden zijn. Maar bij de Baluba Lubilashi wijst geen enkele uitdrukking, geen enkel spreekwoord, geen enkel gebruik op de kennis van zulke geesten. Alle negers, oud of jong, geschoold of ongeletterd die erover ondervraagd werden en aan wie men bekend maakte wat hij andere Luba-stammen betekend wordt door Bamvidie, waren het eens om te zeggen : zulke geesten kennen wij niet ; alle geesten zijn bij ons bakishi, d. i. nazielen van afgestorven mensen.

Bij de Baluba van Kasaï is Mvidie eigen naam van God, evenwaardig met Maweja en Mulopo. Toch kan het woord soms in tegenstelling staan met deze namen en doelen op geesten, maar dan zijn deze geesten nazielen of iets wat met nazielenverering in betrekking staat, b. v. de bomen bij dewelke voor nazielen geofferd wordt.

De Kapolowayi, de Mumbu, de Mululu, de Dilenge, de Muabi, de Kalombo, alle geestenbomen zijn Mvidie. Indien het tekstverband niet aanduidt dat « Mvidie » op nazielen draagt of op geestenbomen dan betekent het woord God zelf.

Múntú kàyí múfùká kùdì Mvìdíe ?
Nkàyéndè múdìpàngìlé.

Hoe zou de mens niet geschapen zijn door God ?
Uit zichzelf zou hij toch niet gekund hebben.

Tshìtákúpèlà Mvìdíe, wêwé nè :
Mújàngì m̀-múnkùbe

Aangaande hetgeen God U is komen schenken, zegt gij :
Een naziel is het die mij beschermt.

Móyó m̀-múshìyá Mvìdíe,
Lúfù ǹ-dúshìyá bákùlù

Het leven werd ons nagelaten door God,
De dood door de stamvaders.

De *Moyo* is het levensteken van een wezen. Datgene wat aanduidt dat er leven is, zoals de adem bij mens en dier, het hart. De Moyo is ook het leven en hetgeen daarmee innig verbonden is, de gezondheidstoestand en de gemoedstoestand ; — ook de drang, de drift in iemand die aanzet tot handelen. Moyo is hetzelfde als Bukole, de levenskracht die de negers zo herhaaldelijk en uitsluitend aan God vragen in hun gebeden ; de twee woorden worden onverschillig voor hetzelfde begrip gebruikt. De groet Moyo is gelijkwaardig met de groet Kolako = wees levenskrachtig.

Múntú wá Mvìdié	Een mens geliefd door God :
Kàfuálá,	Het is niet de gewoonte dat hij dood gaat ;
Úfùafuá wá bálójí :	Men sterft gewoonlijk door toedoen van de beheksers
nè bánkìná bántú	Of van de afgunstigen (die tovermíddelen maken).

De drie laatste voorbeelden werden aangehaald om dè tegenstelling te laten uitkomen van het woord Mvidie met alles wat in de godsdienstige opvattingen van de Baluba de geestenwereld vormt :

a) de bajangi en de bakulu, die nazielen zijn;

b) de baloji en de bankina bantu, die levende mensen zijn maar beschikkend over een bovennatuurlijke kracht: de beheksers en die welke macht hebben over een tovermiddel = buanga.

Mvidie, zonder meer, is God, lijk in de schone uitdrukking: Muamba Mvidie = gelijk God het doet = gelijk God het wil. « Kuamba » bij de Baluba heeft gewoonlijk de betekenis van: zeggen, spreken. Maar in de oude uitdrukkingen en soms ook nog in de huidige taal heeft het de betekenis van: doen of willen.

Het Opperwezen is ook de God, Mvidie, van alles wat in de onderwereld bij de bajangi tehuis is, zoals in 't gezegde Mvìdié wá bájàngì: God der nageesten.

Als het tekstverband geen twijfel toelaat kan Mvidie dragen op nazielen of tovermiddelen b. v. wanneer Mvidie in tegenstelling staat met Maweja of Mulopo. B. v.:

Buàbùlá múlaḿbìkà	Als men geen schuldige vindt (voor ziekte, dood)
Kábàbùlámbíkílá Máwéjá	Mag men niet als schuldige God aanzien
Bàbùlámbíká Mvìdié	Maar wel een geest.

Het attribuut « Múkùlù » dat gewoonlijk bij Mvidie: God, gevoegd wordt, doet alle misverstand verdwijnen. Mvìdíe Múkùlù is de gewone term waarmede tegenwoordig enkel het Opperwezen bij de Baluba van Kasai aangeduid wordt. De katholieke missionering aanvaardde die benaming en veralgemeende haar gebruik; de protestantse zending gaf haar voorkeur aan het woord Nzambi dat vroeger alleen bij uitzondering gebruikt werd.

Mvidie Mukulu amumone = God straffe hem, of de eed: Mvidi Mukulu wammona = God straffe mij (zo ik de waarheid niet zeg).

Mvìdí Múkùlù umpèpú muâná	God wil mij een kind schenken.
Bíntú biônsó bià *Mvìdíe,*	Alles behoort aan God,
Mvìdié Múkùlù wàfùkílé,	God heeft het geschapen,
Wàfùkílá muińshì wá kábwé.	Hij schiep het (gezeten) onder de palmboom.

Hier worden dus Mvidie en Mvidie Mukulu in hetzelfde spreekwoord gebruikt met eenzelfde betekenis.

Samen met Mvidie of Mvidie Mukulu wordt ook Mulopo gebruikt of Maweja. Veel gebeden beginnen met het plechtige : Mvidi Mukulu, Mulopo, Maweja Nangila. Geen benamingen voor verschillende soorten van goden, maar een statige gebedsformule voor het aanroepen van het éne Opperwezen.

Men beschouwt gewoonlijk Mukulu als bijvoeglijk naamwoord bij Mvidie en men geeft dan aan dat bijvoeglijk naamwoord zijn huidige betekenis : de oudste, de eerste in rang met al de bijbetekenissen welke door hun ontologie in hun sociaal leven aan die prioriteit verbonden zijn, zoals : eerstgerechtigde, eigenaar van het familiaal bezit, oorzaak en bevruchter van de levenskracht der navolgenden in de familie, enz.

Mukulu betekent ook : de meest voorname, de meest uitmuntende in enige hoedanigheid, b. v. de slimste, de wijsste, enz. Gelijk in het gezegde :

> Múkùlù wá nyámá, n-Kábúndí.
> Múkùlù wá nyúnýu, -ṅ Káténdè
> Múkùlù wá mpású, ṅ-Kàmànímání
> enz.

De slimste onder de dieren is Kabundi ; onder de vogels, Katende ; onder de sprinkhanen, Kamanimani enz.

Doch Mukulu zal oorspronkelijk wel een andere betekenis hebben en geen hoedanigheidswoord zijn. In LEROY, *op. cit.*, p. 500, wordt de kern -ulu, elders -ilu (in monosyllabische talen, « yu », « yo ») opgegeven als die welke in de meeste Bantoe-talen een naamwoord vormt dat gebruikt wordt als eigennaam van God. Ulu betekent er : hoog, toppunt, hemel, betekenis die het ook heeft in het Luba in de huidige woorden : diulu = toppunt ; mulu = kulu = omhoog. In de lijst van de opgegeven talen neemt -ulu de meest verscheidene prefixen aan, soms met inschrijving van y of g of k, tussen prefix

en kern om de hiatus te vermijden ; wat dan geeft als eigennamen van God : « Mugulu » in het Tabwa, « Mukuru » in het Herero, « U-nkulu-nkulu » in het Zulu, enz.

Het Mukulu der Baluba zal ook wel een zulkdanige eigennaam van God zijn en Mvidi Mukulu zal best vertaald worden door : « De Geest God », of meer etymologisch, « De Geest de Hoge ». Wat in moderne taal gezegd wordt door : Mvidie wa mulu of wa kulu. Ten andere in sommige Bantoe-talen (cfr. *Africa's God*, V, pp. 83 en 88) wordt « Mukulu » gebruikt als bijstelling ook bij « Maweja », of bij « Nzambi » (*id.*, p. 123) ; de Baluba van Kasaï kennen die woordkoppeling niet, doch het staaft de bewering dat we hier niet te doen hebben met « de oudste of voornaamste Geest », want de benaming Maweja of Nzambi wordt uitsluitelijk gebruikt voor God en is niet op geesten toepasselijk zoals Mvidie.

De etymologie van het woord Mvidie is onbekend. Emil Torday in zijn werk over de Bushongo van Kasaï, p. 95, vertaalt Mfidi Mukulu (of door metathesis, Mfidi Muluku) door the ancient chief. Hij vindt de uitleg van het woord : Mfidi in de ww. kern -fìl en zijn applicatiefvorm -fìdílá ; het betekent : to guide, leiden, besturen. Mfìdí zou dan zijn de geleider, de bestuurder

Doch Mfidi is een dialectische uitspraak voor Mvidie. De Bena Lulua veranderen alle v-klanken der Baluba in f ; gelijk alle z er s worden en alle j, sh.

« Kuvila » en « kufila » zijn twee onderscheiden wkw. die bij de Bena Lulua op dezelfde manier uitgesproken worden naar niet bij de Baluba. Deze kennen kúfìlá = geleiden en kúvílá = loochenen, ook volledig kennen, of kúvìlá = bestrijken met iets ; doch ze zeggen nooit Mfidi als er spraak is van Mvidie : God.

Het wkw. kúfìlá hier te pas brengen heeft geen zin, evenmin als kúvílá of kúvìlá.

4. NZÁMBÌ.

Het woord in zijn verschillende vormen wordt gebruikt in het hele Noordelijke gebied van de Bantoetalen, vooral door de stammen van de Westkust tot heel in het Noorden aan de grenzen van het Soudan-taalgebied (cfr. JOHNSTON, *op. cit.*, p. 307).

Het wordt ook gebruikt door de Baluba van Kasai doch heel wat minder dan de vorige benamingen.

Kúmòná Nzámbì = kútútá dìakáléngé = lukken, slagen ; in geval van ziekte : genezen.

Údí múkúpìté wêwé Nzámbì búkólè ìngwá pánì aú ?
Die U, God, in kracht overtreft, waar is hij ?

Ákuìlà Nzámbì ; Spreek in 't voordeel van God = Bemin God
Ákuákuìlà. En God zal in uw voordeel spreken = en God zal u beminnen.

Kuakuila = voor iemand ten beste spreken, iemand graag zien, iemand barmhartig zijn ; zoals in 't gebed : Mvìdí Múkùlù wánì, ùngákuìlè biànì = God wees mij barmhartig.

Ze zeggen Nzámbi á lúpèmbà = God van de witte aarde, om Gods welwillendheid aan te duiden. Lupemba is het zinnebeeld van schoonheid, zuiverheid, geluk, voorspoed. Údí múngélá lúpèmbà múndá bíkólè = mijn binnenste bestreek hij volledig met witte aarde = hij maakte mij zeer gelukkig.

Mvìdí Múkùlù ùdí ùmúlábá mpèmbà = God schonk hem voorspoed.

Voor alles wat betrekking heeft op de eredienst van God wordt uitsluitend wit gebruikt ; voor de bakishi of buanga is het gewoonlijk rood, soms rood en wit te samen.

Het woord Nzambi wordt op een lijn geplaatst en samen gebruikt met de andere benamingen van God :

Mvìdí Múkùlù, Nzámbì wá bákùlù. God, God der stamvaders.

Bij het beschouwen van een zonsopgang of van een

ander groots natuurverschijnsel zegt de neger bewonderend : Nzambi ! God ! (is aan 't werken).

Om voor het woord Nzambi een passende betekenis te vinden laat men het afstammen van de kern -amba die in de meeste bantoe-talen gebruikt wordt met de zin : zeggen, ook : doen. In wkw. kernen kan de eindletter zijn a of e of i (cfr. supra voor « Maweja »). Zo heeft men ook : Nyambe, Anyambie, Nzame (LEROY, *op. cit.* p. 173) of -ama, Samba (JOHNSTON, V, II, p. 307) en verschillende benamingen met eindletter « i ». Nz is prefix ; elders, nya of ni of ini, eni, ani of ya, ja, dza, sa, za, enz. Dat geeft dan voor al diezelfde Godsbenamingen de betekenis : de Maker — de Schepper. Wat eveneens klopt voor de Baluba van Kasai waar -amba gewoonlijk betekent : zeggen, soms ook : doen. B.v. in de uitdrukking : Mvìdí Múkùlù wámbákù bîmpè : God heeft alles goed gemaakt.

Doch heel die uitleg steunt op de huidige taalconstructie van prefix + kern + eindletter. Of het oeroude woord Nzambi daaraan wel beantwoordt valt te betwijfelen.

Evengoed zou het woord kunnen verdeeld worden in : nz : prefix + a : bindletter = mbi : naamwoord ; *nz + a + mbi.*

Zulke woordconstructie : een prefix (meestal n ook lu waar er kwestie is van waterlopen, of een locatiefprefix : mu, ku, pa waar er kwestie is van plaats al of niet verbonden door de bindletter : a aan een monosyllabisch woord, is de meest voorkomende in de oude geographische of genealogische bantoewoorden ; tenminste waar men niet te doen heeft met samengestelde woorden, die dan moeten ontbonden worden in de twee naamwoorden waaruit het geheel bestaat ; zoals bv. :

Kasongo = Kasa-ongo	Basanga-= Basa-anga
Musongo = Musa-ongo	Bakwanga = Bakwa-anga
Basongo = Basa-ongo	Balendu = Bale-Ndu
Lusambo = Lusa-mbo	Walengola = Wale-Ngola.

Dit zijn alle samengestelde woorden waarvan het eerste deel, sa of kwa of le, met gelijk welk prefix, stam, betekent (cfr. het huidige : tshisa en mukwa = stam in Luba, en Bale = mensen in Kilendu) (1).

In Luba komt prefix : n voor als het oudste aller prefixen. Alle oude woorden, die dan gewoonlijk gemeengoed zijn voor het hele Bantoe-taalgebied, beginnen met « n » (= « m » voor labiaalklinker). Lijk : nyoka, ngoma, nzolo, njila, nswa, mponde, nkole, nkunde enz. Vele woorden welke nu gebruikt worden met een ander prefix bestaan nog in oude gezegden of woordkoppelingen, met hun vroeger prefix « n ».

V. b. : het huidige dikasa is nkasa in muanankasa = grote teen.
» » mubidi (2) is mbidi in pambidi = uitwendig.
» » munkidi is nkidi in ndondonkidi = de onderwereld.

Vele woorden welke een nieuw prefix gekregen hebben bestaan ook nog met hun eerste prefix : n, b. v. ku bisalasala kua mutshi = ku nsala kua mutshi = tot het toppunt van de boom ; Kashingi = Lushingi = Nshingi = Naald. ; Tshisaka = nsaka = korf. Dikaka = ananas van nkaka = miereneter, omdat op beider lichamen dezelfde schubben voorkomen, enz.

We laten de betekenis van het prefix buiten kwestie, ook of de prefixen vroeger, met of zonder pre-prefixen, een zelfstandig woord uitmaakten ; doch het is opvallend hoe ze dikwijls aan hun naamwoord verbonden werden door de bindletter : a (cfr. JOHNSTON, *op. cit.*, p. 240).

Die bindletter : a is zonder twijfel het betrekkingswoord : a dat een zo menigvuldige rol speelt in het nominaal of pronominaal verband, in de grammatica der Bantoe-talen.

Zo zegt Mc. LAREN in zijn *Xhosa Grammar*, 1942, p.

(1) Grammaire Kilendu par L. DE LEU, p. 5.

(2) Wanneer woorden met prefix « n » een nieuw prefix krijgen, verliezen of behouden ze hun eerste prefix.

198 : the insertion of the vowel a between the prefix and the root in many words of this class deserves special notice. Examples : Isandi = is(prefix) + a + ndi = thing of din = noise

Isando = is + a + ndo = thing of doing = hammer.

Hetzelfde gebeurt in het Luba. Bv. de kern -suma = bijten geeft als persoonsnaam het woord Tshi-a-suma = de bijter ; Mbanza = het hof, geeft als titelnaam van dignitarissen aan het hof van de hoofdman : Shabanza = Tshi-a-banza.

Niet enkel het prefix tshi kan de bindletter : a opnemen voor het oorspronkelijk woord, ook de andere prefixen kunnen dat doen. Bv. Bualu = zaak, is op dergelijke wijze te ontbinden : bu + a + lu, het woord immers in zijn pejoratieve vorm wordt bualulu of tshialulu = een slechte zaak, het oorspronkelijk woord « lu » wordt verdubbeld en niet een vermeende kern -alu. Zo ook mu-a-nda = ding, heeft als depreciatief : muandanda luandanda, tshiandanda = een slecht ding.

Diezelfde constructie : prefix + a + naamwoord is aan te stippen in : diambedi = dibedi = mbedi = eerst ; waarschijnlijk ook in al de oude woorden zoals : diamvwa = maïs; luamba = luambu = luatshi = front van een leger ; muanza = serpent ; nzaji = weerlicht ; luanga = tshianga = zweet ; tshianza = hand enz.

Dat brengt ons dan ook de uitleg van veel oude geographische namen zoals :

Luambo = Lu-a-mbo = de rivier Mbo
Muanza = Mu-a-nza = aan de Nza
Kwango = Ku-a-ngo = aan de Ngo
Nyanza = Ny-a-nza = dit is de Nza

Het oorspronkelijke woord van al die benamingen was monosyllabisch zoals er nu nog wel enige bestaan in de bantoetalen, enkel of verdubbeld geschreven, b. v. de Nko bijrivier van de Kuilu. Gelijk de woorden ngongo = rat ; nganga = geneesheer ; mpempempe = slechte reuk;

mpopo = grastoppen ; nkonko = sternum ; nkanka = bladeren van boontjes enz.

Al die Luba woorden kunnen niet uitgelegd worden door de huidige woordstructuur van : prefix + kern + eindletter ; zij getuigen van de monosyllabische oorsprong van de Bantoe-talen. De oorspronkelijke betekenis van zulke woorden is wellicht te zoeken in het Soudantaalgebied waar nog monosyllabische talen gesproken worden. Zoals b. v. het Luba woord lupepele = wind uit te leggen is door het woord : mpe, verdubbeld mpepe, wind, in het Ngbandi (cfr. *Ngbandi-taal*, P. B. LEKENS, p. 305).

Merken we nog op dat wanneer prefix : n voor een kern met klinker als beginletter komt te staan, men de halfklinker y of de medeklinker z = s tussen beide inschuift ; wat dan ook gebeurt als : n met het oorspronkelijk naamwoord verbonden is door de bindletter : a. Zo wordt het dan : nya of nza of nsa. B. v. in : Nyanza = de (rivier) Nza ; nyunyu = 'n vogel ; Nsadi = « de (rivier) Di ».

Nzambi (= Nyambi) zou wel dezelfde oorsprong kunnen hebben en te verdelen zijn in nza = (n (z) + a) en het oorspronkelijke naamwoord mbi (of mba of mbe) waarvan dan de betekenis in de monosyllabische talen moet gezocht worden. Vooral daar het woord, volgens de gegevens van Johnston, het meest gebruikt wordt in de streken van het Bantoegebied die grenzen aan het gebied der Soedantalen [1].

Dezelfde etymologische uitleg geldt voor het woord Muanga dat in Swahili gebruikt wordt als naam van God. Uitgelegd volgens de huidige taalstructuur zegt men : prefix : mu en kern -anga = schitteren. Dus Muanga — Thę One of the light ; The One of the bright heaven, de schitterende. (*Africa's God*, p. 124).

[1] Bij de Balesa is « Mba » = divinité. Cfr. P. SCHEBESTA IN ZAIRE, Mei '49, p. 491 en p. 485.

Doch heel wat meer waarschijnlijk is de philologische samenstelling : mu prefix, a bindletter, nga naamwoord. Het naamwoord nga komt overal voor in de Bantoetalen, in eenvoudige vorm nga of in verdubbelden vorm: nganga. Bij de Baluba betekent het de medicijnman. In het Ngbandi is nga : ziekte. Het woord nga zit ook in buanga (bu + a + nga) : tovermiddel en luanga of tshianga = damp, stoom, zweet.

We herhalen : voor archaïsche woorden gelijk Nzambi uitleg zoeken in de huidige taalvormen leidt op een dwaalspoor.

5. KÁLÚNGA.

Zoals Nzambi, het meest verspreide woord voor God is in het Noorden en vooral het Noord-Westen van het Bantoe-taalgebied, zo is *Kalunga* het meest verspreide woord voor God in het Zuiden van het Bantoe-gebied.

Het schijnt overal gekend te zijn van in 't Z. van Belgisch Kongo tot aan de Kaap. Bij de Baluba van Kasaï die het randgebied bewonen van die twee groepen is Kalunga geen onbekende benaming voor God doch het wordt weinig gebruikt. Het komt voor in loftitels tot God, die dan ook gebruikt worden voor groten onder de voorouders of onder de levenden. Het wordt het meest gebruikt als benaming voor de onderwereld waar de nageesten verblijven :

Kálúngá mílábì = waar de rechtvaardige geesten verblijven
Kálúngá mísónà = waar de slechte nageesten wonen

Disu dia Kalunga = oog van Kalunga, wordt gezegd voor een spiegel.

De betekenis van het woord wordt door P. STRUYF S. J. (*Africa's God*, V, p. 90) en door Mgr KEILING VAN CUBANGO, Angola (id., p. 101) op dezelfde wijze verklaard. Kalunga zou betekenen : de zee en bij toepassing op God zijn oneindigheid bedoelen. Mgr. LEROY (*op. cit.*,

p. 174) rangschikt Kalunga bij de groep Godsnamen met werkwoordelijke kern die beduiden vervaardigen, fabriquer, façonner.

Meer waarschijnlijk is Kalunga etymologisch heel iets anders. Mulungu wordt in de streken van beneden-Zambeze en elders gebruikt als Godsnaam.

Mulungu komt van Ngu, Mngu, Mungu, N-ungu, Muungu, Mlungu, Mulungu enz. ; alle benamingen van God gebruikt in Swahili en andere Bantoe-talen (cfr. LEROY, *op. cit.*, p. 501).

« Kalunga » is etymologisch wellicht een equivalent van Mulungu. De eindletter : a staat in verhouding met dezelfde klinker in het beginprefix : ka. Ofwel bestaat Kalunga uit twee woorden *a*) Kalu = kulu = mulu (ka is tijdsprefix en ku locatief prefix [1]).

en *b*) het vroegere geciteerde naamw. : Nga.

* * *

Verdere Godsbenamingen die in andere streken door de Baluba gebruikt worden komen in Kasai niet voor ; noch Imana der Baluba Hemba, noch Kamana der Baluba Samba, noch Leza der Baluba Sanga, noch Upungu, Mungu of Mulungu ; enkel Maweja Nangila, Mulopo, Mvidie, Mukulu, ook Nzambi, en soms Kalunga.

B. Persoonsnamen in de titels van God opgegeven.

Hier gaat het niet meer over eigennamen van God, namen die enkel en alleen voor het Opperwezen gebruikt worden, maar over de persoonsnamen, de namen van voorouders, waarmede de Baluba God verheerlijken in de loftitels welke ze Hem toesturen.

(1) Cfr. Aequatoria 1946 N° 1, bl. 8.

Die loftitels noemen ze : Makumbu = Mikanu = Tusumu = Tusala = miaku ya kusamuna nayo bamfumu = woorden waarmee de hoofdmannen vereerd worden. Het zijn geijkte formules die niet meer veranderen. Iedere loftitel werd oorspronkelijk wel voor een bepaald persoon opgesteld, doch nu dienen ze om gelijk welke persoon te verheerlijken die ze er waardig genoeg voor achten.

Sommige ervan worden gebruikt als bijstellingen bij de eigennamen van God, worden dus gericht tot God zelf. Uit die makumbu-schat worden daartoe enkel die woorden gekozen waarin personen vernoemd worden die ofwel eerste voorouders waren in de eigen stam of algemene stamvaders of stammoeders, ofwel die aloude cultuurmensen zijn, ofwel die als Gods eerste kinderen vernoemd worden. Daarin ligt niet de bedoeling dat ze God willen aanduiden als een mens of een vourouder van de stam ; zulke betekenis wordt als onzinnig door de negers van de hand gewezen ; doch, zoals reeds vroeger werd gezegd, wat die personen stoffelijk en ontologisch zijn voor de mensen-in-de-stam, die eruit voortkomen en er van afhangen, kennen ze toe « analogice » en in de hoogste mate aan God als eerste bron van alle levenskracht.

De Baluba van Kasai kennen in hun geestenwereld enkel nazielen van afgestorven mensen in de stam, maar onder die « bakishi » zijn er verschillende categorieën :

a) de gewone Bakishi ; dat zijn de nazielen van de afgestorvenen in de familie, of van die buiten de familie welke gedurende hun leven een bepaalde toverij vereerden, of van die welke een speciale eigenschap hadden : b. v. de jagers, de smeden, de schonen van lichaamsbouw, enz.

b) de Bakulu : de voorouders van de stam.

c) de Bakole : niet enkel de eigen stamvaders of stam-

moeders, maar ook die van andere stammen. Zo eindigen de genealogies van hun verschillende stammen met eenzelfde groep van drie « Bakole » :

Mutombo wa *Nkole*
Nkole wa *Bende*
Bende wa Mvidie Mukulu (cfr. De Dibeso door P. De Nolf in *Congo*, Febr. 36, p. 17).

In die genealogies zijn de namen der voorouders verschillend, die van de Bakole niet.

Uit de benamingen van Bakulu en Bakole-geesten worden persoonsnamen en loftitels genomen die ze toepassen op God zelf. Niet om te zeggen : Gij zijt de God van Kawongo of van Ntete enz., gelijk in de Bijbel : God van Abraham, God van Isaac enz. ; maar om te zeggen : Gij zijt onze Kawongo, onze Ntete enz, zoals men tot God zou zeggen : Gij zijt onze Abraham, onze Isaac.

1. *Met Bakulu -namen zeggen ze tot God* :

Mvìdí Múkùlù wá Tshîamé Tshíkùlù	God van (moeder) Tshiame Tshikulu (3)
Káwóngó muéná bíntú	*Kawongo* (2) bezitter van alle dingen
Dìmwè wénzá bíléngá, dìmwè wénzá bíbì.	Soms doet Hij goed, soms doet Hij slecht. (1)

ofwel :

Mvìdí Múkùlù, Múlópò, Máwéjá Nángílá ;	God in de Hoge, Heer, Opperwezen ;
Dîbá kàtaǹgìlá tshíshíkì,	Zon die men niet kan aanstaren,
Wá kútàngílá diàmóshá nsèsé ;	Die ze beziet, ze verbrandt hem met haar stralen ;
Káwóngó muéná bántú	Kawongo, bezitter der mensen,
Mfùmuètù *Tshítèbwà Mùkànà*	*Tshitebwa Mukana* onze hoofdman,
Mvìdí Múkùlù mámpángà.	God van sterkte.

elders voegt men bij Tshitebwa Mukana zijn kasala = loftitel :

Mukalenge Tshitebwa Mukana	Heer Tshitebwa Mukana
Mfumu wetu wa kutuambila mua kupita.	Onze hoofdman die ons leert hoe voor uit te gaan (= voorspoedig te zijn)

(1) Daarover infra. p. 33.
(2) In plaats van Kawongo zegt men ook Kapongo of Kabongo.
(3) Een geijkt gezegde over God, cfr. Deel II, de Spreekwoorden.

ofwel :

Múlópò Máwéjá Nángílá (enz.)	Heer God, enz.
Nàshá biàmáná míkùnà	Overal waar men ook gaat
M-bíntú bià *Ilúngá Mbìdì*	't behoort alles toe aan *Ilunga Mbidi.*

ofwel :

Múlópò Máwéjá Nángílá (enz.)	Heer God enz.
Wêwé *Kásóngó wá kú dîbá,* éndà,	Gij zijt onze *Kasongo wa ku diba*
Búlóbá bônsó m̀-buèbè	Waar Gij ook gaat
	Alle land is het Uwe.

Kabongo, Tshitebwa, Ilunga Mbidi, Kasongo wa ku Diba zijn Bakulu-voorouders der Baluba.

2. *Met Bakole -namen zeggen ze tot God* :

a) Mvìdí Múkùlù wá *Ntêté* = God van Ntete.

Ntete, vertellen ze, was iemand van voorheen, een hoofdman groot en beroemd boven al onze voorouders en boven alle mensen, hij was de oudste van alle mensen, hun aller hoofd ; voor of boven hem was geen ander mens, wie ook. Hij, « Ntete » is ons aller hoofd.

Het woord Ntete komt ook bij andere volken voor gekoppeld aan de benaming van God : « Mpungu Ntete » (cfr. *Africa's God,* V, p. 65).

b) Wêwé *Nkólé* muéná bíntú = Gij zijt Nkole, de Albezitter.

Nkole of Nkuele is een van de drie laatste Bakole-namen die in de genealogies der Baluba de naam van God voorafgaan (cfr. *supra,* p. 29).

Om iemand te overbluffen zeggen ze spottend : Kuàkúyà Nkólé, kuàkúshìkílá = zijn glorie reikt nog verder dan die van Nkole, ze grenst aan het uiterste. Ofwel als spot op de vrouwen : Bakaji, Nkole wakabapangila = de vrouwen, zelfs Nkole kan ze niet temmen.

c) Mvìdí Múkùlù wá *Bèndé*	God is Bende
Béndè wá Mvìdí Múkùlù	En Bende is God.

over Bende, meer hierna, p. 38.

3. *Met namen van cultuurmensen zeggen ze tot God.*

a) Mvìdí Múkùlù wá Tshitètè = God van Tshitete.

« Tshitete » schijnt bij het eerste horen dezelfde naam te zijn als « Ntete » van daareven waarin prefix « n » veranderd werd in ampliatiefprefix « Tshi » ; doch de tonologie der woorden is anders, bijgevolg zal Tshitete ook wel een andere naam en persoon zijn.

Van Tshitete wordt gezegd : « hij was een vermaarde mens van voorheen, door God bijzonder beschermd en verzorgd. God verheerlijkte Tshitete boven de andere mensen. Deze zagen de grote dingen die Tshitete kon doen en die niemand anders vermocht te doen. Vandaar het spreekwoord : Bàmwè bántú m̀bákòmbélá kùdì Múlópò : God geeft aan sommige mensen de voorkeur. Tshitete, daar was niets dat voor hem te lastig of te moeilijk was. Daarom, om God eer aan te doen noemen ze Hem : Mvidi Mukulu wa Tshitete = God, beschermer van Tshitete...

Tshitete wordt niet gezegd een hoofdman te zijn, maar een mens die uitmuntte in alles, die alles kende, een aloude cultuurmens in de stam.

In die serie van cultuurmensen moet geplaatst worden een hele reeks van namen, mannelijke en vrouwelijke die gebruikt worden in loftitels tot God en die doelen op vooraanstaanden in de stam, niet als hoofdmannen of stamvaders en -moeders, maar als uitzonderlijke mensen. Al die namen hebben daarbij nog de eigenaardigheid dat ze, etymologisch verklaard, *een eigenschap van God aanduiden.*

Zo zeggen ze tot God :

b) Mvìdí Múkùlù wá Tshímpàngá = God van (vader) Tshimpanga.

Het woord tshimpanga komt van de kern -panga, elders -nanga of -vanga = kunstig maken, scheppen, waarmee in veel Bantoe-talen een naam van God wordt

gevormd : Mpanga — Tshivanga — Sha Kapanga — Umpangiani — Pangapanga — Hangi — Nyamu Hanga — Nzambi Mvangi — Nsambi Kivanga — Bihango — Muvangi — Owangi — Ngangi enz. Een der meest gebruikte namen om God als Schepper aan te duiden. Ook bij de Baluba van Kasaï is de kern -pàngá gebleven met dezelfde betekenis.

Mvìdí Múkùlù mpànga 'a bìntù = God de Schepper van alles.

Het woord Tshímpàngá zal wel dezelfde betekenis hebben ; bij het oorspronkelijk prefix n is het ampliatiefprefix tshi gevoegd.

Mvidi Mukulu wa Tshímpàngá = God de Schepper.

Hetzelfde woord met dezelfde tonologie betekent ook : ram, bélier, en heeft in loftitels de nobele zin van een voorvechter :

Múlùmé wá tshímpàngá	Ram, sterke man,
Túngùnùjá mìkókó	Ga de schapen voorop.

ook in de uitdrukking : kútwà mvítà tshímpàngá = doen als een ram in de strijd : d. w. z. voorop staan, de vijanden tegen houden en daardoor de vluchtelingen nieuwe moed geven. Wat ze dan ook op God toepassen tegenover beheksers en kwade toverijen.

De lofspreuk *Mvidi Mukulu Mámpángà* of Mvidie a Mámpángà wordt eveneens veel gebruikt. We staan hier echter niet voor hetzelfde oorspronkelijke woord mpàngá dat in plaats van het prefix tshi, het prefix ma zou gekregen hebben, immers de tonologie verschilt. De negers zijn het eens om te zeggen dat Mampanga doelt op de sterkte van God, Zijn onveranderlijkheid of onverstoorbaarheid. En inderdaad de uitdrukking komt het meest voor in de spreekwoorden waarin God vergeleken wordt bij een olifant die niets vreest en onverstoord zijn weg gaat.

c) Mvidi Mukulu wa *Tshiâná Tshíkùlù* = God van (vader) Tshiana Tshikulu.

Tshiana Tshikulu is de naam van een beroemd man uit de oude tijd.

Maar die naam, toegepast op God, heeft een diepe, schone betekenis : Tshiana, los van zijn prefix Tshi, heeft als kern -ana dat betekent « jong » (vergl. muana = kind).

Tshikulu, zonder prefix Tshi heeft als kern -kulu dat betekent « oud ». Tshi is een ampliatief prefix dat « uitmuntend », « groot », betekent. Mvidi Mukulu tshiana tshikulu wordt dus : God, de grote jonge en de grote oude d. w. z. : God van alle tijden ; God, de eeuwige.

d) Mvidi Mukulu wa *Múkùlúmpè*. God van Mukulumpe.

Mukulumpe is hetzelfde, wat de betekenis aangaat, als Mukulu ; het is hetzelfde woord voorzien van het suffix « -mpe », dat vroeger bij de adjectiva gevoegd werd. Het betekent dus : oud, voornaam, of etymologisch : uitspansel, hemel. Toegepast op God is wa Mukulumpe dan : de oudste, de voornaamste, de hoogste ; God in de Hoge.

De woorden : « Mvidi Mukulu wa Ntete
Mvidi Mukulu wa Tshiana Tshikulu
Mvidi Mukulu wa Mukulumpe ».

worden gewoonlijk samen opgezegd in de loftitels tot God gericht omdat, volgens de negers, ze alle drie eenzelfde persoon aanduiden. Etymologisch doelen de drie woorden op eenzelfde eigenschap van God, oorsprong van alles.

Er zijn verder ook drie vrouwelijke persoonsnamen, welke in dit soort loftitels gebruikt worden.

e) Mvidi Mukulu wá *Tshiâmé* : God van (moeder) Tshiame.

Is Tshiame een vrouwelijke stammoeder ? een cultuurmens ?

Is dit een overblijfsel van vroeger matriarchaat ?

De negers kunnen er geen verklaring voor geven, maar ze zijn het eens om te zeggen dat Tshiame een vrouw was.

Mgr LEROY (*op. cit.*, p. 173) en JOHNSTON (*op. cit.*, p. 307) geven Nzame, Nzama, Nzami op als eigennamen van God, equivalenten van het woord « Nzambi ». Bij de Akan is God, « Nyame » (*Africa's God*, V, p. 66) ; met verandering van het prefix Ny in Tshi heeft men het woord : Tshiame.

Zij die het woord willen uitleggen op basis van de moderne taal zeggen : Tshiame komt van de kern -tshiàmá = dwarszetten, beletten ; en Mvidi Mukulu wa Tshiame zou dezelfde betekenis hebben als Mvidi Mukulu wa Mukawo = God, de Jaloerse.

Het is inderdaad opvallend dat Tshiame het meest gebruikt wordt in de gezegden die Gods vermeende partijdigheid aanduiden in 't verdelen van geluk en voorspoed onder de mensen.

Doch daartegen is, dat de klinker « a » kort en laag is in de kern -tshiàmá, maar lang en dubbeltonig in Tshiâmé ; wat een verschillend woord veronderstelt en terugwijst naar oorsprong : Nzame, Nyame, Nzami, Nzambi.

In de plaats van Mvidi Mukulu wa Tshiame wordt evengoed gezegd Tshiame wa Mvidi Mukulu ; soms voegt men bij Tshiame het adjectief Tshikulu = Tshiame de oudste, de voornaamste.

f) Maweja Nangila, *Tshìmuènà*, mámu'a Kánìkí : God, Tshimuena, moeder van Kaniki.

Van Tshimuena vertellen de negers dat het de vrouw was, die in de oude tijd alle dingen zag (= wist). Zij kende alles van vroeger en nu ; alles nopens de dood onder de mensen en nopens het leven. Bij iedere strijd kwam zij er heelhuids van af ; als men op 't punt stond haar neer te slaan ontsnapte ze op 't laatste nippertje ;

ze ontsnapte altijd. Wat voor goed ze ook deed aan de mensen, deze wilden niet van haar weten. Ze gaf veel geschenken maar het hielp niets. Dat alles viel haar zeer lastig om dragen want zij had aan niets schuld en deed geen kwaad. Ze beminde haar familieleden maar deze schonken haar geen wederliefde. Omdat ze alles wist en zag werd ze genoemd Tshìmuènà (van 't werkw. Kúmuènà = zien, weten) : daarom noemen zij God met de naam Tshimuena omdat Hij is gelijk die vrouw, die alles kende en alles wist van in 't begin tot op de dag van heden.

De naam Tshimuena op God toegepast betekent dus zoveel als de Alziende.

Men zegt ook van God : Mvidi Mukulu tshímuéná bántú bàndì : God de Grote Bezitter der mensen. In dit gezegde heeft het woord Tshimuena een andere tonologie, dan hoger op, dus een andere betekenis. Het komt voort van prefix tshi + muena = bezitter-heer.

Met het enkelvoudige woord muena zonder amplia tief prefix zegt men van God :

Mulopo Muena bantu	God Heer der mensen
Mulopo Muena bintu	God Heer van alle dingen
Maweja Muena buloba	God Heer der aarde.

« Mamu a *Kaniki* » : die « Kaniki » wordt gezegd de eerstgeboren zoon te zijn van moeder Tshimuena. In de plaats van Kaniki zegt men ook Kayibi of Kashidi.

g) Mvidi Mukulu wá *Tshílèlà*, mámu à Kánìkí
ofwel Maweja Nangila Tshilele, mamu a Kaniki.

Van moeder Tshilele vertellen de negers :... « Men wou ze doen verdwijnen, haar vijanden beraadslaagden om haar te doden, maar ze mislukten telkens. Soms was er niets dat haar nog kon redden ; daar bleek geen enkel middel mogelijk om nog te ontsnappen en toch bleef ze gered. Daarom zegden de mensen : ze stond onder een speciale bescherming van God.

Mvidi Mukulu wa Tshilela = God de beschermer van Tshilela. Maar Tshílèlà komt van de kern -lèlá = overvloedig zijn, abonder ; gezegd van God kan het betekenen : God die alles heeft, alle leven, alle kracht.

4. Buiten die serie van persoonsnamen welke een eigenschap van God aanduiden, zijn er in de nazielenwereld der Baluba van Kasaï nog namen die doelen op de drie eerste kinderen-zonen-van-God, namen welke ook gebruikt worden in de loftitels tot God zelf. Deze zijn : Tshitundu, Kabale en Mikombo.

Zo horen we als aanhef van een gebed tot God :

a) Mulopo Maweja Nangila	God, Opperwezen
Tshìtùndú muâna'a pèùlù	(Gij zijt) Tshitundu, kind van hierboven.

of elders :

b) *Kábàlé* muâna'a Múlópò = Kabale zoon van God.

« Kabale » wordt gezegd het eerstgeboren mannelijk kind te zijn van God, wat trouwens ook gezegd wordt van Tshitundu en van Mikombo. Die drie personen worden genoemd enkel om hun betrekking tot God als zijn eerstgeborenen, niet om hun betrekkingen tot de mensen als stamvaders. Hun namen dienen maar om God te vereren zoals b. v. in dit begin van een gebed :

Máwéjá Nańgílá	God.
Tshìmuènè mámu'a Kánìkí	Tshimuene moeder van Kaniki
Kábàlé muâna'a Múlópò	Kabale zoon van God
Mvìdí Múkùlù wá Tshílèlè	God van Tshilele
Mámu'a Káshìdí	Moeder van Kashidi.

c) *Míkómbo'a* Kálèwó of alleen Mikombo.

Deze Mikombo is eveneens een : Muana a Maweja een Muana wa Mulopo = Zoon van God. Hij is bij de Baluba de meest beroemde van de drie genoemde Godskinderen ; een hele groep van legenden die we verder in dit werk mededelen ontstond rondom zijn persoon.

Zijn Kasala-titel is :

Míkómbo'a Kálèwó	Mikombo van Kalewo
Nkàyéndè múdìfùké	Hij schiep zichzelf (en kwam ter wereld gewapend)
Nè máfùmà nè ngábó,	Met lansen en schilden,
Nè miélè míjìngílá	Omgord met messen
Nè bíbúngú bià mbéngá	En kleuterkalebassen met mbenganootjes (1).

Van Mikombo wordt gezegd dat hij zichzelf verwekte in de schoot van de vrouw Kalewo daar er toen nog geen mannen bestonden. Op te merken valt dat de negers God niet voorstellen als de lichamelijke verwekker van Mikombo ; zo ver drijven ze de anthropomorphische voorstelling van God niet. Toch houden ze aan de gedachte dat men ter wereld komt uit de schoot van een vrouw ; daarom gaf Mikombo zichzelf een lichaam in de schoot van moeder Kalewo.

Mikombo en Bende, over wie hoger sprake (p. 30), hebben als eerstgeborenen van God, als dichtst bij de eerste levensbron, een speciale plaats in de Theodicea der Baluba.

Van Mikombo zeggen de negers : Bántú kuénzá 'anú bà Mvìdí Múkùlù nè Míkómbó : Alle mensen behoren toe aan (= komen voort van) God en Mikombo. Ofwel : Bantu bonso ba Mikombo, ba Mvidi Mukulu : Alle mensen zijn van Mikombo, zijn van God ; behoren toe aan Mikombo, aan God. Dat is niet hetzelfde als zeggen : ze zijn van Mikombo en Mikombo is van God. Mikombo wordt om zo te zeggen op gelijke voet gesteld met God ; aan Mikombo toebehoren is aan God toebehoren, beide zijn ze Meesters van alle mensen.

In de legenden over Mikombo vernemen we dat van den beginne af van zijn wonderlijke geboorte een tshilume tshikulu (een boeman, un ogre) hem zocht te doden ; zijn moeder was daarmee akkoord. Doch hij ontsnapt door zijn schranderheid in het doorzien van al de listen welke de Tshilume hem spant.

(1) Versiersels van dansers en krijgers, het rammelen ervan jaagt het gemoed op. In andere gezegden over Mikombo zijn het ngonga = klokjes, schelletjes.

Groot geworden doet Mikombo onder de mensen veel wonderbare dingen en zoekt in alles de mensen goed te doen. Maar deze willen niet van hem weten. In zijn strijd tegen de moeilijkheden welke ze hem aandoen heeft hij de dieren als bondgenoten. Ten slotte, in gezelschap van een groep dieren en enige mensen die hem trouw gebleven waren, stijgt hij op naar zijn Vader, God, om Hem al die wederwaardigheden kond te maken.

In verband daarmee zeggen de Christenen ondereen : Mikombo was Jezus Christus.

Nota over Bende.

Bende, de laatstgenoemde in de serie der drie bakole — namen die de genealogie van alle Baluba sluiten (cfr. p. 29), is het dichtst bij Mulopo of Mvidi Mukulu :

Mutombo wa Nkole
Nkole wa Bende
Bende wa Mvidi Mukulu.

Bende is als een evenknie van Mikombo. Van hem wordt eveneens gezegd : Bantu ne bintu bia Bende, bia Mvidi Mukulu : Mensen en dingen, alles is van Bende, van God. Of in 't enkelvoud : Múntú ńgúa Béndè, wá Máwéjá : de mens behoort aan Bende, aan God = als hij van Bende is, is hij van God. Het verschil tussen God en Bende schijnt zelfs nog kleiner te zijn als tussen God en Mikombo.

Enkel van Bende wordt gezegd :

Mvìdí Múkùlù wá Béndè
Béndè wá Mvìdí Múkùlù

hetgeen het best vertaald wordt door : God is Bende en Bende is God.

In de legenden staat Bende om zo te zeggen op gelijke voet met God, heeft medezeggenschap in het bezit en

beheer van alles. Soms betwist hij aan God dit bezit en zoekt Hem ervan te overtuigen dat alle mensen enkel het gezag van Bende kennen. Doch dit berust op een bedrieglijke woordspeling; bende als hoedanigheidswoord betekent : van een ander, d'autrui. Bende doet God aan de mensen vragen : aan wie behoort ge toe ? Zij antwoorden : We zijn niet ons eigen meesters, we behoren aan een ander, d. i. wij zijn van Bende.

De Christen-negers noemen Bende, Spiritu Munsanto, God de H. Geest. Volgens hun levensbeschouwing heeft Bende als eerste uitvloeisel van de bron van alle levenskracht, om zo te zeggen dezelfde macht als God om die levenskracht mede te delen en de nakomelingen er mede te bevruchten. Daarom wordt hij, door de mensen die uit hem voortkomen en voortdurend belevendigd worden, als een evenbeeld van God beschouwd, zonder Zijn gelijke te zijn. Bende est pareil à Dieu sans être son égal. Nkole, de twede der Bakole-stamvaders is het al minder, maar toch nog genoeg om te kunnen opgenomen worden in de loftitels die aan God zelf gegeven worden : Wewe Nkole, muena bintu : Gij zijt onze Nkole, de albezitter. Mutombo, de derde der Bakole-stamvaders wordt niet meer genoemd in Gods loftitels.

* * *

Wat er verder nog alles bestaat aan Godsbenamingen en loftitels van God bij de Baluba van Kasaï is nog onbekend. Deze studie moge aanzetten tot, en de weg wijzen naar verdere opzoekingen. Zo krijgt men een inzicht in het innigste van hun denken en van hun geestesleven. Doch gelijk alle negers zijn ze weigerig die kiese onderwerpen te veropenbaren aan vreemden.

We bevonden meer dan eens dat in dergelijke ondervragingen de oudere tussenbeide kwamen om het gesprek af te leiden, soms zelfs te verbieden.

C. Godsnamen aan kinderen.

1. Over Luba namen in 't algemeen.

Bij de negers is het de gewoonte niet dat het kind de naam van zijn vader zou dragen ; een familienaam bestaat immers niet, als gezamenlijke naam heeft men enkel de sippe- en de stamnaam.

Maar ieder Muluba heeft verscheidene eigennamen :

a) een die hem gegeven wordt door zijn vader, bij de geboorte, de tshilelelu-naam ;

b) een andere die hem omstreeks die tijd gegeven wordt door zijn moeder of door iemand die haar bijstond bij het baren, de bupangu-naam ; deze draagt op een speciaal kenteken of op een bijzondere gebeurtenis bij de geboorte van het kind ;

c) Later, omstreeks de puberteitsjaren, laat men die bupangu-naam varen en men krijgt of geeft zichzelf een bukalange-of bulungu-of bukole-naam. Deze wijst op een karakteristiek van het lichaam of van het gemoed van de naamdrager, op een gebeurtenis van belang waarmede hij bemoeid was of waarbij hij tegenwoordig was, op een roemrijke daad die hij stelde bij 't werk of op de jacht, op een reis die hij ondernam, een persoon met wie hij in betrekking kwam, een buangatoverij waaraan hij meedeed, enz.

De bukalange-naam is veranderlijk ; weinig negers behouden voor altijd gedurende hun verdere leven eenzelfde naam. Enkel de tshilelelu-naam is bestendig, doch die is gewoonlijk maar gekend door de drager zelf en zijn naaste familieleden ; hij wordt niet in 't openbaar gebruikt uit vrees voor beheksers en naijverige nageesten ; hij wordt nooit opgegeven voor de registers van Staat en Kerk.

Het geven van de tshilelelu-naam is een zaak van

zeer groot belang bij de Baluba ; hij wordt bepaald door de vader van het kind, soms reeds als het het kind nog in de schoot is der moeder, maar gewoonlijk één dag na de geboorte.

Als tshilelelu-naam geeft de vader aan zijn kind ofwel de naam van zijn eigen vader of moeder, de grootvader of grootmoeder dus van het kind ; ofwel die van zijn eigen grootvader of grootmoeder ; ofwel die van zijn oudste broeder als deze reeds overleden is ; ofwel de naam van een zijner afgestorven vrienden.

Het is altijd de naam van een afgestorvene, want de tshilelelu-naam geven betekent het kind, — de nieuwe levenskracht in de familie —, onder de speciale hoede en invloed stellen van een vroegere levenskracht die nu in de geestenwereld voortleeft. Dit is geen geloof aan zielsverhuizing, want de verkozen naziel blijft haar volle geestenleven behouden in de onderwereld, maar er wordt een speciale band van hulp en bescherming gelegd tussen de levenskracht van de naziel en die van het kind.

Die speciale band doen ontstaan is het voorrecht van de vader. Moest hij op reis gaan en niet kunnen tegenwoordig zijn omstreeks de tijd der geboorte, dan deelt hij die naam mede vooraleer te vertrekken. Moest het door toeval gebeuren dat hij zulks niet gedaan heeft dan blijft het kind een « katena » (dina) of een « kayi diende », « een zonder naam », tot de vader weerkomt. Verdween de vader voorgoed dan moet een mannelijke oom van de familie, voor die grote aangelegenheid de vader vervangen.

Soms staat de vader aan de moeder het voorrecht af een tshilelelu-naam te geven aan het kind ; dat is uitzonderlijk ; de moeder kiest dan een naam in de lijn van de afgestorvenen uit haar familie. Dit bewijst nogmaals dat ze kinderen baren, niet tot het in stand brengen of vermeerderen van een nieuw huisgezin zoals wij het begrijpen, maar voor de sippe tot dewelke ze

behoren : de vader van zijn kant, de moeder van haar kant. Zo komt het ook dat de tshilelelu-naam, hoe bestendig zij hem ook willen bewaren, verloren gaat als iemand door oorlog, verkoop, of weglopen uit de sippe of de stam, slaaf wordt bij leden van een andere stam : door dat gebeuren verdwijnen al zijn namen, ook de tshilelelu-naam, om plaats te maken enkel voor de naam die zijn meester hem geeft.

De bupangu-naam is heel anders ; daarmede is geen levenskracht gemoeid ; die zinspeelt enkel op een speciaal kenteken van het kind of op een gebeurtenis binnen- of buitenhuis, bij de geboorte (1).

Soms kan het gebeuren dat de ouders een ander soort bupangu-naam verkiezen, b. v. een die betrekking heeft op God ; of ook nog dat ze Gods naam als eigennaam aan het kind geven. Dat gebeurt als het kind gekomen is, of bij de geboorte in leven bleef, helemaal tegen de verwachting in der ouders ; als ze reeds lang de bakishi of bena Mupongo (2) of de Buanga gevraagd en vereerd hebben om een kind te bekomen en het niet kwam, of bij de geboorte of kort daarna stierf. In die gevallen zien ze in een gelukkige geboorte een speciale tussenkomst van God ; om Hem aangenaam te zijn en dankbaarheid te betuigen geven ze aan het kind een Godsnaam.

Die Godsnamen zijn in twee groepen te verdelen :

a) die welke komen uit een gezegde of spreekwoord dat betrekking heeft op God.

b) die welke eenzelvig zijn met een eigennaam van God in de streek.

(1) Voor « Bupangu » - namen. Cfr. Onomasticon van 't Luntu-volk, door P. H. Bogaerts. *Congo* 1937, Juli, p. 10.

(2) Als iemand geen kinderen baart dan gaat hij naar wie gekend is als behekser een kind vragen ; zij toch, de bena Mupongo, zijn er op uit de levenskracht van een mens te stelen, ze te vernietigen ofwel ze te verduiken of weg te schenken.

2. Namen uit een spreuk over God.

Mvìdiákûmpá : = God gaf mij. Komt uit het gezegde :

Mvìdiá kûmpá muâná,	God gaf mij een kind,
bántú nè bákìshí bàkádí bàbèngá nándì.	de mensen (= de beheksers) en de nazielen wilden er niet van.

Biàkúpà : = daar God het gaf. Komt van het gezegde :

Bià kúpà Máwéjá	Daar God er een gaf,
pèbè wámúaníshía.	Gij van uw kant wees Hem dankbaar.

Bàdiámbìlà : = Ze beroemden er zich op. Onderverstaan is :

Bàdiámbìlà buà kûmpá muâná kú mángá nè kú múpóngó, bàkáshìkílá ; Máwéjá nkàyéndè wámpí.

De buanga-man en de beheksers beroemden er zich op dat ze mij een kind zouden schenken, maar ze schoten te kort ; God alleen was bij machte het mij te geven.

Béndè : Bende. Onderverstaan is :

Tshíntú tshìa Béndè = Iets (kind) dat aan Bende toebehoort ; of iets van anderman (van God).

Bende, zagen we hoger op, is de evenknie van God.

Tshiende : Het Zijne. Onderverstaan :

Tshiende tshintu tshia Maweja	Het eigen ding van God.

Bapa Maweja : letterlijk : God die het gaf.
Mvidia-kampa : betekent hetzelfde als Mvidiakumpa.
Diba : = de Zon. Uit de loftitel van God :

Maweja Nangila,	God, Zon die niet kan aangestaard
Diba katangila tshishiki.	worden.

3. Eigennamen van God.

Soms is het een der namen van God zelf die aan het kind gegeven wordt ; zoals : Maweja, Nzambi, Mulopo.

Op te merken in die gevallen dat Maweja en Mulopo enkel aan mannelijke kinderen gegeven wordt ; Nzambi ook aan vrouwelijke kinderen. De Baluba leven onder patriarchaal stelsel ; Nzambi is meer import uit streken met matriarchaat.

Men hoort ook nog : Mvidi Mukulu en Muena bantu, de bezitter der mensen.

Ten andere, ieder pasgeboren kind of ieder kind dat nog onmondig is wordt door zijn moeder aangesproken met een Godsnaam, zoals : Mulopo wani, Nzambi wani = mijn Mulopo, mijn Nzambi ; b. v. om het te paaien als het aan 't wenen is of uit vreugde als het kind geniesd heeft. Niezen is een teken van gezondheid, de krachten om te niezen duiden aan dat het kind een bukole bupiabupia kreeg, een nieuwe levenskracht.

Die namen zijn dan geen eigennamen van het kind, enkel liefkozingen, gelijk daarvoor ook gebruikt worden de woorden : Mayi en Bufuku.

Die Godsnaam door een moeder aan haar kind zo herhaaldelijk gezegd in liefde bevat een uiting van haar dankbaarheid tot God, van Wiens welwillendheid voor haar, dat kind een manifestatie is.

Het kwam daarbij ook zo pas uit de Opperste Levensbron, dat het aangevoeld wordt als van goddelijkheid nog doordrenkt.

DEEL II

Spreekwoorden en Gezegden over God.

Inleiding.

We classeren onder de spreekwoorden alle gezegden over God die in een speciale versmaat met eigenaardige toonmelodie worden uitgedrukt (1).

De Baluba zijn taalkunstenaars, ze hebben een verfijnde zin voor rhythme en harmonie en laten dat ook blijken in hun gesproken woordkunst. Ze beogen kunsteffecten door het spel van bepaalde klinkers en medeklinkers, van bepaalde lettergrepen en woordgroepen, evenals bij ons in de letterkundige producten. Daar is

(1) Die speciale gezegden om iemand te vereren noemt men :

1. *Mákùmbù* (enkelv. di...) kúkùmbúlá múntú is iemand troosten, opbeuren. Kúkùmbá mvùlá = de regen doen wegdrijven, doen uiteengaan. Dikumbu = wat opbeurt, lusteloosheid wegjaagt.

2. *Mítèndú* = Mítèndélélú (enkelv. mu...) Kútèndá = roepen, zingen, bezingen. Kútèndúlá mvùlá = de regen verwijderen. Kútèndélélá : iemand roemen om hem gunstig te stemmen. Mútèndú = lofroep om iemand op te hitsen.

3. *Míkànú* (enkelv. mu...) kúkàná múntú heeft verscheidene betekenissen, waaronder : roepen om iemand op te hitsen. Múkànú = mútèndú.

4. *Túsùmù* (enkelv. ka...) Kúsùmá zegt men van hetgeen bijt, invreet in lichaam of gemoed. Alle spreekwoorden worden tusumu genoemd omdat het snedige gezegden zijn.

5. *Túsàlà* (enkelv. ka...) Kasala is de naam van een clanzang ; het is ook de titel die iemand eigen is, hem kenmerkt gelijk bij ons de leuze of de kenspreuk ; iemands kasala wordt ook genoemd zijn diyi dia tshiondo : zijn trommelroep, omdat men met de seintrommel nooit iemand roept bij zijn eigennaam doch met zijn kenspreuk.

6. *Mêná* (enkelv. dina) : betekent : namen, omdat de verheerlijking van iemand gewoonlijk bestaat in hem namen toe te roepen van glorieuze mensen en dieren of hun túsàlà. Kúsámúná mêná = iemand namen geven, iemand verheerlijken.

7. *Músàmú* = een geroep, een ophitsing, een verheerlijking.

ook parallelisme in hun manier van de gedachten uit te drukken door tegenstelling, door omzetting, door symetrie.

De vorm die ze in de spreekwoorden gebruiken is meestal het tweeledig distichon dat ingeleid wordt door een vers in vrij rhythme, of omgekeerd : dat ermee eindigt. Daartegenover staat ook de meerledige versmaat die veel meer vrijheid laat in de voorstelling der gedachten, maar toch altijd gebonden stijl blijft en het slagvaardige van de uitdrukking beoogt. Dat bewust nastreven van stijlschoonheid wordt onderhouden ook in gewoon proza en is teken van voornaamheid in de onderlinge omgang.

De vertelsels van de Baluba worden ingedeeld in mianu, die er enkel zijn om de litteraire kunst en in nsumuinu die er zijn om het interessante van het onderwerp.

Buiten de kunsteffecten van de woorden zijn daar nog de kunsteffecten van de tonen waarop de lettergrepen worden uitgesproken. Die kunsteffecten bestaan gewoonlijk uit eenzelfde muzikale toonmelodie die op het einde van sommige verzen terugkomt. Dat zijn voor de negers niet alleen schoonheden maar ook mnemotechnische middelen om het gezegde te onthouden en gemakkelijk na te zeggen. Ze werken op hun gehoor en op hun geheugen gelijk bij ons de rijmwoorden.

Uitgezonderd enige alledaags gebruikte, is het moeilijk die spreekwoorden te achterhalen, want, zoals vroeger gezegd werd, zijn de negers weigerig om met de Blanke over God en godsdienstzaken te spreken ; het meest innige van hun denken en leven houden ze, gelijk alle mensen, liefst voor zichzelf en openbaren het niet aan anderen, vooral niet aan vreemden. We worden verondersteld er niets van te begrijpen ; en ze willen niet zo onkies zijn hetgeen voor hen ernstig en eerbiedwaardig is tot voorwerp van spot en misverstand te maken. Ze

moeten u vertrouwd weten met hen en sympathiek tegenover hun eigen levensopvatting vooraleer hun tongen loskomen over hun godsdienstzaken. De hierna volgende verzameling zou met veel nieuw en belangrijk materiaal kunnen aangevuld worden door wie het kan achterhalen. We geven enkel wat we persoonlijk verzameld hebben.

Die spreekwoorden welke God tot onderwerp hebben kunnen verdeeld worden in vier onderscheiden groepen :

1. In de eerste plaats die waarin God rechtstreeks vereerd wordt.

Dit zijn loftitels die aan God gegeven worden door sommige van zijn eigenschappen te doen uitkomen in vergelijking met hetgeen ze zien rondom zich in de schepping ; b. v. met de zon, de maan, sommige dieren of zaken en andere vergelijkingstermen die helpen om God voor te stellen als Opperste Heer en Meester en Bestuurder van alles.

2. Een tweede serie spreekwoorden zijn zedespreuken waarin deugden als vrijgevigheid, onderdanigheid aan 't gezag, worden geprezen omdat het zo Gods wil en schikking is ; of waarin ondeugden : gierigheid, opstandigheid, doodslag, worden gelaakt omdat het tegen Gods wil en schikking is.

3. Een derde serie bevat klachten en uitdrukkingen van spijt, tot God gericht omdat Hij ook ziekte en dood overzendt. Ze drukken hun onverstand en verwondering uit nopens het lijden onder de mensen, hoe het kan overeenkomen met Gods erkende welwillendheid en goedheid.

4. Een vierde serie geeft het vermeende waarom van lijden en dood. Een oplossing steunend natuurlijk op hun eigen levensopvatting. Het lijden komt niet van God maar heeft zijn oorzaak, ofwel in onze eigen verkeerde gedragingen, of in de afgunst van de medemensen die kwaaddoende toverijen maken ; of in de bemoeiingen

van de nazielen die niet bevredigd werden ; of in de moedwil van de beheksers die er overal op uit zijn levenskrachten te bemeesteren om ze te versjacheren of te vernietigen. Ten andere, de dood brengt ons bij God, bij Wie het goed is te verblijven.

Deze verzameling spreekwoorden geeft een kijk op hun innerlijke verhouding tegenover God, het Opperwezen, maar ook de Alvader. De neger komt er in voor als wijs en sympathiek, als iemand die in zijn eigen gedachtensfeer meezoekt en nadenkt over de tragedie van elk mensenleven.

A. Loftitels van God.

1. Het meest gebruikt gezegde over God is wel :

Múlópò Máwéjá Nángílá,	God, goede Heer,
Dìbá kàtángìlá tshíshíkì,	Zon die niet starlings kan bezien worden,
Wá kútàngílá,	Wie ze durft te bekijken,
Diàmóshá nsàsé.	Hem verbrandt ze door haar stralen.

In dat spreekwoord kan het eerste lid veranderen in een andere serie eigennamen van God b. v. :

Maweja Nangila, Mvidi Mukulu wa Tshiame

ook het laatste lid verandert soms in :

Bàmuándá nsèsé

-anda wordt gezegd van de weerlicht die neerbliksemt ; hier dus : hij wordt neergebliksemd door haar stralen.

Die loftitel wordt dikwijls gebruikt ofwel alleen, ofwel als bestanddeel van een gebed, of in verkorte vorm in andere gezegden. Zoals in :

2.

Mvìdí Múkùlù Máwéjá, Nángílá,	Hoogste God,
Dìbá kàtàngílá tshíshíkì ;	Zon die niet starlings kan bezien worden.
Ngábú wá ǹtshibúlá bílòbó.	Schild waarop de sterken breken.

om de beschermende macht van God te loven. Of in het volgende rhythmisch gezegde :

3.

Kálóndá kákùnzá,	Kleine rode kalonda (insect),
Kàsénsá nè njílá.	Dat met sprongetjes op de weg springt.
Muâná wá Mvìdí Múkùlù	De zoon van God
Kêná kútàngílá ;	Is niet aan te zien ;
Bíwàmútàngílà	Zo ge hem aanziet
Biñsónjí bìamátá.	De tranen ontsnappen U.

4. Het volgende spreekwoord is zo oud dat de zin ervan is verloren gegaan :

Bíntú biônsó mbìa Mvìdí,	Alle dingen zijn van God
Mvìdí Múkùlù wàfùkílé ;	God heeft (ze) geschapen ;
Wàfùkílé múnshi'a Kábwè	Hij schiep (gezeten) onder de Palmboom
Kábwè kônsó kàfùbá.	En alle Palmboom verslenst.

Het gezegde is algemeen gekend en gebruikt, doch niemand weet een uitleg voor de twee laatste zinnen.

5. Om de sterkte en goedheid van God te prijzen wordt 't volgende gezegd :

Mvìdié,	God,
Mvìdie'a mámpángà ;	God de Sterke ;
Nzévu'a míbángá ;	Olifant met de Slagtanden ;
Bìlùngà bílengá,	Zoete aardappelen,
Nkùndé.	Boontjes.

De olifant is het machtigste onder de dieren, het knooppunt van zijn kracht ligt in zijn slagtanden. Hij wordt daardoor een beeld om God te loven. De spreuk wordt ook gebruikt voor gelijk welke machtige als men bij hem in 't gevlei wil komen ; b. v. als ze rondom hun hoofdman zitten na de maaltijd en hij oprispingen heeft van zijn voedsel in de maag, of als hij niest, of in andere omstandigheden als ze zijn heerszucht willen aanhitsen, zeggen ze hem die loftitel.

Zoete aardappelen en boontjes waren vroeger de gebruikelijke spijzen bij de Baluba, gelijk thans de maniokbrij. In de oude vertelsels is er buiten het vlees

enkel spraak van bilunga en nkunde ; dat wordt altijd voorgesteld als het lekkerste voedsel, zoals in 't gezegde :

Mayi kulengela bu nkunde,	Water is lekker lijk boontjes [1]
Wa anangidila washala.	Die het wil genieten blijve hier.

Dat lekkere eten wordt een beeld van God en van zijn welwillendheid tegenover de mensen. Als ze b. v. God willen danken voor geluk of welstand zeggen ze Hem die loftitel.

6. De olifant als beeld van Gods macht gaat verder door in :

Kápúmbú	Olifant
Kìmání mú nshìndé ;	Die niet mag blijven stilstaan op de wegel,
Àmú bàdì mú nshìndé,	Zoniet de mensen op weg (= op reis),
Bànyémá.	Slaan op de vlucht.

7. variante :

Kápúmbú wá Múlèká,	Olifant, (God) van moeder Muleka,
Kìmání mú njílá ;	Hij mag niet blijven staan op de wegel,
Bâná nè bákàjì	De kinderen en de vrouwen
Bàmúyá lúbílú.	Zouden daar vlug weglopen.

Die loftitel wordt op de tshiondo-trommel geslagen als er iets bizonders gebeurd is in 't dorp, of met de hoofdman of met een voorname ; b. v. bij hun dood of bij genezing van een zware ziekte. Daardoor willen ze eer geven aan God, er wordt bedoeld : God is hier tussen gekomen, God heeft hier zijn macht laten zien.

8. Het eigendunkelijke doen van de Luipaard geeft aanleiding om Gods eigenmachtigheid in het handelen uit te drukken. Er wordt bedoeld : God ziet niemand naar het oog, Hij handelt naar zijn welbehagen, vooral wanneer Hij de dood stuurt.

Nkàshàmà wá dièndè dítú,	De luipaard in zijn eigen bos,
Úkwàtá mbùjí,	Neemt hij een geit, (een prooi)
Wádídílá ;	Hij eet ze op alleen ;
Ílúngá Mbíyè ;	Ilunga Mbiye !

[1] In warme landen.

Ilunga Mbiye en Ilunga Mbidi zijn persoonsnamen van eerste voorouders (cfr. Deel I) ; zij besluiten ermee de loftitel om te zeggen : ik richt mij tot een zeer machtige ; of als het gebruikt wordt in ceremoniën om God te vereren luidt het ongeveer als : zo is God.

9. Eveneens :

Nkáshàmà wá múkìlá múlé ;	De luipaard met de lange staart [1]
Bìpátá,	Men maakt er jacht op,
Kàýi lùbílú,	Hij vlucht niet weg,
Mútámìné mú bípúká.	Hij blijft dralen in de heesters.

D. i., hij laat de beloerde prooi niet schieten, trekt zich enkel wat terug in het bos waarin de jagers hem niet durven volgen.

10. Ofwel :

Nkàshàmà,	Luipaard,
Kápàtúlá bálengèlé ;	Die schone (= sterke) jongen voortbrengt ;
Ilúngá Mbìdì.	Ilunga Mbidi (zo is God).

11. De Schildpad in haar langzaamheid en hoge ouderdom is een zinnebeeld voor Gods geduld en eeuwigheid. Ze bereikt traag maar zeker haar doel over stromen en vlakten :

Nkùdí kámáná málémbé,	Schildpad die voleindigt de diepe wateren,
Búkálákálá buàmáná mpàtá ;	Haar kruipen voleindigt ook de vlakte; (ze geraakt er door)
Kápèmbà nsúngúlá bálengèlé	Witte aarde wil enkel schone (zuivere) dingen.
Máwéjá Nángílá.	Zo is God.

Kapemba (= lupemba) witte aarde, dient als muurwitsel of als blanketsel op het lichaam, ze verdraagt geen onzuivere bestanddelen, men kan ze te gemakkelijk er in onderscheiden. Door dit gezegde wordt bedoeld : God die schoon en goed is wil voor zich enkel schone en goede mensen.

[1] Knooppunt van zijn kracht.

Om de schoonheid van God aan te duiden is ook het gezegde :

Mvídí Múkùlù	God (is als de)
Kámpùngá Màlèjì.	Kampunga Maleji-vogel.

Kampunga Maleji is een vogel met schone lange staart ; alias mpunga maleji.

12. Ge moet niet trachten God de baas te worden, Hem te dwingen ; wordt uitgedrukt door :

Diâmbá	Diamba-slang (God is de...)
Kàbaǹdi bwá pá nyímà ;	Men kan op haar rug niet stijgen (om ze te bemeesteren)
Biámúbàndà,	Wie erop stijgt
Úsélémúkè.	Glijdt eraf.

De Diamba is een zeer grote waterslang; in de vertelsels der negers kan ze als een brug vormen over een rivier van de ene zijde naar de overzijde.

13. Gods alwetendheid : Hij ziet het uiterlijke ook het innerlijke : wordt weergegeven door het mooie beeld van de deur der hut :

Tshíbí	Deur
Wámòná lùbìdì,	Die langs twee kanten ziet,
M̀-Múená búlóbá.	Zo is de Bezitter der aarde.

De deur ziet langs de binnenkant wat er in 't geheim van de hut, in het donker gebeurt ; — ziet langs de buitenkant wat er in 't openbaar, in 't helle licht der zon gebeurt ; ze ziet alles.

14. Ofwel :

Múkwà lúmòná	Hij is het zien zelf (het « το βλεπειν »)
Úmónámóná nè búfùkú	Hij doorziet alles, ook de duisternis.

15. God : oorsprong der dingen, wordt aangeduid door :

Mâyí,	Water,
Mfùkí a múkèlè.	Oorsprong van het zout (zo is God).

Er is hier sprake van : Mayi a dishi, mayi a munda wa

buloba : water in het binnenste der aarde, dat verondersteld wordt oorzaak te zijn van het zout in delfstoffen en planten. Mfùkí komt van het werkwoord : kúfùká : iets op een vernuftige wijze tot stand brengen, scheppen.

Zo wordt God, zonder beeldspraak, genoemd :

Máwéjá Nángílá, mfùkí, úfùkìlá biônsó...
God, Schepper, die alles geschapen hebt...

of :

Múlópò nguáfùkílé bíbìshí nè bióshá
God is't die geschapen heeft hetgeen groen gegeten wordt en hetgeen gekookt wordt = alles wat we eten, le cru et le cuit.

In de huidige taal zegt men niet meer Mfuki maar Mufuki ; b. v. M. M. Múfùkí wá bántú = God, Schepper der mensen. — Wêwé, Múfùkí wá biônsó = Gij, Schepper van alles.

16. Het vroeger reeds opgegevene :

Múntú kàyì múfùká kùdì Mvìdié ? Hoe zou de mens niet geschapen zijn door God ?
Nkàyéndè múdìpàngìlé. Uit zichzelf ware hij er niet toe bekwaam.

17. Gods opperbestuur wordt aangeduid door de volgende spreekwoorden :

Muntu wamba muende, De mens heeft zijn manier van handelen,
Mulopo wamba muende. (Maar ook) God heeft zijn manier van handelen.

Een mooie tegenhanger van ons Vlaams :

De mens wikt.
God beschikt.

Kuamba heeft gewoonlijk de betekenis van zeggen, spreken ; maar vroeger had het, — en in oude uitdrukkingen heeft het nu nog dikwijls — , de betekenis van : doen.

18. Een lieve voorstelling van het geheimzinnig bestuur der Goddelijke Voorzienigheid is :

Kuìpíká-píkà Múlópó	Waar God almaar spijzen aan 't klaar maken is
Kákuèná muînshí ;	Daar ziet men geen rook ;
Lúvù mú mpàngà	Plots (bij toeval) ziet ge de schaal (met maniokbrij).
Nyúngù mú mêsó.	En de kom met vlees, voor uw ogen.

d. w. z. : Waar God iets goeds aan 't beredderen is voor de mens doet Hij het in 't geheim, daar is geen rook die het verraadt. Maar op 't onverwachts ziet de mens dat alles met zorg gereed is gemaakt. Spijs is voor de neger de voornaamste en beste gave, God handelt goed met ons, ook als wij het niet beseffen.

19. Over het verborgene van Gods handelwijze in ons voordeel ook het volgende :

Mvìdí Múkùlù wá Tshiâmé ;	God van Tshiame ;
Wáfùkílé bákàjì,	Schepper der vrouwen,
Wáfùkílé bálùmé ;	Schepper der mannen ;
Údí nè kámúnjímbú,	Ge zijt de Grote Geheimzinnige,
Údí nè kámúkálángé.	Ge zijt de Grote Wijze.

Ka-mu-njimbu = kalu ka munshi-munshi = gelijk het aardvarken (njimbu = de miereneter), dat onder de grond zoekt, onderduims werken, geheimzinnig doen.

Ka-mukalanga = mukalanga = iemand die de zaken kent, die groot en goed zijn zaken doet. Ka, is ampliatief prefix.

20. Wie voorspoed kent is gemakkelijk God genegen :

Tshìadiá tshìukútá	Die zich verzadigd heeft met eten
Tshìabìkílá Múlópò :	Die zegt gemakkelijk aan God :
Mànsèbé.	Lieve Oom.

Mansebe betekent : moederlijke oom ; wordt ook gebruikt als vriendschapstitel. Overblijfsel van matriarchaat waarin de mansebe de dienstdoende vader is voor het kind van zijn zuster.

21. Dankbaarheid voor Gods wijs bestuur :

Wámbákù bîmpè Mvìdí Múkùlù ;	Ge hebt alles goed gedaan, God ;
Ǹ-mútùpé múkáná	Gij hebt ons een mond gegeven
Mùa kúakúlá ;	Om te spreken ;
Nè búlàlú	En een bed
Tùtékè nýimà páshì.	Om te rusten.

In heel onze handel en wandel is Gods bestuur billijk.

22. Maar de mensen hebben de gewoonte meer hun nageesten te danken dan God :

Tshìtákúpèlà Mvìdíe,	Wat God gewoon is U te schenken,
Wêwé nè :	Gij zegt ervan :
Mújàngì múnkùbé.	Een nageest beschermt mij.

In toepassingen wordt het gezegd b. v. van een mens die gelijk krijgt in zijn proces en niet de rechter dankt maar wel zijn assistenten.

23. In dezelfde gedachtengang als spreekwoord 18 : God maakt zijn inzichten niet ruchtbaar, wordt er gezegd :

Lútòngà luà Mùlémbà ;	Knop (bourgeon) van de Mulemba-boom ;
Ómwènépù Mvídì Múkùlù	Heeft men ooit gezien dat God
Wèlá tshîondò ?	De seintrommel sloeg ?

Er is doorgaans maar een zwak verband tussen het eerste lid van het gewoonlijk drieledig spreekwoord en het eigenlijk gezegde dat volgt in de twee andere verzen. Soms is het niet meer dan een zinspeling op de fabel waarin het spreekwoord voorkomt ; of enkel een toonmelodie van woorden die rhythmisch passen op de toonmelodie van de twee volgende verzen.

Het gezegde wordt ook uitgelegd als een bevestiging van Gods oppergezag ; de tshiondo slaan is het werk van een ondergeschikte ; de hoofdman slaat nooit de tshiondo, maakt enkel de orders bekend die moeten uitgeseind worden.

24. Gods raadsbesluit is beslissend, lijdt geen tegenspraak.

Mvìdié kàkúlú né múntú ;	God redetwist niet met een mens ;
Ùtú wàkúlá,	Als Hij spreekt,
Wàbíngá.	Heeft Hij gelijk.

Kúbíngá betekent : het proces winnen.

25. Onderworpenheid aan Gods almacht wordt aangeleerd door :

Mvídì Múkùlù wá Bákwà Káténdè ;	God van het Katende-ras ;
Kúlú kuàluá mvùlá,	Van daarboven komt de regen,
Kuàluá múnýa.	Van daarboven komt de zonnewarmte.

Bakwa Katende is de naam van een volkstak der Baluba ; iedere clan kan zijn eigen naam geven aan het eerste vers als het gebruikte woord een toonmelodie heeft die past bij die der volgende zinnen. Dit spreekwoord is eigenlijk een gebed in de zin van : Gij zijt onze God ; wij ontvangen uit Uw hand alles, regen en zonneschijn.

26. In die zin van afhankelijkheid en gehoorzaamheid aan God, nog dit vroeger reeds vermelde :

Múkáléngé Tshítèbwà Mùkànà	Heer Tshitebwa Mukana
Mfùmù wétù	Onze Hoofdman
Wá kútuàmbílá muà kúpìtá.	Die ons de weg wijst die we moeten volgen.

Tshitebwa Mukana is de naam van een voorouder (zie Deel I) ; deze spreuk, zijn kasala, blijft in gebruik om een voorname, gelijk wie uit de stam, te verheerlijken ; ook om het Opperwezen te vereren wordt ze b. v. in een gebed ingelast.

B. Zedespreuken waarin God vernoemd wordt.

Uit de menigvuldige spreekwoorden waarin de gierigheid gehekeld wordt (1).

27.

Kábìèná kúlúilá,	Ge moet niet twisten omwille van rijkdommen,
Mvìdí Múkùlù	God is het
Ngúbìpápá bántú.	Die ze uitdeelt aan de mensen.

D. i. : Weest niet jaloers om de welstand van een ander ;

(1) Cfr De Gierigheid in de spreekwoorden der Baluba, door R. V. CAENEGHEM, *Congo*, 1935, Oct. Nov. Déc.

dat komt van God; zekere dag kan Hij ook u voorspoed schenken als Hij het wil.

28.

Bíntú biônsó bià Mvìdí Múkùlù	Alle dingen behoren aan God
Wá múlú wàfùká;	Hij van omhoog heeft ze geschapen,
Bàmúlòmbá,	Men vraagt hem iets (a/d gierigaard)
Kàbìpí.	En hij weigert.
Wámbámbá kúkólá díkólá pànú?	Denkt hij voor eeuwig op aarde te leven ? (= nooit te moeten afstand doen van zijn bezit ?)

29.

Kùtèkí-tékí;	Wees geen stapelaar van goederen;
Kuêná úmányа muàmbà tshídímú	Ge weet niet wat het (lopende) jaar zal doen.
Máwéjá m̀-muéná kúkòsólólá.	God is 't die de tijd van uw leven afmeet.

30.

Lúlélú kàtùilá mákàndà,	Kinderen verwekken is geen zaak van eigen krachten.
Àmú Múlópò wàkúelá mpèmbà.	Enkel als God in u welbehagen heeft.

31.

Mpàkápáká,	Als ik tovermiddelen maak,
Tshìtèdí múntú;	Noem ik nooit een mens;
Múntú ǹgwá Béndè wá Máwéjá.	De mens immers behoort aan God.

D. i.: Ik maak dit tovermiddel niet om een mens te schaden enkel om me zelf en mijn bezittingen te beschermen, want de mens behoort niet aan mij maar aan God. = Ik mag niet over het leven van een medemens beschikken, alleen God heeft dat recht.

32. Van iemand die van 't geluk in 't ongeluk kwam of omgekeerd, wordt gezegd:

Muàmbà Mvìdié;	Lijk God het schikt;
Bídímú bià lélù m̀-bíkùdìmùké,	De tijden zijn nu veranderd,
Bàmwè kú mútù,	Sommigen bleven in de streken van hoger op, (waar ze vroeger woonden)
Bàmwè kùnú.	Anderen kwamen hier wonen.

33. God op zijn kant hebben is in vrede leven en voorspoedig zijn:

Mvìdí Múkùlù Máwéjá ;	God ;
Bàyàyá,	Ze leven almaar (in vrede),
Bàkámúmònà ;	Zij die Hem bezien hebben (= die Hem genegen zijn) ;
Bàténà bámúmònà,	Zij die Hem niet bezien,
Kábàỳi.	Leven niet (in vrede).

Dat in vrede leven doelt hier op de bescherming tegen beheksers en mensen met kwade bedoelingen die boze tovermiddelen maken. Kumona-muntu = iemand bezien kan voordelig zijn of nadelig, al naar gelang men verondersteld wordt te zien met een goed gestemd gemoed of met een slecht gemoed. Het eerste betekent iemand genegen zijn, het tweede, iemand kwaad zoeken.

34. In dezelfde gedachtengang wordt gezegd :

Mvìdí Múkùlù,	God,
Bàkámúmònà	Zij die U (genegen) bezien
Bàtwá míkùmà.	Zijn voorspoedig.

35. Ofwel :

Bápèlè Máwéjá,	Aan wie God geeft,
Bàdiá lúmù.	Die hebben roem.

36. Om vermeende onwelwillendheid van God uit te drukken gebruiken ze het volgende gezegde :

Múlópò múntwà diûlú nè biànì biônsó...
God snuffelt rondom mij en rondom alles wat ik bezit...

Kutwa diulu = het snuffelen van de hond op zoek wie hij kan aanvallen, vandaar, iemand kwaadwillig zijn, iemand in gevaar brengen.

37. Tegen de beheksers, de bena mupongo, de grote vrees van al de negers — omdat deze bij machte zijn de levenskracht niet alleen aan te tasten, zoals nageesten en toverijen, maar ook te vernietigen (kudia) — maken ze beschermmiddelen die hen kunnen onzichtbaar maken voor 't oog van die kwaaddoeners ; doch indien een

persoon behekst is en zijn levenskracht reeds aangetast, dan bekennen ze machteloos te zijn, zelfs met behulp der nageesten, om die prooi te verlossen ; één alleen kan dat, God. Vandaar het spreekwoord :

Muéná múpóngó,	De behekser,
Wá kàfù múlùngú,	Hij kan niet sterven door vergif,
Múelè wà Máwéjá,	Het kapmes van God (= de dood)
Ké ùdì ùmútwìlá.	Alleen is het dat hem treffen kan.

De behekser is sterker dan gelijk wie of wat, mens of geest ; enkel God is bij machte hem te doden. Gods almacht is ten dienste van de mens ; in Deel III worden gebeden tot God aangehaald om bescherming te vragen tegen de beheksers.

38. De zedelijke natuurwetten worden aanvaard als uitgevaardigd door God. Niet door christelijke invloed maar uit de taalschat der voorouders komen spreekwoorden als deze :

Mvìdíe wàkélá múkàndú nè :	God vaardigde de wet uit :
Wákútàpángáná,	Wie iemand doodslaat,
Wàfuá.	Ook hij sterve.

39.

Tshìdí muámbé Mvìdié :	Ziehier wat God bepaald heeft :
Bàdí bádiá búkáléngé	Zij die gezag hebben
Nè béndé nàká.	Dragen geen vrachten als ze op reis gaan.

D. w. z. : Wie gezag heeft moet geëerbiedigd worden.

40. Het leven verlaten is terugkeren tot God ; uit de mond van de bejaarde chef Mukungulu hoorden we dit oude spreekwoord :

Pùmbé pùmbé	Alles is voorbij
Mídímú yônsó yàpùmbá	Alle werk is stilgevallen
Tuáyá kuà Mvìdí Múkùlù.	We keren naar God terug.

C. Spreekwoorden nopens het probleem : God en het lijden onder de mensen.

Wanneer de inlandse waarzegger (mubuki) geraadpleegd wordt over de geheime oorzaken van tegenspoed, lijden of dood, geeft hij weinig uitleg. Hij maakt enkel bekend ofwel dat de nageesten vertoornd zijn, ofwel dat er lukinu, jaloezie van vijanden aan 't werken is door toverij, ofwel dat eigen toverij zich tegen de eigenaar keert, ofwel dat beheksers in 't spel zijn, ofwel soms, voor gevallen van overlijden, dat geen enkele kwaadaardige reden ermee bemoeid is maar dat God zijn mens tot zich nam.

De toorn der nageesten wordt gestild door offers en daarmee samengaande gebeden ; de sterkte van een vreemde toverij wordt onschadelijk gemaakt door tegentoverijen ; hun eigen toverij wordt bedaard door ze beter te vereren en de er aan verbonden onthoudingen beter te onderhouden ; tegen beheksers helpt maar één middel, zich door toverij onzichtbaar maken ; tegen God wordt nooit iets ondernomen : hier past enkel onderwerping.

Wanneer alles werd gedaan om de geesten gunstiger te stemmen, de toverijen te bedaren en er toch geen uitslag werd bereikt, dan kan de vertwijfeling omslaan in woede en opstand : « We deden wat we konden, gij kunt ons helpen maar ge wilt niet. » De geesten of toverijen worden verwenst met al de bitterheid van een ontgoocheld gemoed. Die verwensingen, mulau genoemd, behoren in hun literatuur tot de schoonste uitingen van hun woordkunst. Mpingu en manga, beelden en toverijen worden gestraft en vernederd. Maar met opstandig gemoed treden ze nooit op tegenover God ; tegenover Zijn handelwijze reageren ze nooit met smaad of verwensing ; daar kennen ze enkel gelatenheid, gedweeheid, gepaard nochthans met uiting van hun verwondering,

van hun onbegrip. — « God die goed is, God die vaderlijk is, God die almachtig is, hoe kan Hij zo te kort schieten bij mij en zo partijdig handelen ? » Er wordt nooit gepoogd er iets aan te verhelpen met gelijk welk middel ; men weet enkel zijn beklag te maken. Die klachten komen overvloedig voor in hun spreekwoorden :

41.

Mvìdí Múkùlù wá Tshímpàngá ;	God van Sterkte ;
Mvìdí Múkùlù wá kúmánákúmáná,	God die alles hebt voleindigd (de hele schepping),
Mvìdí Múkùlù kuêná múmánè tó !	God, toch is niet alles voleindigd !

Eerbiedige klacht die geuit wordt voor God door iemand die in lijden is b. v. om een lichamelijk letsel, om onmacht of tegenspoed in het huwelijksleven, bij sterfgeval van kinderen, enz. Gods werk schijnt hun niet volledig afgewerkt ; Hij schiep het leven maar liet ook de dood bestaan ; Hij schiep al het goede maar liet ook het kwade zijn bestel.

42.

Mvìdí Múkùlù wá Tshîamé ;	God van Moeder Tshiame ;
Wámáníné kùmwè,	Het ene deel (van uw werk) is af
Kùmwè kuàshàlá.	Het andere deel blijft nog te doen.

43. Of snediger :

Mvìdí Múkùlù,	God,
Kùmwè kuápuà,	Het ene deel is af,
Kùmwè kuáshàlá.	Het andere blijft over.

44.

Mvìdí Múkùlù Múlópò Máwéjá Nángílá,	God, Opperste Heer,
Mfùkí ufùkìlá biônsó ;	Schepper die alles gemaakt hebt
Wàfùká múkókó, wàfùká tshímpàngá,	Gij schiept het schaap, schiept ook de ram,
Kàdí kábá kámwè è kúmúshàlá.	Enkel een plaats blijft er onafgewerkt.

D. w. z. God, Schepper van al wat vrouwelijk of mannelijk is, in Uw scheppingswerk zijn er tekorten.

De onbegrijpelijke handelwijze van God, die nu eens geluk zendt en dan weer lijden ; vooral de vermeende partijdigheid van God die de ene mens vooruit helpt en de andere links laat liggen, is oorzaak van veel klachten, maar altijd worden die geuit met eerbied en gelatenheid.

45.

Mvìdí Múkùlù, Máwéjá Nángílá,	God is God,
Nè kúbìmpá,	En als Hij het mij geeft,
Nè kúbìnnỳengá.	En als Hij het mij ontneemt.

Dat herhaalt b. v. een moeder in de weeklachten over haar gestorven kind.

46.

Mvìdí Múkùlù wá Tshiâná Tshíkùlù,	God van alle tijden,
Káwóngó muéná bantú ;	Bezitter der mensen ;
Dìmwè wènzá bílengá,	De ene dag doet Hij hun goed,
Dìmwè wènzá bíbì.	De andere dag doet Hij hun kwaad.

D. w. z. : De ene dag zijn Gods mensen gelukkig, de andere dag ongelukkig. Waarom ? Het klinkt als een ondervragende klacht.

47.

Máwéjá Nángílá ;	God,
Muéná kuénzá bílengá,	Die bij machte zijt goed te handelen,
Muéná kuénzá bíbì ;	Die ook bij machte zijt kwaad te doen,
Nè mútshì wà tshípáyápáyá,	Met uw lange lange stok,
Wà díshíbáyá náwò bántú.	Waarmee Gij de mensen doodt.

Over die mutshi wa tshipayapaya geven de negers geen afdoende uitleg ; het gezegde is zeer oud, de betekenis ervan ging te loor. Men zegt : het zou een stok zijn gelijk de « lobo » die men aan de hals van omwillige honden vastbindt.

Het spreekwoord wordt gebruikt in de rouwzangen.

48. Iemand die voorspoed kent zegt, om God te bedanken :

Mvìdí Múkùlù wá Tschiâmé ;	God van Tshiame,
Ùpálá bàmwè,	Hij weigert aan de enen,
Ùpà bângá,	Hij geeft aan de anderen,
Kàdí ùmpèlé mêmé.	Ook aan mij gaf Hij.

49. Om God gunstig te stemmen :

Mvìdí Múkùlù wá kúmpàlá ;	Opperste God ;
Wàdìngá bângá,	Anderen ontgoochelt Hij,
Kàdìngí wá Mvìdí muâná.	Hij mag niet ontgoochelen iemand die Gods kind is.

Dit is te verklaren door de negerpsychologie : een vreemde bedriegen wordt aangezien als wijs en is ook toegelaten, maar 't bedrog mag niet gebeuren aan een medeburger van het dorp. Zo wordt hier aan God gevraagd geen kwaad te doen aan iemand die Hem kent en vereert, maar het kwaad voor te behouden voor anderen.

50. Over de partijdigheid van God in het uitdelen van voorspoed en rijkdommen :

Mvìdíe,	God,
Kàmání bálándá ;	Denkt niet aan de armen ;
Bálándá,	De armen,
Ké bámpétà bèndè.	Zijn (voor Hem) als de rijken (die niet moeten geholpen worden).

51.

Basuasua, m-ba bintu ;	Men bemint de rijken ;
Bapele, ngeni ubasuasua ?	De armen, wie is er die ze bemint ?
Mudimadima katengibu nsala,	Vleermuis zonder pluimen :
Maweja Nangila.	Zo is God.

Twee klachten tot God van wie in nood is terwijl hij anderen in voorspoed ziet. Zij bezitten reeds veel en alles valt hen nog mee ; voor mij blijft God onverschillig. « Vleermuis zonder pluimen » betekent : God heeft geen lichaam, gelijk de vleermuis geen pluimen heeft ; heeft geen eigen karaktermerk lijk ook de vleermuis die, alhoewel vogel, geen pluimen heeft. Alhoewel goed en almachtig kan Hij ook slecht handelen.

52.

Bà mákàsà,	Zijn voorspoedig,
M-bàkásuà Mvìdíé ;	Die welke God bemint ;
Bàtèná bà mákàsà,	Die tegenspoed hebben,
Mvìdíe wàkábàbèngá.	Zijn die, van wie God niet wil.

Deze klachten zijn op te vatten als uitdrukkingen van wrevel en spijt van mensen die in tegenspoed en lijden leven, niet als theologische stellingen van hun godsdienstig denken.

53.

Mvìdié wá bájàngì,	God, Heer der geesten,
Muéná tshíntú wàkúpà,	Aan de rijken hebt ge nog bijgegeven,
Wàkútùidílá nè lútè !	En ge spuwdet erbij op de grond.

Dit laatste wil zeggen : « uit ganser harte ». Men spuwt nl. op de grond om aan te tonen dat men de kwade gevoelens verwerpt en het gemoed weer rein is. Zo b. v. wanneer een vader zijn kind heeft verwenst, dan zal hij, op de dag dat zijn toorn over is, en om te bewijzen dat hij tegenover zijn kind opnieuw welwillend gestemd is, op de grond spuwen, zeggend : Kuisu kudi kutoka : Voor mijn ogen is het weer helder.

Het karakteristieke van die klachten tegenover God is dat ze nooit opstandig zijn of overslaan tot bitterheid gelijk dit het geval is tegenover hun nazielen of toverijen ; veeleer is het een zacht gelaten klagen waaruit zelfs een tikje humor niet uitgesloten is, alsof men in de ondergrond van 't gemoed Gods vaderlijkheid blijft gedenken.

54.

Mvìdié,	God,
Ùpápá bàmwè ;	Hij geeft overvloedig aan sommigen ;
Bângá,	Anderen,
Wàkábàpá mítété.	Ze krijgen enkel mitete-groensel !

Mitete-blaren is een onbenullige groente, min of meer

bitter. Hier dus : Ik krijg enkel waardeloze zaken van God, ik blijf arm terwijl anderen rijk zijn.

55. Een variante hiervan is :

Máwéjá wá kàsuílé,	God die partijdig is in zijn beminnen,
Bàmwè básòmbé,	Sommigen leven
Bàdiá mítété.	En eten mitete-blaren.

56.

Máwéjá ùbwélèlé mú luèbè lúbànzà,	God, toen Hij op uw hof kwam,
Múvwàlé tshílàmbà ;	Was schoon gekleed ;
Muànì,	Op 't mijne,
Ùbwélèlè tshítákátákà.	Kwam Hij zonder kleren.

Schoon gekleed zijn is zijn vreugde uitdrukken, slecht gekleed zijn is in droefheid zijn. God komt bij u met blij gemoed en maakt u voorspoedig, bij mij doet hij het tegenovergestelde.

57.

Mvìdí Múkùlù ngúdí múfùndé,	God is het die alles bepaalt,
Kúfùká bàmwè,	Sommigen schept Hij,
Búlé bú pàpá ;	(met een gestalte) groot zonder eind ;
Bákwàbò,	Anderen
Ṁ-mpìngù yà múndá máshìndé.	Lijk (fetish) beeldjes die verstoken zitten in 't gras.

Op die wijze klaagt iemand over zijn kleine gestalte. Maar het gezegde kan ook gebruikt worden als klacht bij gelijk welke tegenspoed; we vonden het gebruikt in het klaaglied van een nkumba-vrouw, d. i. een vrouw die onvruchtbaar is.

58. Evenzo hoort men als klacht voor blindheid :

Mvìdí Múkùlù kúfùká biônsó,	God heeft alles geschapen,
Kúbìpá mêsó ;	En alles ogen gegeven ;
Kàdí kúnshìyá mêmé.	Mij alleen liet hij over.

Dit gezegde komt voor in een fabel van een mol die op de tshiondo-trommel zijn beklag doet aan God. — In

de volksspraak wordt het gebruikt als klacht in gelijk welke miserie.

59. In geval van kinderloosheid :

Nyìlé kuélá Mvìdí Múkùlù móyó nè :	'k Zou willen God gaan groeten en Hem zeggen :
Máwéjá wétù ngándàmùnákú,	Lieve God, wil mij toch uitleggen.
Mûdì múfùké bèbè bántú ?	Hoedanig Gij uw mensen gemaakt hebt ?
Bângá bálélè,	De enen kunnen kinderen baren,
Bákwàbò nkúmbá !	De anderen blijven onvruchtbaar !

D. Spreuken over de vermeende oplossing van het probleem : God en het lijden.

In de fabels der Baluba komt zeer vaak het motief voor van de mens die in groot lijden is, en vruchteloos met alle menselijke middelen gepoogd heeft van dat lijden verlost te worden, dan eindelijk zijn beklag gaat doen bij God zelf. Door God wordt hij altijd goed ontvangen, Hij staat hem gewillig te woord. Doch altijd is het om aan te tonen dat het lijden niet zijn oorzaak heeft in Hem, God, maar dat die oorzaak elders moet gezocht worden, d. i. ofwel in de gedragingen van de mens zelf of in die van zijn medemensen, ofwel in die van de nageesten zijner familie, of in de bemoeiingen van de beheksers. Dezelfde gedachten komen tot uiting in de spreekwoorden :

60.

Ndìmbá-dímbá,	Bedrog te allen kante ;
Bàdì kuètù nè :	Die van bij ons beweren :
Bà Mvìdí Múkùlù bàdí bàdìmbá.	God en al wat rondom Hem is bedriegt.
Mvìdí Múkùlù nè :	God antwoordt :
Nkàyébè údìdìmbá muâná.	Gijzelf zijt het die u bedriegt, kind.

D. w. z. : Ge meent in uw ongeluk dat God u bedriegt ; u, onder de schijn van goedheid, lijden zendt ; maar ge bedriegt u zelf, de oorzaak van uw ongeluk is elders te zoeken.

61. Móyò, Het leven
Ǹ-múshìyá Mvìdié ; Werd ons nagelaten door God ;
Lúfù, De dood
Ǹ-dúshìyá bákùlù. Werd ons nagelaten door de voorouders,

Hoe, door de ongehoorzaamheid en het bedrog der voorouders, de dood in de wereld kwam, wordt in hun mythe-vertelsels, die we verder mededelen, uiteengezet.

62. Màsóká mátèyá kòndàkànì, Valstrikken gespannen te allen kante,
Bângá nè : m̀-Múlópò, De enen zeggen (ze komen) van God,
Bângà nè : m̀-bàpànú. De anderen zeggen (ze komen) van die op aarde.

Betekent : Het leven is vol kwellingen ; sommigen denken dat ze hun worden aangedaan door God, anderen denken dat ze komen van de boze mensen en de beheksers.

63. Buàbùlá múlámbìkà, Als men in de zaak geen schuldenaar kent,
Kàbàbùlámbíkílá Máwéjá, Mag men God niet beschuldigen,
Bàbùlámbíká mvìdié. Men beschuldige een nageest.

Zoek de oorzaak van uw ziekte niet bij God maar in 't gedoe van uw nageesten.

64. Múntú wá Mvìdié De mens (vriend) van God
Kàfuálé ; Gaat niet gemakkelijk dood ;
Úfuàfuá, Hij sterft meestal,
Ǹgwá bálójí, Door de beheksers,
Nè bánkìná bántú. En door de nijddragers.

Die nijddragers zijn de medemensen die een kwade buanga-toverij hebben.

65. Muéná múpóngó ùdí mútúvŵilé, De behekser is ons komen opzoeken,
Mútàngìlé kú bákàjì nè bálùmé ; Hij heeft gezien naar de vrouwen en naar de mannen ;
Bántú bà Béndè bà Mvìdí Múkùlù. Maar de mensen behoren aan God.

God alleen beschermt de mensen tegen de beheksers (cfr. Spreuk, 37).

66. Als iemand sterft door hoge ouderdom of indien de geraadpleegde waarzegger bevindt dat er in zijn dood noch behekser, noch overtreding van mikiya of taboe, noch nageest, noch toverij betrokken is, zegt hij : Mvidi Mukulu udi ubikila muntu wende : God is het die zijn mens roept. We moeten erin berusten. Tegen Gods wil wordt nooit iets ondernomen. Hij handelt rechtvaardig met zijn eigendom op te roepen ; bij Hem zijn we verder gelukkig. Om die berusting uit te drukken kennen ze het spreekwoord :

Panu, m-mitu midinge nshingu tshiendelu,
Ne : ditunga n-kua Maweja wa Tshiame.
Hier op aarde : de mensen zijn lijk hoofden die de hals bedriegen in het samengaan;
Doch we moeten zeggen : ons land (onze ware verblijfplaats) is bij God.

D. w. z. : We doen gelijk het hoofd en de hals die schijnen voor altijd samen te horen alhoewel de dood ze van elkander scheidt ; we bedriegen ons zelf als we denken voor altijd aan ons verblijf op aarde gebonden te zijn, ons echte tehuis is bij God.

Een variante ervan is :

Túdí mítù mídìngíshá pànú,	We zijn hoofden die bedrogen zijn hier op aarde.
Kua Maweja, ki ku nzubu.	Bij God daar is onze woonplaats.

Kudingisha betekent ook : betrekkelijk gezond of gelukkig zijn, (zo en zo = tamelijk), zoals in de wederzijdse begroeting :

Anishako ?	Zijt ge gelukkig, tevreden ?
-Mudingishe :	Zo en zo, 't gaat nogal.

De vrije vertaling, de zin welke de negers in het spreekwoord leggen, zal dus wel zijn : Op aarde zijn we maar half en half gelukkig ; ons volledig geluk is enkel bij God. Meer gelaïciseerd :

Túdí bámítù mídìngá pànú,	We zijn hoofden met bijbehoorten (hals) bedrogen hier op aarde,
Ku buloba kudi nzubu.	In de grond is onze verblijfplaats.

D. w. z. : Het echte leven is onder de grond bij de nageesten.

DEEL III

Gebeden, gebruiken en gezangen om God te vereren.

Inleiding.

Een eerste pogen om het godsdienstig standpunt van de negers te bepalen was er een van : Dieu n'est ici nulle part ; 't was er een van onkunde en misverstand. Daarna kwam de tijd van de evolutietheorieën ; in het godsdienstig denken der negers onderscheidde men het stadium van Naturisme, of van Animisme-Manisme, of van Fetichisme, of van Polytheisme, of van Monotheisme. Aan het Monotheisme gekomen sprak men van Voorouder-God ; held of krijger-God, geest van water of bos-God ; mens-God, dier-God, aarde-God, hemel of uitspansel-God enz. Men was ook weigerig om aan die lagere primitieven eenzelfde denkvermogen en logica toe te kennen als aan de beschaafden van Europa en elders.

Dit alles is stilaan een overwonnen standpunt geworden ; de theoretische beschouwingen van Levy-Bruhl over het praelogisme der primitieven heeft de uitdenker ervan zelf verworpen. Men is het er vrijwel over eens geworden dat de negers, waar ze ook wonen, een zuiver Theisme aankleven en geloven in een persoonlijk Opperwezen, Schepper en Bestuurder van alles. Hoe primitiever de negers, hoe zuiverder dit geloof.

De onenigheid loopt nu over de eredienst welke al of niet aan dit Opperwezen bewezen wordt. De meningen staan diametraal tegenover elkander. Mgr LEROY (*op. cit.*, p. 193) : « Mais comme, nulle part, Dieu n'est l'objet d'aucune représentation matérielle, comme le culte

familial et tribal s'adresse avant tout aux mânes des ancêtres, comme aucun art magique ne peut l'atteindre, qu'Il est inaccessible à l'homme et que, au surplus, Il ne nous veut d'ordinaire que du bien, on ne s'occupe guère de Lui qu'en paroles, et les voyageurs ont sillonné l'Afrique sans voir sa trace presque nulle part dans la religion des populations. »

Mgr ROELENS (*Nieuw Afrika*, bl. 497) : « Het kan verwondering baren dat de zwarten ofschoon zij het bestaan van een Opperwezen kennen, God geen eredienst bewijzen. Eredienst is uitsluitend gericht tot de geesten... en de schimmen van voorouders. »

Mgr DE CLERCQ (*Recueil d'Instructions pastorales*, 1930, p. 13) : « ...Mais le Luba ne prie pas, n'invoque pas Dieu : ni directement, ni indirectement, il n'a recours à celui qu'il sait être son Créateur. Sa prière, ses invocations s'adressent à ses bakishi, il prend son recours directement et uniquement à leurs bons offices... »

EMIL TORDAY (*On the Trail of the Bushongo*, p. 195) : « God is not dragged into everyday affairs by the Bushongo, who consider Him an immaterial essence, too high above all that is human, to interfere with the human race... they render Him no real cult... no prayers are adressed to God, but the help of the ancestors is invoked. » Die Bushonho = Bakuba, zijn de geburen der Baluba.

Tegenwoordig dringt de mening van hen die de tegenovergestelde thesis verdedigen zich meer en meer op ; daargelaten Pater Albert van de Bandjoe in « Cameroun 1943 », die nog bij de oude opinie blijft : Ze kennen geen God.

Zo schrift Mgr Lagae, heel beslist, over de Azande : « Le Zande est loin d'avoir, à l'égard de l'Être suprême cette indifférence que d'aucuns cherchent à attribuer au primitif. Sa vie individuelle est toute pénétrée du culte révérentiel et respectueux de l'Être Suprême...

La prière est courante, peu de jours se passent sans

que le Zande de la brousse ne songe plusieurs fois à Dieu-Mboli et ne lui exprime sa prière. » [1]

Aan de hand van wat we gehoord, gezien en verzameld hebben gedurende een 25-jarig verblijf onder de Baluba, moeten we over hen hetzelfde zeggen. De onvervalste Luba-neger denkt aan God, bidt tot God in de meest verscheiden omstandigheden van zijn dagelijks leven. Hoe schamel hun uiterlijk voorkomen ook zij in kleding, huisvesting en voeding, hun verstandelijk en geestelijk leven staat op een heel wat hoger peil en over gans hun bestaan leggen ze de ernst en de wijding van een diep godsdienstig gevoel.

Hoe dat godsdienstig leven voor vele Blanken onbekend bleef, anderen bedroog over zijn aard en betekenis, vindt zijn reden hierin dat de eredienst van God bij die mensen niet zo ostentatief is, niet gepaard gaat met evenveel vertoon als b. v. bij de Mahomedaan die Allah aanroept ; hun godsdienstig vertoon blijft doorgens besloten binnen de private kring van het familieleven; het kent ook niet de gemeenschapsgeest en de liturgische luister van de christelijke eredienst ; enkel de huisvader fungeert als priester voor het deel van de sippe dat zijn familie uitmaakt ; gezamenlijke eredienst is een zeldzaamheid en wordt alleen tot God gericht op bevel van de clanoverste, bij publieke calamiteiten.

Die eredienst gebeurt ook niet in functie van zichzelf, maar is verbonden aan andere werkzaamheden en gebeurtenissen in hun dagelijks bestaan ; hij is er een bijkomstig bestanddeel van, gewoonlijk kort en weinig opvallend. Maar het Godsdienstige, de Godsverering, is veelvuldig en doordringend overal in hun materieel en geestelijk bestaan, bijaldien geen « beschavingsfactors » het kwamen afleiden en ontbinden.

[1] Cfr Les Azande par Mgr LAGAE, *Bibliothèque-Congo* p. 69, Éditeur : Vromant, Bruxelles, 1936.

Idem : C. R. LAGAE ; *Congo* Mars 1921, p. 405 en volgende. « Les êtres suprasensibles chez les Azande. »

Daar zijn drie geestelijke machten die de Lubaneger vereert om ze gunstig te stemmen te zijnen opzichte :

1° *God*, door Wie hij de hulp tracht te bekomen van de hoogste bron van alle levenskracht, als hij bevond dat alle andere hulpbronnen faalden.

2° *De nazielen der voorouders*, de *bakishi*, door Wie hij tracht in zijn voordeel te betrekken de boven –, – of liever de onderaardse machten.

3° *De toverij* of *Buanga*, waardoor hij tracht beslag te leggen op de krachten die huizen in aardse, in stoffelijke wezens.

Elk van die drie machten wordt vereerd door gebeden en verschillende geplogenheden. De verering van de ene sluit de verering van de andere niet uit, ze gaan veelal samen. Het gebed waarmee ze God vereren kan eindigen met een aanroeping der nazielen. In het gebed waardoor de nazielen vereerd worden kan door een of andere loftitel ook God bedacht worden, die Heer en Meester is ook over de nazielen. Terwijl de toverij vervaardigd wordt gaan meerdere gebeden rechtsstreeks naar God, de bron van alle kracht die ook in de toverij macht legt om werkdadig te zijn. Het vereren van God sluit het vereren van bakishi en buanga niet uit ; het vereren van bakishi en buanga sluit het vereren van God niet uit. Integendeel mag gezegd worden dat God « intentionaliter » begrepen is in hun verering van bakishi en buanga. Doch nazielen en toverij worden niet vereerd omwille van hun afhankelijkheid van God, in de praktijk worden ze vereerd als eigen zelfstandige machten die hun kracht uitwerken uit zichzelf ; enkel wanneer zij onwillig zijn of falen gaat men bij God aankloppen. Zodat in het gewoon verloop van hun leven er veel meer omstandigheden zijn waarin hun hoop en verering enkel gaat naar bakishi en buanga, waarin God niet uitdrukkelijk

bedacht wordt. Wat dan ook de buitenstaander, de vreemde, op het dwaalspoor bracht dat ze God beschouwden als te ver verwijderd van hen, als onbekommerd met hun dagelijkse bezigheden, Hem er niet in betrokken, zijn verering verwaarloosden om enkel die van bakishi en buanga te behouden. De vele gebeden tot God en de gebruiken om God te vereren in dit derde deel voorgelegd, zijn daarvan een weerlegging. Ze tonen aan dat er menigvuldige omstandigheden zijn, en van de meest verscheiden aard, waarin de Luba-neger God gedenkt en vereert. Bijvoorbeeld, vooraleer een werk van belang te beginnen, vooraleer een stroom over te steken, vooraleer de palmboom te beklimmen ; bij het planten of oogsten van de eerste veldvruchten, voor de eerste uitslag bij jacht of visvangst of palmwijntappen ; soms 's morgens, soms 's avonds, bij het verschijnen der nieuwe maan ; in nood, in ziekte, bij afsterven, in tegenspoed bij jacht of handel ; bij het vervaardigen der grote beschermmiddelen ; bij het zich zuiveren van een eed waarin God vernoemd werd, en in meer andere omstandigheden ; want deze studie is niet exhaustief van het onderwerp maar een aansporing tot verder onderzoek. Daar is zelfs een nooddomein dat aan God speciaal voorbehouden blijft, wanneer alle andere bemoeiingen nutteloos bleken : het aanwerven van : « levenskracht » = bukole = moyo ; en het bekomen van vruchtbaarheid : « bana » ; voor die twee zaken voelen ze zich speciaal op God aangewezen ; de meeste gebeden die rechtstreeks tot God gericht zijn behelzen enkel een bede om die twee dingen ; al het andere wordt eerst aan de bakishi of de buanga gevraagd.

De gebeden die ze gebruiken zijn vaste formules die eigen zijn aan de taalschat van de stam en die van geslacht op geslacht werden overgeleverd ; ze worden niet overgelaten aan individuele inspiratie of improvisatie. Ze behelzen enige loftitels tot God, het bekendmaken van

de nood waarin men verkeert, de vraag om hulp, de betuiging van eigen onschuld en rechtgeaardheid van gemoed.

Die formules zijn gewoonlijk kort, ze laten geen plaats voor woordpralerij, gevoelsontboezemingen of overtuigingsredenen ; ze zijn meer een eenvoudige betuiging van Godsverering dan een aanmatiging om God te overhalen hun smeking te verhoren.

A. Gebeden tot God en gebruiken van Godsverering.

a) Algemene gebeden die in verschillende omstandigheden kunnen gezegd worden.

1.

Mvìdí Múkùlù Múlópò ;	God van hierboven, Heer ;
Umpèshè móyó ngìkálè múkólè ;	Geef me levenskracht, dat ik sterk weze ;
Mmónè tshîumá	Schenk mij welvaart,
Mbákè, ndélè,	Laat mij huwen, laat mij baren,
Mmúnè mbùjí, nzòló,	Laat me kweken geiten en kippen,
Nkànú, bíntú biônsó.	Bezorg me geld en zaken allerhande.
Ngìkálè mûmé ngóngóngó, múkólè.	Dat ik gezond weze door en door, levenskrachtig.
Bákàjì mbà Máwéjá	Mijn meisjes komen van God,
Bálùmé mbèndè bânà ;	mijn zonen zijn Zijn kinderen ;
Biônsó mbièndè ;	Alles wat ik heb is het Zijne ;
Yêyé ké muénábiò.	Hij is de Meester erover.

Dit gebed wordt gezegd door de vader der familie, de eigenaar van het hof, in de meest verschillende omstandigheden ; b. v. vooraleer naar de markt te gaan, of op reis, of naar een proces ; — als een kind op 't hof ziek ligt, of vertrekt naar een andere streek ; als hij in kommer is, of als alles goed gaat, hij zich gelukkig gevoelt en het verlangen hem bekruipt God te gedenken.

Hij bidt het rechtstaande op de plaats van het erf voorbehouden voor de godsdienstuitingen ; d. w. z. voor de Buanga bua lubanza = het behoedmiddel van het hof, of aan de Kapolowayi, de geestesboom. Soms maakt hij voor zichzelf een voorbehouden plaats door op

de grond rondom zich een kring te trekken. Het gebed is niet gericht tot de buanga of tot de nageesten, enkel tot God. Hij zegt het meestal 's morgens vroeg of in de vooravond, soms op andere ogenblikken als het hof leeg staat en geen vreemde ogen hem nagaan. Dat het gezegd wordt bij de toverij of bij de geestesboom mag niet verkeerd uitgelegd worden. Om God te vereren heeft de Luba-mens geen geëigende plaats. God is boven alles en overal, ongrijpbaar en onbedwingbaar; daarom zijn er geen stoffelijke zaken of beelden waarin hij Gods geest of kracht kan insluiten zoals b. v. de krachten van stoffelijke en onstoffelijke wezens in de buanga-toverijen. God heeft geen tempeltje of boompje of plaats waar Hij soms komt vertoeven gelijk de Bakishi-nazielen; daarom kan Hij op gelijk welke plaats en gelijk welke tijd vereerd worden; maar omdat die Godsverering een uiting is van het godsdienstig gevoel, gaat de vereerder op een voor hem heilige plaats van zijn erf staan.

2. De volgende formule is ook een algemeen gebed, dat de vader wien het goed gaat, b. v. die reeds kleinkinderen heeft, zegt als hij in godsdienstige stemming is, b. v. als hij een offer nederlegt aan de boom der nazielen op het hof. Het maakt deel uit van de hele ceremonie, doch een deel dat enkel God aanbelangt:

Múlópò Máwéjá Nángílá	Heer God,
Wêwé ké muéná bántú;	Gij zijt de meester van alle mensen;
Múntú éú àkólè, àtókè mútù,	Laat deze mens krachtig zijn tot hij grijs worde van ouderdom,
Àlélè bâná bàvúlángánè;	Hij moge veel kinderen ter wereld brengen;
Bàdí amú bèbè wêwé.	Alle zijn toch uw kinderen.
Wá múndá múbì, wá mútshìaùdì,	De mens met een slecht hart, de nijdigaard
Kàbàmònyi tó.	Moge ze niet zien.

Dit laatste draagt op de beheksers; om er zich tegen te vrijwaren is er maar één middel: zich onzichtbaar maken voor hun oog.

Zulk een algemeen gebed kan ook van pas komen en

gebruikt worden bij andere ceremoniën, b. v. bij het vervaardigen van de Buanga bua lubanza : het behoedmiddel van het hof, zoals verder aangegeven wordt.

3. Volgt een gebed dat gelijk wanneer gezegd wordt in tijd van voorspoed. Het is een getuigenis van oprechtheid en goede inzichten om daardoor van God nog meer voorspoed te bekomen.

Mvìdí Múkùlù,	God in de Hoge,
Biànì bíntú bìkálè bìtwá míkùmà ;	Moge alles wat ik bezit voorspoedig zijn ;
Mêmé tshîená ngìbá,	Ik toch besteel niemand,
Tshîená ngèndélá múkàjì wá béndè	Ik toch val andermans vrouw niet lastig
Tshîená ngèndélá muâná wá béndè.	Noch andermans dochter.
Kàdí múntú múntàngìlé,	Maar de mens die mij beziet met een kwaad oog,
Wêwé Mvìdí Múkùlù,	Gij, God,
Ùmútàngìlè bièbè.	Bezie hem ook.

De beheksers beheksen met hun ogen. Het oog is het middel tot overzetting van de inzichten van de ene mens op de andere mens ; het oog van iemand met een kwaad gemoed doet kwaad, het oog van iemand met een welgezind gemoed doet goed.

4. Omdat de behekser er immer op uit is de levenskracht van de mens niet alleen te verzwakken maar ook te vernietigen is hij de aartsvijand van de neger. Om zich tegen beheksers te beschermen richt hij het volgende gebed tot God :

Muéná múpóngó ùdí mútùvwîlé,	De behekser is op ons hof gekomen,
Mútàngìlé kú bákàjì nè bálùmé,	Zoekend naar vrouwen en naar mannen,
Bántú bà béndè bà Mvìdí Múkùlù.	Maar alle mens behoort aan God.
Mvìdí Múkùlù ùmúmònè,	God bezie die behekser,
Àlué pá nýimà pèbè	Dat hij na U kome (= U gehoorzame).
Tuêtú tùbándè nè mâyí,	Wij, laten wij stroomopwaarts varen,
Yêyé àpwékè nè mâýi.	Hij, dat hij afdrijve met de stroom.

Deze laatste uitdrukking wordt algemeen gebruikt om aan te duiden dat men de moeilijkheid wil te boven komen en niet erdoor wil meegesleurd worden ten verderve. Het gebed kan ook gezegd telkens men een akte

van godsdienst stelt, 't zij aan de geesten, 't zij aan de buanga. Eerst een gebed tot God, dan een voor de bakishi of de buanga.

5. Andere gebeden tot God die niet vast zijn voor een bepaalde gebeurtenis maar die in alle omstandigheden kunnen gezegd worden tot bewaring voor kwaad :

Mvidi Mukulu, Maweja Nangila,	God, Opperwezen.
Mulopo, muena matunga	God, Heer van de wereld,
Wewe ngufukile bintu bionso ;	Gij die alles geschapen hebt ;
Kadi meme mundi muvue emu :	Maar ik, waarom ik hier gekomen ben :
Ngikale pani ne bukole.	Om te mogen zijn vol levenskracht.
Nyama mubi wa tshilubi kammoni,	Dat geen wild dier mij vinde,
Nkuba kammoni,	Dat de bliksem mij niet vinde,
Muena mupongo kammoni,	Dat de behekser mij niet vinde,
Muena bualu bubi kammoni.	Dat de mens met een kwaad hart mij niet vinde.

6. Ofwel :

Mulopo, Maweja Nangila,	God, Opperwezen,
Wewe udi lumana bintu mpata ;	Gij die in macht alles overtreft ;
Nzubu wani eu asanguluke.	Dit mijn huisgezin weze voorspoedig.
Tshibi tshintu tshia muntu,	Bij niemand heb ik iets gestolen,
Tshitapiangani,	Ik heb niemand gedood,
Nenku ungipatshile bibi bionso bidi bimvwila.	Zo dan weer van mij af alle kwaad dat mij kan overkomen.

7. Ofwel :

Múlópò Máwéjá Nángílá	God, Opperwezen
Wátùpá mákàndà múbídí ;	Wil ons geven gezondheid ;
Bâná bànì bàsángálè ;	Mogen mijn kinderen gelukkig wezen ;
Wêwé úpèlé	Gij die schenkt,
Éú tshièndè, éú tshìendè.	Aan iedereen het zijne.

b) PARTICULIERE GEBEDEN, DIE VAST ZIJN VOOR EEN BEPAALD WERK OF VOOR EEN BEPAALDE GEBEURTENIS IN HET ALLEDAAGS LEVEN.

8. Vooraleer een werk te beginnen :

Mvìdí Múkùlù wánì,	Mijn God in de Hoge,
Ùngâmbìkè búkólè buà kúenzá múdímú,	Geef me kracht tot werken ;
Muéná múpóngó kàlóndó kú múdímú wànì,	De behekser volge mijn werk niet.
Yêyé múlóndé	Indien hij zoekt te volgen
Kú mêsó kùmúfikè,	Dat het hem duister worde voor
Kàmmònó tó,	Dat hij mij niet zie. [de ogen,

9. Bij het overstreken van een stroom :

Mvìdí Múkùlù,	God van Hierboven,
Ùnsámbùishè biànì kú mâyí ;	Help mij dit water oversteken ;
Díkàsà díbì kádìmmuèkí,	Dat geen ongeluk mij overkome,
Kùaǹi kú ǹdi nýa kùtókè tò.	Waar ik henen ga dat het daar helder weze (vredig, voorspoedig)

10. Als men palmwijn gaat tappen :

Mvìdí Múkùlù, Máwéjá wánì,	God in de Hoge, mijn God,
Umpè málúvú	Geef me palmwijn
Mú dípaǹdà diànì édí.	Uit deze mijn dipanda boom.

Als hij zijn kalebasje heeft losgemaakt en terug beneden is zal hij wat palmwijn in een drinkschaal gieten en het naar omhoog werpen als Gods aandeel ofwel wat ervan in de mond gieten en het daarna naar omhoog in de lucht uitblazen en zeggen :

11.

Mvìdí Múkùlù,	God,
Wampi maluvu,	Ge hebt mij palmwijn bezorgd,
Ke ebe au.	Hier is Uw deel.

De gewoonte het eerste deel van een aanwinst aan God te offeren en weg te werpen of te vernietigen bestaat voor verscheidene zaken. Ze noemen dat kúsòmá, het afgezonderde deel heet músòmù. Ze doen zulks voor de meeste veldvruchten, vooral die welke vroeger het substantieel deel van hun maaltijd uitmaakten, zoals mponde, nkunde, matala : gierst, boontjes, maïs ; ook op jacht, bij visvangst, mierenvangst enz. Daarin ligt een erkennen van Gods meersterschap over alles en een vraag om geluk in het verder verloop van dat werk.

12. Bij het eerste oogsten der veldvruchten (1) :

(1) Over het eerste planten van veldvruchten staat te lezen in «Onze Kongo», 1911, p. 4 (door A. De Clercq)... Ze vragen ook Gods zegen over de vruchten der aarde. Op 't einde van 't droog getijde worden de velden gereed gemaakt om met de eerste regens beplant te kunnen worden. Als iemand nu b. v. turkse tarwe wil planten, zal hij een schotel van het zaaigraan nemen en een brij (bi-

Als de maïs of gierst rijp is stuurt de eigenaar zijn eerste vrouw, de muadi wa lubanza, naar het veld. Zij plukt de eerste vruchten op de vier hoeken van de akker en ook in het midden ervan. Ze keert ermee naar huis en bereidt er spijzen mee voor haar man en haar eigen kinderen. Ze slacht een kip voor dat maal. Vooraleer die ceremoniën gedaan zijn mag niemand der andere vrouwen noch haar kinderen op dat veld komen of er iets van eten. Als het maal klaar is roept de eigenaar zijn vrouw en de kinderen rondom zich. Hij neemt in de hut een kluit lupemba lua Mulopo = witte aarde, plettert ze in de palm van de hand en blaast het gruis ervan gedeeltelijk naar ieder van de vier windstreken ; een laatste deel blaast hij naar omhoog, naar God toe. Hij neemt vervolgens een stukje vlees uit de bil en de vleugel van de voorbereide kip ; dat vlees legt hij op de bidia-brij ; uit de brij knijpt hij een deeltje, neemt erbij wat vlees en werpt het naar de kant der ondergaande zon, vervolgens naar de tegenovergestelde kant, dan naar de twee andere zijden. Daarna strijkt hij enige strepen lupemba op het lichaam van zijn kinderen terwijl hij zegt :

Múkaléngé Máwéjá Nángílá,	Heer God,
Dîbá kàtàngìlá tshíshíkì ;	Zon die men niet kan aanstaren ;
Wêwé wáfùkílá bià pànúapá,	Gij hebt alles hier op aarde gemaakt,
È kúpà bántú bèbè nè bìbìdìa.	En het gegeven aan uw mensen om ze te spijzen.
Kàdí lélù eú nýeù	Vandaag nu, deze bijzondere dag,
Túdià biàkúdìa bìa mú búdímí búpía-búpìa.	Eten we de vruchten van het nieuwe veld.
Wáménéshá bíkwàbò mú mádímí ètù.	Doe andere groeien op onze akkers.
Ùkóléshè bàdì bàdía biàkúdià bièbè ;	Geef sterkte aan die welke Uw spijzen nutten ;
Biôbió bínè biàtùpwéká nè dílá.	Mogen zij goed verteren in ons binnenste.

dia) ermee bereiden. Een gedeelte dier maïsbrij zal hij in een schotel gaan plaatsen op het land dat beplantensgereed ligt, en aan God opdragen, zeggende : Mvidi Mukulu Maweja, indi nkuambika bintu bilamba, ungambike bintu bibishi bivule. D. i. God ik schenk U gekookte dingen opdat Gij mij verlenet verse dingen en vele. — Daarna zal hij zijn akker beplanten en 't ander gedeelte van zijn maïsbrij opeten. Gods deel zal op het land blijven staan.

Na dit gebed beginnen ze het eetmaal ; ze laten niets over opdat niemand anders er eveneens zou van eten. De volgende dag neemt de eigenaar eenzelfde maaltijd met de tweede vrouw, de Tshiala a muadi, daarna met de Ntomena ; de vierde dag met de Kalami en dan nog met de overige bitumbatumba. Maar het vereren van God blijft dan telkens achterwege ; dat geschiedt enkel bij het eetmaal met de eerste vrouw.

Zo is het ceremonieel bij de Baluba ; de Bena Lulua, hun geburen, zetten in soortgelijk geval het eerste voorbereide maal bij het tshiota-vuur (1) op het hof ; ze brengen nieuw brandhout aan, allen hurken neer en de eigenaar van het hof bidt :

13.

Wêwé Múlópò,	Voor U, God,
Ké nzòló éú.	Ziehier een kip.
Kátuèná muà kúdìa	We mogen niet eten
Biàkúdià bià tshídímú tshiánànà.	De vruchten van het seizoen zonder meer (zonder te doen watmoet gedaan worden).
Kàdí bíntú ébí kábìtùsámì múndá tó.	Moge dit voedsel ons geen kwaad doen binnen.
Bìapwéká nè dílá tàlà.	Het vertere in de ingewanden zonder stoornis.
Tuáfíká kàbìdì mú tshîngá tshídímú Biákàné.	Laat ons rustig het volgende seizoen bereiken.

Die kip wordt niet aan de tshiota geslacht omdat ze niet bestemd is tot verering van de nazielen der familie, maar in huis of op een andere plaats.

14. Bij jacht of visvangst :

De gewone kleinjacht is de rattenvangst. Als iemand ratten of veldmuizen aan 't kloppen is en de eerste te pakken krijgt of uitgedolven heeft, dan trekt hij een weinig haar uit haar huid en werpt het weg ; dan brengt

(1) De Bena Lulua vereren hun nazielen bij het tshiota-vuur midden op het hof ; lijk de Baluba het doen bij het kapolowayi — boompje dat ze op het hof planten gewoonlijk langs de kant der ondergaande zon.

hij die kale plaats aan de mond, spuwt er op, heft de rat naar omhoog en zegt :

Mulopo Maweja,	Heer God,
Kebe nkaku ;	Dit is Uw deel ;
Kadi kani, kepi ?	Maar mijn deel, waar is het ?

D. w. z. : Ik geef U het Uwe, het eerste, laat mij nu ook veel voor mij vangen. Daarna wordt de dode rat terug in de grond gestopt daar waar men ze gevonden heeft.

Zo ook als iemand aan 't vissen is ; de eerste vis die hij ophaalt brengt hij aan de mond, blaast erin, steekt hem naar omhoog en zegt hetzelfde gebed als hierboven. Daarna wordt de vis terug in 't water geworpen.

Moest een vader zien dat zijn jongen nalaat zoiets te doen, hij zou hem berispen en zeggen : Ele mulu, ambike Mulopo = Steek het naar omhoog en geef het aan God.

In de grote jacht zegt men vooraleer het hoge gras in te trekken :

15.

Tshíendélá, tshíendélá,	Ik ben niet op weg (bis)
Tshiéndélá kányòká,	Ik ben niet op weg om een slang (te vangen)
Tshiéndélá kátèmbwè.	Ik ben niet op weg om een wesp (te vangen) (d. i. om kwaad in plaats van goed te krijgen).
Wêwé tátù nè kákù,	Gij, mijn vader en gij, mijn grootvader,
Nè Múlópò muéná bíntú	En Gij God, Meester van alles
Ngámbùluìshè biànì,	Verleen mij nu Uw hulp,
Nkwátè biání nyámá.	Laat mij wild vangen.
Wêwé Múlópò wákásúa bàmwè,	Gij, God die aan sommigen voorspoed schenkt,
Buà tshínì bútùdì túkèngá,	Waarom hebben wij zooveel lasten (in 't jagen)
Wêwé mútùtàngìlé ?	Als toch Uw oog op ons rust ?

Hier hebben we het aanroepen der nazielen en het aanroepen van God in eenzelfde gebed.

Het klagen tot God moet niet aangezien worden als een uiting van twijfel of ongeloof in Gods hulp ; het is een klacht op zijn joods, die God moet aanzetten om bijval te verlenen.

16. Het morgengebed van de moeder :

Moeder ligt in de vroege morgen wakker met haar kindje ; de andere mensen in de hut en in het dorp slapen nog ; als de eerste klaarte opkomt kruipt ze uit de hut, staat buiten recht, neemt haar wichtje en steekt het met beide handen naar omhoog, eerst naar de kant der opgaande zon, dan naar die der ondergaande zon en zegt telkens tot God :

Múlópò Máwéjá Nángflá,	God, Opperwezen,
Wátùpá mákándà a múbídí,	Wil ons gezondheid geven,
Bânà bànì básàngàlé.	Dat mijn kinderen gelukkig wezen.
Wêwé úpèlé	Gij zijt het die schenkt
Éú tshiéndè, éú tshiéndè.	Aan ieder het zijne.

Dat gebed gaat uitsluitend naar God, niet naar de bakishi. Daarom zegt de moeder het gebed met de armen naar omhoog gestrekt.

Daarna gaat moeder de hut weer binnen, neemt de aarden pot waarin het lupemba lua Mulopo is (cfr. *supra*, p. 79) steekt twee vingers in die witte aarde en trekt ermee een dubbele streep op het voorhoofd en op iedere slaap van het kind, dan nog een dubbele streep vanuit iedere schouder naar het midden der borst en van daar naar de onderbuik. Daarna bestrijkt ze ook zichzelf met dat witsel ; dan neemt ze nog een weinig ervan in de hand om ermee het binnenste der hut langs alle kanten te besprenkelen. Dit doet moeder als een voorbehoedmiddel tegen kwade geesten en beheksers. Het geheel zou gemakkelijk kunnen verchristelijkt worden, zoals ten andere vele van die geplogenheden.

17. Het avondgebed van de moeder :

's Avonds als de familieleden op het hof gezeten zijn aan het tshiotavuur of op een andere plaats aan 't praten, gebeurt het wel meer dat een moeder met een kind op de arm rechtstaat, zeggend : ik ga slapen. Ze gaat de hut binnen, steekt twee vingers in de lupemba lua Mulopo, komt

buiten steekt de vingers naar omhoog eerst langs de kant der opgaande zon, dan langs de andere kant en zegt :

Múlópò Máwéjá,	Heer God,
Tuálàlá bîmpè mú nzùbú,	Wil ons een rustige slaap geven in huis.
Nè wátùjúlá máléngélá.	En laat ons dan ook in vrede opstaan.

Dat wordt gedaan door de vrouwen, niet door de mannen en enkel door de vrouwen die kinderen hebben. Het gebeurt in de donkerte als de maan nog niet opgekomen is, eens per week of per maand, naar het goeddunken der moeder. Ze doet het niet op de twee dagen tussen oude en nieuwe maan. Als het maneschijn is kan ze hetzelfde doen maar dan worden de vingers uitgestoken naar de maan en wordt een ander gebed gezegd nl. :

18.

Múkáléngé,	Heer,
Wátùtàngílá bîmpè,	Bezie ons met een gunstig oog ;
Kùikádí mútùtàngìlé	Wees niet ons beziende
Bíbì.	Met een kwaad oog.

Die ceremonie kan ook verricht worden als de nieuwe maan opkomt ; dat is nl. altijd een grote en vreugdige gebeurtenis ; al de toverijen worden buiten gezet met verse olie bestreken om nieuwe krachten te bekomen onder de invloed van de herboren maan. Ook de zwangere moeders en de moeders met een klein kind dansen en feesten en zeggen gebeden op tot versterking van hun kracht om leven te scheppen. Niet dat ze de maan als een godheid vereren. De neger zou glimlachen moest men hem vragen of de maan Mvidi Mukulu is. Maar ze is er een geliefkoosd zinnebeeld van, omdat ze, doodgaande, zichzelf terug tot het leven opwekt ; zij kan leven geven aan wat stierf, zij veruiterlijkt de meest eigene macht van God, nl. levenskracht te geven en te versterken.

De maan noemen ze disu dia Mulopo, het oog van God ; als ze de maan aanroepen noemen ze Gods naam. Zo zeggen ze aan de opkomende maan :

19.

Kómá kómá,	(Geef ons) volle gezondheid,
Àmú muètù muà kálé	Gelijk we vroeger waren
Mûtùshìlè,	Toen ge ons verlaten hebt (de 2 dagen van haar afwezigheid)
Múlópò Máwéjá.	Heer God.

c) DRIE BIZONDERE GELEGENHEDEN OM GOD TE AANROEPEN.

1. In geval van nood, ziekte of dood.
2. Bij het vervaardigen der grote buanga.
3. Bij het « kutshipulula » of het wegnemen der slechte gevolgen van een eed.

1. *In nood, ziekte en dood.*

De gewone toevluchten zijn de bakishi en de buanga, maar soms wanneer alle hulp van die kant uitblijft, gaat het gebed uitsluitend naar God. Als er aanhoudende of grote tegenslag is op het hof ; b. v. men is er komen stelen ; er is sterfte onder het kleinvee ; op 't veld gaat de oogst verloren ; er zijn moeilijkheden met derden of met het bestuur ; dan gaat de vader, liefst 's avonds, bij de plaats staan waar het behoedmiddel van het hof hangt, of bij het geestesboompje kapolowayi of zo hij een der Bena Lulua is, aan de tshiota, om er de volgende klacht op te zeggen :

20.

Mulopo Maweja Nangila,	God Opperwezen,
Meme e kuenza wa diakabi,	Ik hier ben helemaal ongelukkig,
Biáni bionso bitangalake amu nunku,	Al mijn bezittingen geraken verstrooid,
Luani lubanza lujukile amu kulu,	Mijn huis en hof staan op stelten,
Meme tshibi,	Van mij die nooit diefstal beging,
Tshilowo muntu.	Van mij die nooit iemand behekste.
Biuma ebi	Mijn bezit hier
Mbintu bia diku dietu,	Is eigendom van heel mijn familie,
Mbintu mbishala kudi batatu.	Is goed dat mij gewerd van mijn voorouders.
Bonso ne biabo	Al de andere mensen met hun bezittingen
Balale talala ;	Ze leven ermede in vrede ;
Luani lubanza luteme amu mudilu.	Maar mijn huis is alsof het stond in brand.

Mvidi Mukulu wani,	Mijn God,
Wewe muakaji wa malu a bantu ;	Gij die al de zaken der mensen regelt ;
Meme kumana mikolobodi yonso :	Al de gebruiken en onthoudingen heb ik onderhouden.
Kutapa nzolo,	Offers van kippen gebracht ;
Kuakuila batatu,	Ik ben gaan voorspreken bij de voorouders,
Kupanga.	Alles is vruchteloos.
Apo Wewe,	Maar Gij, God,
Muntu udi mutangile buani bula,	Die mens welke mijn hof kwaad zoekt,
Nansha kumutapa ?	Waarom slaat ge hem niet neer ?
Bionso ne bantu,	Mijn goed en mijn huisgenoten,
Tudi bebe wewe ;	We behoren allen toe aan U zelf ;
Diba katangila tshishiki,	Gij, zon die niet kan aangestaard worden,
Wewe bukole	Gij, de levenskracht
Budibo batemba kudi bakulu ;	Die verheerlijkt werd door onze stamvaders ;
Dikenga diampita bunene.	Mijn ellende is mij te machtig.
Meme	Ik toch
Tshibikidi mukaji wa bende,	Ik vergreep mij niet aan andermans vrouw,
Tshinyengi bia bende,	Ik ontnam niets wat van anderen was,
Nansha buanga bubi tshiena nabo.	Ik bezit geen toverij om anderen te schaden.
Tshiena nkina muana· muntu.	Ik wil niemand kwaad uit afgunst.
Bonso bamona lupetu lutanta,	Al de anderen hun goed gedijt,
Luani lunyanguka,	Het mijne gaat ten gronde,
Lutangile amu ku lufu.	Gaat ten bederve.
Mulopo Maweja Nangila,	God, Opperwezen.
Diba katangila tshishiki ;	Zon die niet kan aangestaard worden ;
Mbabutuku ne biani bionso,	Ik ga ten onder met al wat ik heb,
Nansha kulala tulu mu nzubu.	Zelfs geen slaap heb ik meer in mijn huis.
Muntu udi mutangile luani lubanza,	De man die mijn huis kwaad aandoet,
Nansha kumonaye bualu !	Dat hij zelf een ongeluk hebbe !
Nansha kuelaye diyi ne :	Of die welke zich verstoutte roepen :
Mvwa mubenge muntu nani wawa,	Ik was afgunstig tegen die, mijn medemens,
Nansha mvwa mumuele buanga bubi,	Of ik heb tegen hem een kwade toverij gemaakt,
Bamubingila kudi bantu.	Dat men hem uitjouwe in 't openbaar.

21. Een soortgelijke klacht – voor – alle – nood bij de Bena Lulua :

Múlópò,	God,
Mêmé nákuámbá biônsó,	Ik heb al gedaan wat kon gedaan worden [1]
Tshîená múmòné buálú.	En geen uitslag bekomen.
Kàdí wêwé	Doch Gij
Nguákátùfùká nè bákìshí bínè,	Die ons geschapen hebt en ook de nazielen [2],
Kàdí mú ndì ntàmbá kúkèngá	Dat ik zoveel nood heb.
Mbùa tshínì ?	Hoe komt het toch ?
Kí nzòló éú kú lúkùní	Ik offer een kip hier bij het haardvuur, [3]
Nùdié, nùndékèlè,	Neemt haar en laat mij in vrede,
Nsómbè bîmpè.	Dat ik rustig leve.
Múlópò Máwéjá Nángílá,	God, Opperwezen,
Tshìtùndú muàná· pèùlù,	Tshitundu, zoon van hierboven,
Tshîená múdiè kántú kà béndè.	Ik toch heb van niemand iets gestolen.
Díkèngá edí né ndià kùudì wêwé	Deze nood als hij komt van Uwentwege
Uńdékèlè.	Verlos er mij van.
Bìkálàdío dià kùdì múntú nè mmújàngì	Komt hij van een mens of van een geest [4]
Wàpwéká nè mâyí,	Dat hij verga stroomafwaarts,
Mêmé nábàndá nè mâyí.	En laat mij stroomopwaarts stijgen (gered zijn).

22. Een kortere klacht :

Bônsó bálédí bètù	Gij allen onze ouders
Nè bánkámbwà bètù,	En onze voorouders,
Nùlúe kú lúkùní ekú.	Komt hier bij het haardvuur.
Wêwé Múlópò,	Gij God,
Ké múfùkí wá bántú,	Die zijt de Schepper der mensen,
Ùlué bièbè kú lúkùní ekú,	Kom Gij ook bij dit haardvuur,
Wêwé ngúakáfùká bántú bônsó ;	Want Gij hebt alle mensen gemaakt ;
Kàdí mútùdì bákèngé,	Dat we allen in nood zijn,
M̀-múnì nè buà tshínì ?	Hoe komt het toch, waarom is het ?
Kúdié bièbè nzòló kú kápià.	Kom ook Gij eten van de kip bij het vuur.

(1) De waarzegger geraadpleegd, de geesten vereerd, buanga gemaakt, geneesmiddelen gezocht, alles wat God aan de voorouders geleerd heeft te doen in ziekte of nood.

(2) God die Meester is van de mensen en ook van de nazielen die weigeren hier te helpen.

(3) Die kip is een offer om God gunstig te stemmen, ook om de nazielen te bedaen welke hij daar juist heeft vernoemd ; daarom gaat nu de klacht voort in 't meervoud : nudie, nundekele. Verder is het weer God alleen die bedacht wordt en herneemt men het enkelvoud : undekele. God en de nazielen worden dikwijls terzelfdertijd bedacht, doch God als Oppermeester ook der nazielen.

(4) Als « mens » is bedoeld ofwel een behekser ofwel iemand die een kwade toverij tegen hem maakt. Als « geest » iemand van de nazielen.

23. Ofwel :

Mvìdí Múkùlù,	God in de Hoge.
Tshìbí,	Ik heb nooit gestolen,
Tshìlówó,	Ik behekste niemand,
Tshìdì tshítàngìlé kú mbèlò kuànì.	Dat een kwaad oog op mijn hof rust.
Nènkú ǹ-tshínì ?	Wat is het ?
Mvìdí Múkùlù wánì,	Mijn God,
Uǹgákuìlè biànì,	Wees mij genadig ;
Wêwé muéná bántú ;	Gij Heer der mensen ;
Mbákèngí !	Ik ben in nood !

24. In ziekte :

Mvìdí Múkùlù wá Tshîamé,	God van Tshiame,
Díbá kàtàngìlá tshíshíkì,	Zon die men niet kan aanstaren,
Wá kútàngìlá bàmóshá nsàsé ;	Die ze bekijkt haar stralen verbranden hem ;
Málú ônsó nánkúmáná,	Alles wat kan gedaan worden heb ik gedaan(1)!
Kuêná únkwàtshíkákù biànì,	Waarom wilt Ge mij niet helpen
Mú dìsámà diànì édí ?	In deze mijn ziekte ?
Nákútàmbá kúkèngá !	Ik ben zo ongelukkig !
Dìsámà nè ǹdìa kú mínú yèbè	Deze ziekte indien ze komt van uit uw hand
Uǹdékèlè !	Verlos er mij van !
Né udí múswè kúnshípá	Maar wilt Ge mij doden soms,
Uǹshípè !	Dood me dan (2).
Nákútàmbá kúkèngá.	Ik ben te ongelukkig !

25. Het volgende geschiedde nog voor de komst der blanken ; bij de Baluba in de streek van de hoofdman Kalombo wa Kamidimu, ontstond een besmettelijke ziekte ; de mensen stierven in groot getal en men kon er niets meer op vinden om eraan te verhelpen. De oudsten dan in ieder dorp riepen naar God om de ziekte te verdrijven, ze legden aan al hun onderdanen op hetzelfde te doen :

Bantu ba Bende wa muena bantu !	De mensen zijn van God, hun Meester !
Mvidi Mukulu muine pandi !	Van God zelf !
Ne balume ne bakaji,	Al de mannen, al de vrouwen,
Aka ! Aka !	Ach ! ach !
Bikale bamba ne mushiku,	Dat ze zeggen met hun mond,
Bela Mvidi Mukulu meyi abo.	En hun geroep sturen naar God.
Màweja Nangila !	God, Opperwezen !

(1) Ik ben hulp gaan zoeken bij mensen, geesten en toverijen.
(2) Als God iemand de dood overzendt is er niets aan te doen.

Mvidi Mukulu wa Tshiana Tshikulu !	God van Tshiana Tshikulu !
Kawongo muena bintu !	Kawongo, Meester van alles (1)
Tuabutuku ne bakaji ne bana !	Wij vergaan met vrouwen en kinderen !
Mabedi e kukandamina mu ditunga nenku ?	Hoe blijven de ziekten zolang vastzitten in de streek ?
Aka ! Aka ! Aka !	Ach ! ach ! ach !

26. In tegenspoed op jacht :

Mvìdí Múkùlù,	God van Hierboven,
Dítà dià lélù	De jacht van vandaag
Túdí túyá buèbè.	Ondernemen we om Uwentwille.
Tuákuámbá málu ônsó, tuápángì.	We hebben alles beproefd zonder uitslag.
Kàdí Wêwé múfùkí wá biônsó,	Maar Gij, Schepper van alles,
Ùtuámbìkè nyámá lélù.	Laat ons wild vangen vandaag.
Nyámá múbì kàmuèkí	Een kwaad dier (luipaard, leeuw) kome niet te voorschijn
Mú dítà diètù tó.	In deze onze jacht.

27. Ofwel :

Múlópò,	God,
Wámbíká bántú nyámá,	Die de mensen wild laat vangen,
Wámbíká bántú biûmá,	Die de mensen rijkdommen laat verzamelen,
Kàdí mú ìndí nkèngá ?	Maar waarom blijf ik in nood ?
Tshísúkú tshiántóndò.	Het hoge gras overmant mij.
Wêwé Múlópò kuênákù ánì ?	Gij dan, God, zijt Gij er niet meer ?
Wêwé tátù nè kákù kánuènákù ánì ?	Gij Vader en Grootvader zijt gij er niet meer ?

In dit gebed worden ook de nazielen aangeroepen ; in het vorige gebed gebeurt dit na het gebed tot God, volgens het ceremonieel voor de jacht, dat ze verrichten aan de buanga bua buyanga d. w. z. het beschermmiddel voor de jacht op het hof ; of in de wildernis, aan een Tshipumbe-boom.

(1) Hoe hoger de nood stijgt, hoe meer loftitels er gegeven worden aan God om Hem te pramen tot handelen. Het kutendelela = bidden is eigenlijk iemands lof uitroepen om hem aan te sporen zijn macht te gebruiken. Evenals in grote rechtsgedingen er iemand bij de hoofdman staat en zijn lof almaar uitroept om hem op te hitsen tot beslissen.

Het aangehaalde geval is een voorbeeld van gezamenlijke eredienst van God ; die geschiedt maar in uitzonderlijke omstandigheden, in rampen die de hele stam overvallen.

28. Bij tegenspoed in handel :

Mvìdí Múkùlù,	God,
Bákàkí bàbàká,	De gehuwden in hun huwelijk (zijn voorspoedig),
Bálédí bàlélá ;	De ouders in hun kinderen ;
Mêmé mbùa tshínì ?	Maar ik, waarom toch ?
Béná bîumá bàmòná ;	De rijken hebben voorspoed in hun goederen ;
Mú ndì nỳá kú yànì ngéndú,	Doch ik, ik ga op handelsreis,
Mpíngáná àmú tshíanànà,	En kom terug zonder winst,
Mbùa tshínì ?	Waarom toch ?
Mvìdí Múkùlù,	God,
Uǹgámbùlùishè mú búpèlè bùanì.	Kom mij ter hulp in mijn armoede.

29. De hoogste nood voor de Baluba is — buiten het sterven — het onvermogen om kinderen voort te brengen, ofwel kinderen te baren om ze daarna te verliezen ; ze bezitten een hele reeks gebeden tot God in die ellende :

Wêwé Mvìdí Múkùlù wánì,	Gij, mijn God,
Nákútèndélélá bákìshí, nákúpángá ;	Ik heb de nageesten vereerd, vruchteloos ;
Nákúpàká mángá, nákúpángá ;	Ik heb toverijen gemaakt, vruchteloos ;
Nákúbùká mbùkú, nákúpángá.	Ik heb het lot geraadpleegd, vruchteloos.
Kàdí Mvìdí Múkùlù muéná bántú,	Maar God, Heer der mensen,
Nákúlékélá málu˜ onsó ;	Dat alles verlaat ik nu ;
Ǹkádí mútèkèmèné kûudì Wêwé,	Ik blijf hopen enkel op U.
Ùngámbìkè biànì mûaná	Geef ook aan mij een kind
Wá kúdià néndè	Om samen ermee te leven
Kuànì kú mbèló.	Thuis in mijn woonst.

30. Ofwel :

Múlópò Máwéjá,	Heer God,
Bîumà bì ndì múfilé mú múkàjì	De bruidsom die ik heb uitgezet voor een [vrouw.
Ǹbiànì mêmé múdìkèbèlé,	Ikzelf heb ze mij bezorgd (1),
Kàdí Wêwé, Mvìdí Múkùlù,	Maar Gij, God van hierboven,
Mú ndì tshìlédí biànì múnì ?	Hoe komt het dat ik geen kinderen heb ?
Kú málûonsó nákuámbá, nákúpángá ;	Ik heb al gedaan wat te doen was, vruchteloos ;
Kàdí mpíndíeú ǹdí nkèngélá kûudì wêwé,	Nu kom ik met mijn nood bij U zelf,
Wêwé ké muéná biônsó,	Gij de Meester van alles,
Uǹgámbùlùishè biànì kú diànì díbàkà.	Help ook mij in mijn huwelijk,
Ǹpétè wánì muâná.	Laat me bekomen een kind.

(1) D. i. Ik heb me veel last aangedaan om de goederen te bekomen die nodig zijn voor een rechtmatig huwelijk en nu doet Gij, God, niets om mij een kind te bezorgen ?

31. De klachten in die nood stijgen met het aantal vrouwen die men vruchteloos bezit :

Mvìdí Múkùlù,	God,
Wákásuá bàmwè	Sommigen bevoordeligt Ge,
Tuêtú bà bûngì túdiàdiá mítètè.	Maar wij en veel anderen eten mitete-groente. (zijn arm)
Mêmè kúbàká kúlélá ntshìlédí,	Ik ben getrouwd, maar heb geen kinderen,
Ngábàká eú, ngábàká eú,	We huwden een vrouw en nog een vrouw,
Kuángátápò nè bánshìlá kùdí bètù	We namen ook de vrouwen die we erfden in de familie,
Sè : ndélèpó, tó.	Maar kinderen kwamen er niet, geen een.
Áká ! Múlópò muéná bíntú	Helaas ! God, Heer van alles,
Múlóngólódí wá biônsó	Gij die alles regelt,
Bàmwe' ubàpá bálélá,	Sommigen gunt Gij het kinderen voort te brengen,
Bàtwàlá bâná mú mbèsè,	Ze te mogen op de heup dragen,
Bàdiá nábò kú bíbálù,	Met hen samen te zitten aan de eetschalen,
Bàbàtùmá kú kádílú kà dínuà fwánkà.	Ze uit te sturen om vuur voor de tabaks-pijp.
Nshìmá míshàlé pá tshíbálù	Bij hen, als ze spijzen overlaten in de schotels,
Bàsángáná káìtshìỳipú,	Zij weten het opgegeten (door de kinderen).
Mêmè' eú bákàjì nènkú,	Doch ik met zoveel vrouwen,
Àmú pàtúpù !	Alles blijft ijdel !
Pá wàìshìlà	Waar ik de spijzen laat staan,
Ṁpá wàìsángénà.	Daar vind ik ze ook terug.
Díkàsà búbì, kábídí búléngá.	Hoe groot een ongeluk, met een lichaam dat gaaf is.
Áká ! Nzámbì Máwéjá Múlópò wánì,	Helaas, God, mijn Heer,
Ǹtshínìpú nènkú ?	Hoe kan dat toch ?
Múntu' udí múndówe' eú,	Hij daar die mij behekst,
Né m̀-múkàjì, né m̀-múlùmé	Hetzij 'n vrouw, hetzij 'n man,
Mpándè !	Verlos er mij van !
Yêyé nkólàyì áú,	Hij, die stoute (de behekser),
Díbẃe kàpándìkà áú,	Is sterker dan een rots die niet splijt ;
Údí múkúpìté wêwé Nzámbì búkólè	Maar hij die U, God, overtreft in kracht
Ǹgúa pání' aú ?	Waar is hij ?
Múlópò wánì,	Mijn God,
Tshíndì múkuênzépù mêmé ǹtshínì?	Wat kwaad heb ik U toch gedaan ?
Lúsé uṁfùilèkú,	Wil mij genadig zijn,
Ṁpétè wá kúdià néndè.	Schenk mij een kind om ermee samen te eten.

2. *Bij het vervaardigen der grote « buanga ».*

Een twede bijzondere gelegenheid om God te aanroepen is het vervaardigen van de grote Buanga-behoedmiddelen ; als daar zijn :

a) De « Buanga bua Tshibola » ook genoemd « Buanga bua Mbombo » of de « Tshizaba ». Hij wordt vervaardigd om geluk te hebben in het voortbrengen en opvoeden der kinderen.

b) De « Buanga bua Lubanza » ; die huis en hof, have en goed moet beschermen.

c) De « Tshiabu » der Bena Lulua, waarvan deze hetzelfde uitwerksel verwachten.

Hier is het de plaats niet om een studie te schrijven over die toverijen ; weze er enkel aan herinnerd wat een uitzonderlijke rol ze spelen in het privaat en sociaal leven van de neger. De buanga is de uitkomst van hun wetenschap over natuurlijke en bovennatuurlijke krachten, samen met hun pogen om de nazielen en God, welke die krachten kennen en beheren, tot eigen voordeel te gebruiken.

a) We geven hier in 't kort de beschrijving van het vervaardigen van de *Tshibola-buanga* :

Iemand heeft veel tegenslag in het voortbrengen van kinderen, ofwel worden geen kinderen geboren, ofwel de kinderen die ter wereld komen, sterven. Als zo'n vrouw hersteld is na een slechte bevalling gaat het echtpaar naar de buanga-maker om in de Tshibola-buanga ingelijfd te worden, d. w. z. om de toverij te bezitten en de onderhoudingen ervan na te volgen. Ze komen 's morgens bij de mpaka = de buanga-maker aan en drukken hun verlangen uit. Deze laat ze beiden neerzitten bij zijn hut en gaat in 't bos de zaken zoeken die hij nodig heeft : schors van bomen, wortels ervan ; alles wordt vers bijgehaald, ook een blokje hout waaruit hij een lupingu-beeldje zal kappen. Dat duurt b. v. van 6 tot 9 uur. Die lupingu heeft zijn kracht door de ingredienten,

de bijimba, welke er in gestoken worden. Die bijimba zijn delen van delfstoffen, planten, dieren of mensen, waarin de vermeende knoopkracht zit van het wezen waaruit ze voortkomen. Ieder buanga-maker weet welke speciale bijimba passen bij de buanga welke hij vervaardigt. Bij de Baluba worden ze gestoken in een opening bovenaan in het hoofd van het beeldje. Vooraleer er de bijimba in te steken zegt de buanga-maker dit gebed tot God :

32.

Mvìdí Múkùlù wétù,	Goede God van hierboven,
Ùtùkwàtshìshè mú buálu' ebú ;	Help ons in dit geval ;
Ùtùpèkú muâná ;	Wil ons geven een kind ;
Túdí túkúlòmbá ámú wêwé.	Wij vragen het nu enkel aan U.
Tuákúlòmbá kú bántú,	Wij hebben het gevraagd aan de mensen
Kátuèná bápétè.	En hebben het niet bekomen.
Mpíndíeú túdí túlòmba' amú wêwé,	Nu zoeken we het te bekomen enkel bij U,
Mvìdí Múkùlù nkàyébè.	Bij God alleen.

Daarna zegt hij gebeden om de bakishi te aanroepen, d. w. z. de nazielen van zijn eigen familie, die van de familie van de persoon die de buanga doet maken, ook die van al de afgestorvenen welke vroeger een buanga bua tshibola hadden. Daarna wordt de lupingu — een of twee beeldjes — in de tshipawa of buanga-korf gelegd. De twee personen schonken een kip die nu geslacht wordt en het bloed druipt over de korf « bua kukolesha buanga » = om de toverij kracht bij te zetten. Op dit ogenblik zegt de mpaka hetzelfde gebed tot God als hierboven, want het offer is niet alleen voor de nazielen maar ook voor God. Daarna wordt een eetmaal voorbereid met de geslachte kip : bua kuambika buanga bidia = om de toverij te voeden. Vooraleer er iets gegeten wordt neemt de mpaka een deeltje van de maniokbrij, steekt er van binnen wat vlees in van de kip en legt het in de korf bij de buanga ; dat deeltje is bestemd voor de bakishi. Dan neemt hij een nieuw deeltje brij met vlees

er in, staat recht met zijn gelaat naar de kant der opgaande zon en zegt tot God het volgende gebed :

33.

Mvidi Mukulu, Mulopo, Maweja Nangila,	God in de Hoge, Heer, Opperwezen,
Diba katangila tshishiki,	Zon die niet kan aangestaard worden,
Wa kutangila diamosha nsase.	Hij die ze aanstaart de stralen verbranden hem.
Kapongo Muena bantu,	Kapongo, Heer der mensen,
Mfumuetu Tshitebwa Mukana,	Onze Meester, Tshitebwa Mukana,
Mvidi Mukulu Mampanga.	God de Sterke.
Lua biuma,	Gij Albezitter,
Tshiaka malu,	Scheidsrechter,
Mutoke munda,	Die vredig zijt in uw binnenste,
Udi munda bu munsa.	Gij zijt van binnen zoals van buiten.
Ilunga Mbidi,	Ilunga Mbidi,
Wa kutuambila mu kupita.	Die ons de wegen tot voorspoed wijst.
Wewe Mvidi Mukulu wa Tshimpanga,	Gij God de Sterke,
Maweja Nangila.	Opperwezen.
Udi mubenge bantu,	Hij die van de mensen niet wil
Udi wamba ne :	Hij die zegt :
Bantu ki mbalengele,	De mensen zijn niet goed,
Wapweka ne mayi.	Dat hij afdrijve met de stroom.
Bambile ne :	Het spreekwoord toch zegt :
Wa Mvidi kafwale,	Die door God bemind wordt sterft niet vlug ;
Ufuafua	Sterft gewoonlijk
Ngua baloji ne bankina bantu. »	Hij die behekst wordt en aan wie men nijd toedraagt.

Omwille van de gewichtige aangelegenheid is die aanroeping zo plechtig ; bijna al de loftitels van God worden er in opgesomd. Het laatste deel dat handelt over de beheksers en kwaaddoeners betekent : Ik de mpaka, mupandishi wa bantu = de redder der mensen, hoef geen beschermmiddelen te maken tegen geheim bedrog vanwege God, zoiets doet Hij niet ; maar mijn beschermmiddelen zijn tegen de misdrijven der beheksers (= bena mupongo, bena mulenga, baloji) en tegen de mensen met nijd in hun hart die manga a kutuilangana maken om de geesten en natuurkrachten tegen iemand uit te werken.

Na dit gebed wordt het maal genomen. Dat eetmaal met de ceremoniën en gebeden die het voorafgaan is als een verbond tussen de mensen, de buanga, de nazielen en God. Dat God in het vervaardigen van de buanga tot driemaal toe uitdrukkelijk bedacht wordt met een speciaal gebed, duidt wel aan dat men het Opperwezen ook beschouwt als bron der krachtdadigheid van de buanga. God is meester over de buanga gelijk wij Hem vroeger als meester over de nazielen vernoemd hoorden. Verering van buanga, nazielen en God lopen ineen, vullen mekaar aan, sluiten mekaar niet uit. Vervolgens worden de bijila bekend gemaakt, d. w. z. de taboes die moeten onderhouden worden om de gunst van de buanga te genieten en niet door nalatigheid in het vereren, zijn toorn of straf op te lopen. De vrouw blijft op het hof van de vervaardiger van de tshibola wonen ; men maakt haar een kleine hut bij die van de andere tshibola-vrouwen die daar samen wonen, soms wel een twintig tot vijftigtal. Ze krijgen hulp, raad en verzorging van de mpaka. Dat hof is een echt inlands moederhuis. De vrouw blijft er tot het kind groot wordt en kan lopen. Dan komt de man haar halen met een losprijs bestaande uit maniok, kippen, een geit en weefsels. Indien het kind op dat hof sterft dan verlaat de vrouw het hof en er wordt niets betaald.

b) Het aanroepen van God in het vervaardigen van de *buanga bua lubanza*.

Dit is het beschermmiddel voor alles wat de Baluba bezitten in huis en op het hof : mensen, dieren en goederen, en de velden er rondom ; het wordt gestoken in een kinkhoren die midden op het hof of elders onder een afdakje hangt.

Bij het vervaardigen van deze buanga neemt de mpaka, vóór alle andere ceremoniën — de mensen

die gekomen zijn om de buanga te verkrijgen doen evenzo — een weinig lupembagruis (witte aarde) in de ene hand en bladeren in de andere. Allen samen heffen ze dan de handen naar omhoog en bidden :

34.

Múlópò Máwéjá Nángílá,	God, Opperwezen,
Wêwé ké muéná bántú,	Gij zijt de Meester van alle mensen,
Múntú eú àkólè	Deze uw mens laat hem krachtig worden
Àtókè mútù ;	Tot zijn haren grijs zullen zijn,
Àlélè bâná bàvúlángánè,	Hij moge vele kinderen ter wereld brengen,
Bàdi' amú bèbè wêwé.	Allen zijn toch uw kinderen.
Wá múndá múbì	Die met een slecht hart,
Wá mútshìaùdì	De nijdigaard,
Kàbàmòní tó.	Dat hij ze niet vinde.

Dat is het type van een gebed tot God. Men vraagt er enkel twee dingen aan God, levenskracht en macht om kinderen voort te brengen. Daarop volgen de andere ceremoniën en eert men de bakishi ; maar daarbij blijven de armen niet opgeheven, ze worden naar beneden gericht, naar de grond, waar de bakishi verblijven.

c) Wat de buanga bua lubanza is voor de Baluba is de *Tshiabu* voor de Bena Lulua.

De Tshiabu is gewoonlijk een ruw als mensenwezen uitgekapte stok ; er is er een voor ieder hof, een speciale voor het huis van de hoofdman en een andere voor de bescherming van het hele dorp. Als deze geplant wordt zingen ze :

35.

Mvidie,	God,
Mvidie a Tshiabu	God van de Tshiabu
Bidue,	Laat komen,
Bidue bionso ;	Laat komen alle rijkdommen ;
Bidue bakaji.	Laat komen vrouwen,
Bidue bana.	Laat komen kinderen.

d) In het vervaardigen van andere buanga buiten de drie genoemde is er gewoonlijk geen Godsverering, tenzij in sommige uitzonderlijke gevallen.

Zo b. v. in het maken van de heel sterke buanga bua Mulopo worden offers gebracht die niet worden opgegeten en gebeden gezegd rechtstreeks tot God. Het ceremonieel en de gebeden van die buanga beschreven door een neger, staan opgetekend in het Tijdschrift *Onze Kongo*, IV, p. 197 en vlg.

Het aanroepen van God wordt niet moedwillig uitgesloten bij de mindere buanga, enkel verwaarloosd. Soms kan het gebeuren dat de mpaka en zijn adviseur, vooraleer de bijimba in de buanga gestoken worden, samen rechtstaan, lupemba-gruis in de palm der hand leggen, het in de hoogte blazen en zeggen :

36.

Múlópò Mvìdí Múkùlù wá Tshîamé,	Heer, God van Tshiame,
Ùtùtòkèshè kú mêsó,	Maak het ons klaar voor de ogen (laat ons slagen,)
Ùbúelè mú búangá buètù.	Kom binnen in deze onze buanga.
Muéná tshíbì	De kwaaddoener
Wàpwéká ne mâyí.	Drijve af met het water.

Ze doen zulks om aan God te vragen : akoleshe buanga = dat Hij kracht zou geven aan het beschermmiddel ; buanga butue = opdat de buanga zou werkdadig zijn. Dat binnenkomen van God, dat huizen van God in de toverij doelt op Gods kracht ; ze zeggen hetzelfde ook voor de bakishi.

37. Wanneer de mpaka op weg is om een zieke te helpen met een buanga bua kondapa = een geneesmiddel, kan hij het volgende gebed zeggen tot God :

Múlópò,	God,
Ndí nýa bùa kóndápá múntú	Ik ben op weg om een een mens te helpen
Mú dìsámà dìéndè ;	In de ziekte die voortgaat ;
Kàdí ùbúelè kú buángá,	Wil in de toverij binnenkomen,
Múntu'eú	Opdat voor die mens
Dìsámà dièndè dìjíkè,	Zijn ziekte voorbij zij,
Kàlàdí kàbìdì páshì tó.	Dat hij niet meer moete neerliggen.
Ntámbwé wákábàndá,	De (buanga) Ntambwe steeg op naar de hemel ;
Ntámbwé pá wákábàndà kúlú,	Ntambwe als hij daar opgestegen was,
Kuámbílá Mvìdí Múkùlù málú nè :	Zegde aan God de moeilijkheid :
Ámbà mú wàkáfùkà	Hoe komt het dat Ge geschapen hebt
Bàmwè bálédí	Sommigen kroostrijk
Bàmwè nkúmbá ?	Sommigen onvruchtbaar ?
Kúmpáyè muâná wá kúlú,	Hij gaf mij een kind van hierboven,
Mêmé kúpétá tshìanì tshíntú.	Ik bekwam hetgeen ik verlangde.

Die Ntambwe is de naam van een toverij ; in een fabel wordt verteld dat zij naar de hemel is gestegen om van God de macht te bekomen om te doen baren. De mpaka haalt dat gezegde aan om vertrouwen te wekken in de kracht van zijn eigen buanga.

38. Er is ook nog een schoon gebed tot God dat ze zeggen wanneer ze aan de aarden pot waarin de lupemba lua Mulopo is wat spijzen offeren. Die verering richt zich niet tot het lupemba maar tot God, die erdoor hulp en kracht verleent :

Mulopo Maweja Nangila,	God, Opperwezen,
Mfumuetu Tshitebwa Mukana ;	Onze Heer, Tshitebwa Mukana ;
Meme ne bana bani,	Ik en mijn kinderen,
Tuakolamu bobobo,	Dat we krachtig worden uitermate,
Bu musuasua, bu nindu,	Gelijk de musuasua-mier en de smidshamer,
Bu tshiamu tshia mu ditanda.	Gelijk het ijzer in de smidse.
Muntu wa tshianana	De nijdigaard
Katoluedi tshianza.	Steke zijn hand naar ons niet uit.
Muloji wafua luende.	De behekser sterve zijn eigen dood.
Mukishi waya kuawo.	De nageest ga terug naar zijn streek (onder de grond)
Wewe, mayi mfuki a mukele,	Gij, water waaruit het zout komt (oorsprong van alles).
Diba katangila tshishiki,	Zon, niet aan te staren,
Wa kutangila bamuanda nsese.	Die haar beziet de stralen verbliksemen hem.
Ke nshima ayi,	Hier is maniokbrij (offer),

Muana akole bobobo.	Laat mijn kind sterk worden buitenmate.
Nasha biamana mikuna,	Indien ge het einde van alle land zoudt bereiken.
Mbintu bia Ilunga Mbidi ;	Daar nog zou alles van Ilunga Mbidi zijn ;
Maweja,	God,
Mfumuetu Tshitebwa Mukana,	Heer Tshitebwa Mukana,
Wewe Kasongo wa ku diba,	Gij, Kasongo van de zonnekant,
Enda,	Schreid voorwaarts,
Buloba bonso mbuebe ».	Heel de aarde is de uwe.

Hoe namen van stamvaders samen met die van God en als loftitels van God genoemd worden werd uitgelegd in het eerste deel.

3. *Bij het kutshipulula.*

Een derde bijzondere gelegenheid om God te vereren, niet enkel door een gebed maar ook door een offer, is het wegnemen van de kwade gevolgen van een eed waarin Gods naam vernoemd werd ; het kutshipulula of kutakula muntu.

Iemand kwaad toewensen met een opgewonden gemoed heeft in hun gedachte altijd schadelijke gevolgen, of voor de verwenser of voor de verwenste.

In het onderzoek van de mubuki, de waarzegger, wordt een kwaad driftig woord bijna even dikwijls opgegeven als oorzaak van ziekte of ongeluk, als het kwade oog.

Wanneer nu in dergelijke uitvallen van een vertoornd gemoed de naam van God genoemd werd kan die daad maar onschadelijk gemaakt worden en ongedaan, door een offer aan God. — Niet dat God zelf verwenst werd ; van zoiets komt bij de Baluba zelfs niet de gedachte op ; alleen het feit dat Zijn naam vernoemd werd in toorn, gramschap of drift heeft reeds schadelijke gevolgen. Hier is oneer aan God aangedaan, niet door de aard van 't geen er gezegd werd, maar omwille van het slecht gemoed waarmede het gezegd werd. Dat gebeurt soms in huiselijke geschillen tussen man en vrouw. B. v. de man is

mistevreden over de spijzen en weigert de maniokbrij. Dat is altijd een erge belediging voor zijn vrouw, immers : van wie men de bidia (maniokbrij) eet, deelt men het bed ; een weigering van het eerste, beduidt een weigering van het tweede. De vrouw dan schiet uit en roept :

39.

Wêwé, múdí amú,	Gij daar, gelijk ge daar zijt,
Tshìkuámbìkì tshíntú kú biánzá bìanì.	Nooit krijgt ge nog iets (eten) uit mijn handen.
Kùdì wêwé tó !	Moget ge nooit meer eten (= sterf van honger)
Àmú Múlópò Máwéjá Nángílá	Enkel de Heer God
Mútshìdía.	Kan het krijgen.

Ze houdt zich daarbij, maar het familieleven is gebroken. De man zonder voeding gaat familieleden opzoeken, vooral die van zijn vrouw, opdat ze haar zouden overhalen die koppigheid af te leggen. Laat de vrouw zich overpraten dan doet ze het volgende. Op de dag dat ze beslist haar huishoudelijke plichten weer op te vatten, neemt ze een kip in de hand en zegt :

40.

Múlópò Máwéjá Nángílá,	Heer God,
Dìbá kàtàngìlá tshíshíkì,	Zon niet aan te staren,
Wá kútàngílá bàmóshá nsàsé..	Wie haar beziet de stralen verbranden hem...

Die kip legt ze weg voor het nieuwe eetmaal van haar man. Dan neemt ze een andere kip bij de poten, steekt ze omhoog en zegt verder :

Wêwé Múlópò,	Gij, God,
Nguáfùkílá bíbìshí nè bíoshá ;	Gij hebt alle voedsel geschapen, wat rauw gegeten wordt en wat gekookt wordt,
Kàdi' eú múntu' webè,	Deze uw mens hier (= haar man),
Wàdiá biàkúdià	Neme de spijzen,
Bìamúiká nè dílá.	En dat ze hem dalen in de ingewanden (= 't moge hem goed bevallen).

Deze offerkip wordt niet opgegeten ; de vrouw bindt ze aan een lange staak en plaatst die op het kruispunt van een openbare weg. Dat offer — steeds een haan — hangt te fladderen aan de staak tot hij sterft van uitputting ; niemand raakt hem aan, men zegt : Hij is een offer aan God.

41. Een ander geval : De echtgenoot is mistevreden ov r het huwelijksgedrag van zijn vrouw ; op zekere dag in zijn toorn zegt hij de ditshipa = de verwensing :

Buà tuêtú kúlàlá kábá kàmwè	Dat ik nog zou slapen in 't zelfde huis
Nè múkàjàni' eú...	als deze mijn vrouw...
Àmú Mvìdí Múkùlù	Enkel als God
Wàlàlá pá nkátshì pètù néndè,	Zou liggen tussen mij en haar,
Nángá mêmé nándàlá néndè kábá kàmwè.	Enkel alzo wil ik nog aanliggen met haar in dezelfde hut.

Of iets dergelijks waarin de naam van God voorkomt, zoals :

Díbàkángáná nébè,...	Ik nog huwen met u,...
Àmú kúlú kuà Mvìdí Múkùlù !	Enkel ginder boven bij God !

Daarmee is het huwelijksleven opgezegd voor lang. Zijn familie tracht hem te bedaren om toch maar trouw te blijven aan zijn vrouw ; het scheiden brengt immers te veel last mee omwille van de palabers voor het teruggeven van de bruidschat.

Wanneer hij alles opnieuw wil in orde brengen dan wordt een oude man van 't dorp erbij geroepen of een bejaarde vrouw, te oud om nog kinderen te baren (1). Deze neemt een kip, bindt haar aan een lange stok, gaat ermee op een kruispunt van twee wegen staan, steekt de stok met de kip omhoog en zegt :

Mvìdí Múkùlù, Múlópò wá kúlú	Heer God van hierboven,
Wádía nzòló kùdì bántú,	Neem deze kip van de mensen,
Bántú m̀bèbè wêwé !	Want de mensen behoren U toe !

(1) Het moet iemand zijn die oud is want het zich mengen in een zaak die God aanbelangt zou kunnen schadelijke gevolgen hebben op de krachten om kinderen voort te brengen. Vruchtbaarheid en levenskracht zijn twee domeinen die speciaal onder Gods werking staan.

Hij plant de stok in de grond of bindt hem aan een boomtak en niemand maakt de kip los. Als dat gebeurd is mogen man en vrouw weer samen leven, de zaak is beslecht want er werd aan God het offer van een kip gebracht.

42. Zal eenzelfde offer brengen, iemand die iets beloofde te doen of te laten, die een getuigenis aflegde, en er Gods naam bij betrok met b. v. te zeggen : Mvidi Mukulu wammona = God ziet mij, = God kent mij. Ofwel :

Udi muibe tshintu etshi, Mvidi Mukulu amumone = die deze zaak bij mij gestolen heeft, God kenne hem ! (= straffe hem).

Hij betaalt aan God de vergoeding (tshibau) van een kip, zeggend :

Mvìdí Múkùlù,	God,
Ké nzòlo' aú	Ziehier de kip
Bú múmvùa múkúpótèlé.	Omdat ik dwaas gehandeld heb tegenover U.
Ké wànì múlàmbò wà tshíbáu' aú	Ziehier mijn offer van boete
Umbákúfútshì.	Dat ik U betaal.

Ofwel :

Mvidi Mukulu, Mulopo wa kulu,	God, Heer van hierboven,
Wadia nzòlo,	Neem deze kip,
Kudi bantu ;	Neem niet de mensen, (1)
Bantu m-bebe wewe.	De mensen zijn uw eigendom.

Het offer blijft hetzelfde ; de ceremoniën kunnen verschillen, b. v. in het kutshipulula van twee mensen die tot mekaar woorden van toorn gezegd hebben en God noemden, zullen ze vooraleer het offer te brengen, samenkomen met een getuige, bekennen wat ze gedaan hebben, bekennen dat de toorn uit hun hart weg is, dat ze mekaar goed willen ; de getuige laat ze dan water drinken uit een-

(1) Neem als vergelding deze kip liever dan ons te straffen, want we zijn toch allen de Uwen.

zelfde schaal. Na gedronken te hebben zeggen ze een gebed tot God. Dat is het kunuisha tshibalu = het schaal drinken, om twist en ruzie te eindigen.

In het kutshipa, een eed doen, werd de naam van God weinig gebruikt ; wel die van de kaku = een der grootouders, vader of moeder, of van de buanga bua Nkashama of een andere toverij.

B. v. : Een onwillige vrouw zegt tegen haar echtgenoot : Meme kupingana ku lubanza luebe, kakuebe wa pa lubanza wantape.

Ik terugkeren in uw huis ? Nog liever mij laten doodslaan door (het boompje van) uw moeder op uw hof.

Om die toorn te bedaren komt dan geen offer of gebed tot God te pas. In kwade stemming de kaku, kapolowayi of de tshiota of de mayi (= bloedverwantschap), noemen of te pas brengen is een ontering der nazielen, die moet uitgewist worden door een speciaal ceremonieel dat ook genoemd wordt : kuditshipupula of kutakula. Een nuttige sociale gewoonte om veten te beslechten en niet eeuwig te laten aanslepen.

Dat al die gebeden geen willekeurige samenstelling zijn volgens eigen inspiratie, maar vaste formules, die in de meest verschillende omstandigheden gebruikt worden, belicht het volgende geval :

In het Tijdschrift *Congo*, 1921, I, p. 261 staat het schone negergebed tot God :

43. God, Heer en Meester,
Schepper van de mensen,
Alles is het Uwe
Aan U en voor U.
Eet ik, ik eet U ter ere.
U ter ere beplant ik mijn veld.
Al wat ik doe, ik doe het voor U.
U versmaden, dat nooit.
Hier op aarde, de mensen, en al wat de mensen hebben
Is er wel iets dat U geweigerd wordt ?
Alles : mensen en dingen, 't is al aan U,
't Is alles aan U, Maweja Nangila.
Niets dat een andere Meester erkent buiten U.

Datzelfde gebed vonden we opgetekend in de nota's welke negers ons bezorgden, en die negers hadden zeker geen kennis van het Europese tijdschrift. Hetzelfde gebed ook werd reeds gepubliceerd in het Tijdschrift *Onze Kongo*, IV, 1914, p. 197, in een vertaling van negergebeden.

Aan een groep verstandige neger christenen werd gevraagd welk verschil ze vonden in het bidden tot God van de heidenen en het bidden tot God van de christenen. De antwoorden kwamen op deze drie punten neer :

De christenen vragen alles aan God alleen, ook als ze de heiligen aanroepen. De heidenen vragen aan God alleen levenskracht en vruchtbaarheid : al het andere vragen ze aan de bakishi, zelfs als ze voor de dood komen te staan.

De christenen brengen hun offer aan God, het H. Sacrificie der Mis, met welke gevoelens ze ook bezield mogen zijn ; de heidenen brengen aan God een offer enkel omdat ze twist gehad hebben en God vernoemd hebben als hun gemoed vertoornd was.

De christenen bidden allen en in alle omstandigheden ; bij de heidenen bidden niet allen, noch in alle omstandigheden ; gewoonlijk bidden ze alleen om kinderen te bekomen.

Daarmee is natuurlijk niet alles gezegd, maar het geeft een inzicht in de innerlijke verhouding van de neger tot het Opperwezen God.

B. God in de gezangen der negers.

De Luba-zangen bestaan over 't algemeen niet als schoonheidsuitingen op zichzelf ; ze zijn er om een verhaal op te luisteren, om spelen en dansen te begeleiden, een werk tehuis of op het land, een overvaart op de stroom, een reis te lande te veraangenamen, een persoon of een gebeurtenis op te hemelen.

Deze zangen worden dikwijls geïmproviseerd en duren zolang de omstandigheden er zijn die ze deden ontstaan. Bij herhalen van een zang mogen de woorden die erin gebruikt worden zeer verschillen, als het rythme en de toonmelodie der lettergrepen maar bewaard blijft.

Een bekend lied met een bepaalde toonmelodie geeft zijn naam aan al de liederen — improvisaties — welke dezelfde toonmelodie behouden, hoe ook de woorden verschillen. Dat zijn eigenaardigheden van toontalen.

Daar zijn liederen eigen aan ceremoniën in gebruik bij geboorte, puberteit, mikiya of tekortkomingen aan vermeende verplichtingen tegenover geesten, buanga en andere geplogenheden, bij het vervaardigen of versterken van buanga-toverijen. Deze liederen hebben een vaste terminologie.

Er zijn zangen om de buanga te vereren, er zijn klanzangen waarin de voorouders en al het eigendommelijke van de stam verheerlijkt wordt, er zijn rouwzangen waarin de overledene bezongen wordt ; maar we vonden geen enkele zang uitsluitend aan de verheerlijking van God gewijd.

Toch wordt God meermalen in de zangen vernoemd en met een loftitel verheerlijkt, vooral in sommige ceremoniële dansgezangen, b. v. in het kupambidila muana = doen voor het kind wat ze menen dat het verlangt als het nog in de schoot van zijn moeder is.

Wanneer de maan schijnt, 's morgens voor dageraad, gaan de ouders, de kinderen van het huis en al de familieleden met ranken versierd, zingen en dansen bij het tshiota -haardvuur op het hof. Het zijn zangen voor het kind dat gaat ter wereld komen of pas geboren werd. Die liederen noemt men Bumpamba of bupangu-zangen. Bumpamba is de toestand waarin een moeder is die haar kind nog de borst geeft. Ze draagt een kleine soeplepel als het kind een meisje is, symbool van het voornaamste vrouwelijk werk : spijzen gereed maken,— of een klein

houten mes als het een jongen is ; of ook nog een schoteltje aan de riem, dat mpamba of mfunda genoemd wordt ; de kraamvrouwen ontvangen daarin de giften van hun familieleden en dorpsgenoten (parels, cauris, geld, maïs, maniok). Men geeft niet omwille van de armoede of de nood waarin de moeder zou kunnen verkeren ; die armoede bestaat niet, maar men geeft uit vreugde omdat er een kindje bijkwam in de familie, in het dorp.

Bupangu is alles wat betrekking heeft op de geplogenheden bij het baren.

Hier volgt een van die zangen :

Mvìdí Múkùlu' e· Mvìdí Múkùlù !	God, o God !
Mvìdí Múkùlù, Nzámbì wá bákùlù,	God, God van onze voorouders,
Mvìdí Múkùlù ùmpèkú muâná,	God, wil me geven een kind
Tshìalùa kú muâná nátùdié nébè.	Wat het opbrengt zullen we met U delen(1)
Mvìdí Múkùlu' e· Mvìdí Múkùlù !	God, o God !
Mvìdí Múkùlù bàyàyá bàkámúmòná,	God naar wie gaarne gaan zij die U kennen
Mvìdí Múkùlù bàténà bàmòná kábàyì.	God, die U niet kennen gaan niet tot U.
Mvìdí Múkùlù è· bàkámúmòná,	God, zij die U kennen,
Bàkámúmòná bàtúa míkùmá.	Zij die U kennen leven voorspoedig.
Mvìdí Múkùlù múlùe mú buâtú,	God, ge zijt onverwachts gekomen (2)
Mvìdí Múkùlù è· Mvìdí Múkùlù !	God, o God !
Mvìdí Múkùlù múlùe mú tshíkùní tshîumé,	God, ge zijt gekomen uit een uitgedroogden houtsblok (3)
Mvìdí Múkùlù' e· Mvìdí Múkùlù !	God, o God !
Mvìdí Múkùlù múlùe kú Bákwà Mbálâyí.	God, ge zijt gekomen bij den Mbalayistam (4).

We zagen vroeger (Deel I) dat kleine kinderen, nog te jong om te lopen, in hun ogen als een openbaring van

(1) Als het een meisje is, wat er zal voor gegeven worden als bruidschat, kippen, schapen en geiten, daarvan zullen we ook een deel offeren aan U.

Is het een jongen, wat zal voortkomen uit zijn jachtopbrengst, daarvan zal een deel aan U geofferd worden. Of ook als de verplichtingen (mikiya) overtreden zijn zullen we ter Uwer ere slachten wat nodig is tot uitboeting.

(2) Hier gaat de zang naar het pas geboren kind dat ook God genoemd wordt omdat het zoeven van bij God komt. (cfr. Deel I)

(3) De schoot van de moeder, die gevreesd werd onvruchtbaar te zijn, die reeds lang kinderloos was.

(4) Naam van de stam der zangers.

God zijn, ze krijgen zijn naam, worden als zodanig vereerd, ontzien en bezongen. Hier volgt een liedje van een moeder aan haar kind :

Nzámbì wánì wá Mvídì Múkùlù,	Mijn Nzambi-kind van God (1),
Nsámbídílá Nzámbì,	Ik vereer U Nzambi (2)
Ó· yáyè, yáyè wánì !	O yaye, yaye ! (3)
Nsámbídílá Nzámbì	Ik vereer U Nzambi
Ó· yáyè, yáyè wánì.	O yaye, yaye !
Nsámbídílá Nzámbì wá tshìakákùmà.	Ik vereer Nzambi die overal is
Tshìakákùmà nè mísòkò.	Overal in alle dorpen.
Nzámbì wá Mvìdí Múkùlù ;	Mijn Nzambi-kind van God ;
Nákámúkèbá, tshìmúmòní,	Ik begeerde er naar en 't liet op zich wachten,
Nzámbì múkèngélé	Nzambi-kind, zo hevig verlangd
Múlàdílá nè nzálá.	Dagen en nachten met honger (= begeerte).

Op het einde van de bumpamba-zangen, ook in die welke gezongen worden in het kutshipulula, wordt door voorzanger en door het publiek dat meezingt, een betoging gedaan van getrouwheid aan God, samen met een vraag om levenskracht, door de volgende formule :

De voorzanger	Allen samen	De voorzanger	Allen samen
Káyì káyè·!	è· !	Kayi Kaye !	eh !
Kàtùbèngèlè	Kàfuá	Die ons kwaad wil	Dat hij sterve
Tuêtú pénì è· ?..	Múlú mùa Nzàmbí-è· !	Wij, aan welke kant staan wij ?....	Omhoog bij God.
Mvìdí kàkúlú nè múntú !..	Ùtú wàkúlá, wàbíngá !	God twist niet met een mens !....	Als Hij spreekt heeft hij gelijk.
Bántú é· !	é· !	Mensen eh !	eh !
Múkìyà múbìmúbì	Wàlàlá	Alle onraad	Weze stil.
Múléngèlé	Wàjúká.	Alle goed	Ontsta.
Allen samen :....	Tuimanike mulu mua Mulopo !	Wezen we recht voor....	God in den Hoge.

(1) Wat betrekking heeft op God of op het kind wordt dooreengestrengeld in het lied.

(2) Ik vereer God en mijn kind.

(3) Het refrein, uitroepingswoorden, waarmede de luisteraars invallen in de zang. Yaye zou kunnen de verbinding zijn van yayu = yayo = yaya versmolten met de uitroeping « e ». Yaya is « oudere zuster » en wordt ook gebruikt met de betekenis : geliefde, beste. Tatu wa yaya ≡ beste vader. Hier dus : geliefd kind! Elders in zangen wordt het kayi of kaye ; het zijn feitelijk maar uitroepingswoorden.

Kuimanika betekent recht staan, overeind staan, être debout, gezond zijn, in tegenstelling met de zieke, die ligt. Dit laatste roepen ze allen samen uit, rechtstaande, terwijl ze de hand die het houten mes vasthoudt of de stok waarmee ze dansen, uitsteken naar omhoog.

Deze Godsbetuiging kan ook in verkorte vorm voorkomen na gelijk welke gezamenlijke dans of lied. Iemand roept : Kafua, = sterve (die ons kwaad wil) en de anderen antwoorden samen : Mulu mua Nzambi = rechtstaan bij God in de Hoge !, terwijl ze een arm naar omhoog steken. Het is een lofbetuiging aan God en een vraag om gezondheid, levenskracht.

In hun klanzangen, kasala, wordt Gods naam samen met loftitels tot God aangehaald ([1]), ook in de rouwzangen = muyéngè. In vroeger tijd zei men van een dode : Wayi kua Maweja = hij ging naar God. Nu is het meestal Wayi ku bakishi = hij ging bij de nazielen.

Uit de rouwzang voor een overleden dorpshoofd :

Múkáléngá wáàdí páshì múlámbá-lámbá,	De hoofdman ligt op de grond uitgestrekt,
Wáàdí mpàlá muélá múlú ;	Hij ligt er met zijn aangezicht naar omhoog;
Mútàngìlé kuà Mvìdí Múkùlù Máwéjá	Hij is weggegaan naar God de Heer
Nyáù wáyí kútùbángídílá muábá.	Hij is weg om er ons een plaats voor te bereiden.
Puìláyí kánùmónàyí Nkùlàkàjì	Komt allen zien naar die oude man
Múkùlúmpè muákàjì wá miábá...	De grijsaard die zijn dorpen goed bestuurde..enz.

Die muyenge of rouwzangen zijn recitatief en zang ter zelfder tijd.

([1]) Cfr. P. Van Caeneghem in « *Congo* » Dec. 1936, p. 681 « De Kasala der Bakwanga ».

DEEL IV

Fabels en Legenden over God.

De verhalen van de Baluba geven het best hun innerlijke verhouding weer tegenover het Opperwezen. In al die verhalen treedt één eigenschap van God zeer duidelijk op het voorplan nl., zijn welwillendheid tegenover de mensen, zijn vaderlijkheid. Hoe groot en almachtig ze Hem ook weten, ze denken aan Hem en naderen tot Hem altijd betrouwvol en zonder vrees.

God treedt nooit op als geweldenaar, als potentaat, als heerser, enkel als Vader. Bij hun eigen hoofdman kunnen ze gewillig aanvaarden, zelfs waarderen, wat ze menen zijn heersersdeugden te zijn : woeste stoutmoedigheid, ruwe machtsuitoefening, willekeurige grillen en nukken. Doch God stellen ze nooit voor op die wijze. Hij handelt altijd goed en rechtvaardig, kalm en vredig. Zij gaan gaarne tot Hem en Hij heeft gaarne dat ze tot Hem komen. Hij luistert gewillig naar hun klachten en naar hun vragen om hulp. Ze zinnen er niet op Hem te bedriegen ; krijgen raad en steun van Hem en gaan getroost weg. Moet er gestraft worden, dan gebeurt het in rechtvaardigheid, en daartegen komt geen neger ooit in opstand.

Deze verhalen kunnen verdeeld worden in vier groepen :

1. Eerst de legenden over Mikombo en Bende, de evenknieën van God, zoals hogerop werd uiteengezet.

2. De vele verhalen van mensen en dieren die bij God

hun beklag gaan doen over lijden en dood, waaraan ze niets konden verhelpen.

3. De belangwekkende groep van zinnebeeldige verhalen waarin God aan de mensen levenswijsheid leert, want Hijzelf is het die erin betrokken wordt.

4. Mythologische verhalen.

In de vertaling werd beoogd de letterlijke betekenis zoveel mogelijk te behouden, zonder omzien naar kunsteffecten of letterkundige stijlfijnheid.

1. Legenden over Mikombo en Bende.

A. Míkómbo á Kálèwó	*Mikombo van Moeder Kalewo.*
Míkómbo á Kálèwó,	Mikombo van Kalewo,
Nkàyéndè múdìfùké	Hij schiep zichzelf (en kwam ter wereld)
Nè máfùmà nè ngábó	Met lansen en schilden
Nè miélè míjìngílá	En messen die hem omgordden
Nè bíbúngú bià mbéngá.	En mbenga-kalebassen.
Kù káyíyè	Waar hij ook op reis is
Bâná néndè bèndá bàmúlóndá.	Gaan met hem mee kinderen van zijn leeftijd die hem volgen,
Nè bánàyá bísùmbú, bísùmbú.	Speelswijze (met spel en zang) in vele groepen (1).
Kàdí ké bántú kúmuélélá tshipàngú nè : yêyé nʒéù muâná wá Máwéjá, kàdí né tuánjì kúmuélá mú lúbìlànjì lúnèné, tùmónè né wàpàndá bú mùdìyé wàmbá nè ndí muâná wá Múlópò.	Maar de mensen spanden samen tegen hem en spraken af onder elkander : hij is dus het kind van God, komt we gaan het in de grote waterstroom werpen, we zullen zien of het zich zal redden ; hij beweert toch te zijn het kind van God.
Kàdí kuáfíkì Míkómbo'a Kálèwó kú músùlù wà Lúbìlànjì, èkúbìkíláyè ntàndé « kàlòmbí buâtú ». Ké ntàndé kúlúká mákòndò, kútùa dià muàmuá nè dià mùnú,	Toen Mikombo van Kalewo aan de waterstroom kwam riep hij de spin « die geen prauw nodig heeft » (2). De spin begon een web te spinnen, spannend van de ene oever naar de andere ; ze vlocht

(1) Voor uitleg zie dezelfde passus in Deel I, p. 37 e. v. Het gezegde is de Kasala of loftitel van Mikombo, hetgeen men ook noemt zijn « diyi dia tshiondo », de naam waarmede hij in de uitzendingen van de seintrommel bepaald wordt.

(2) Gezegde uit de kasalanaam van de spin ; de volledige kasala is : Ntande kalombo buatu, De spin vraagt naar geen prauw, Udi ne buende mu tshiadi. Ze draagt haar eigen prauw op de borst. (= haar orgaan om te spinnen).

kúlúkákájá, kóyá kúmáná. Ké bàmónè Míkómbó nè mísùmbà yèndè míupùlé njílá pá mútù pà mâyí. Ké bántú kúkèmá. Mùkávùabó bêlé tshípàngù tshìa dímúshípá pá nkátshì pà mâyí! Èkúshàlá bàkèmángáná.

het zorgvuldig uit in alle richtingen, fijn werk volmaakt afgewerkt. Toen zagen ze Mikombo en zijn volkje met hele drommen en al hun gerei op weg over het water. De mensen stonden verbaasd. Ze waren toch overeengekomen hem te verdrinken in 't midden van 't water (en 't mislukte)! Hun verwondering was groot.

Ké kúmuélélábò kàbìdì tshípàngú nè: ńyéù tuámúpàngídí kú buâtú mú mâyí, kàdí tùlúngè kú nshìmá. Ké kuángátábò nshìmá mítòké, kúlùngá buángá nè nýamá yà mbùjí; kuángátá nshìmá míkwàbò mífiké nè mátàmbà káyìyì mílúngá, èkúyá kúmúpà nè: pàsúngúlàyé mítòké nè nyámá, àfué kú buángá.

Ze spanden opnieuw samen tegen hem en zeiden: we mislukten erin hem te doden met de prauw op 't water, maar we zullen hem vergiftigen met spijzen. Ze namen witte (fijne) maniokbrij [1], staken er vergif in, ook in het geitenvlees erbij; Ze namen ook zwarte maniokbrij met (enkel) groente, daarin stak geen vergif; toen gingen ze het aanbieden en dachten: kiest hij de fijne maniok met het vlees, dan gaat hij dood door het vergif.

Kuáfíkì Míkómbó nè mísùmbà yènde' ekú, ùbuélá mú nzùbù mùvuà bìa kúdìa. Ké mbùlùbùlù nè njíjí èkúvuá kúmuámbílá nè: wádiá nshìmá mífiké nè mátàmbà, wálékélá mítòké nè nyámá.

Toen Mikombo met zijn gevolg aangekomen was, gingen ze binnen in het huis waar men de spijzen gezet had. Maar de bijen en de vliegen kwamen hem zeggen: eet de zwarte maniokbrij en de groente, raak niet aan de fijne met het vlees.

Ké Míkómbó kúdià mífiké nè mátàmbà. Ké béná tshípàngú bámánè kuélá méjí nè: lélò né tùmónè, ùdí ufuá. Míkómbó ùpàtúká kàyì nè búalú mú nzùbú. Bàyé kútaňgílá, bàmónè Míkómbó múlékèlé nshìmá mítòké nè nyámá. Bántú kúkèmá.

Mikombo at de gewone brij en de groente. De samenzweerders waren ervan overtuigd: vandaag zullen we 't zien dat hij sterft. Mikombo kwam uit het huis gaaf en gezond. Ze gingen binnen zien en bevonden dat Mikombo de fijne maniok en het vlees niet had aangeraakt. Ze stonden verwonderd.

[1] De maniokbrij, het dagelijks voedsel van de Luba, wordt bereid met twee soorten bloem. Gebruikt men maniokbloem met maïsbloem gemengd dan is de brij fijn wit en het smakelijkst. Gebruikt men maniokbloem en bloem van gierst dan is zij donkerder van kleur en minder fijn. Maniokbrij met gemengde bloem bewaart niet lang en verzuurt reeds de volgende dag. Andere stammen gebruiken maniokbrij niet gemengd met andere bloem. Die spijs kan men gedurende vele dagen bewaren maar ze is zwaarder om te verteren. Dit heeft als sociaal gevolg dat de vrouw in die stammen verlangt dat er niet veel van de deeg zou gegeten worden om niet te dikwijls spijzen te moeten bereiden; tweemaal per week is haar genoeg. Terwijl de Luba-vrouw alle dagen opnieuw moet beginnen en liever heeft dat alles ineens wordt opgegeten. Die overvloed van zetmeelhoudend voedsel is oorzaak dat de Luba-mens vleziger is en ronder lichaamsvormen heeft, wat dan ook een kenmerk is van de Luba-stijl in hun beeldkunst.

Ké dìnga′ edí, èkuélábò tshípàngú nè : pàlàlàyé mú nzùbú, ké tuêtú tùmóshìlèmú. Mú búfùkú, ké njíjí kúvuá kuámbílá Míkómbó tshípàngú tshíne' atshió. Ké Míkómbó kuébéjá mítùmbá, njìmbù nè : úmbàyí túng̀. Pàbò kútuà mítù pánshì tó· ; kúpìtá nkàsú mínè kú diúmbúlá buínà, kúyá tó·, tó·, tó·. Kuénzá buínà búlé buà búshùwà. Ké kúpàtúká, kúbwélá kúpàtúká. Kúdìdíkíjábò bônsó bûngì buàbò. Ké kàdí bápùwé mú nzùbú pàtúpù nè: kùavuílàbo′akó né tuámbe' amú kuámbá.

Ké múndá muà nkùlù, béná tshípàngú kújìngílá nzùbú kápìa, yônsó kuángátángáná nè nìdmì yà kápìà. Ké béná tshípàngú bûmvúe mú nzùbú, biómbélú bíjùkúlá pàsángìlèbió bìa dísámúná nábìo Míkómbó ; pánènǵí tshítùpà bûmvuè biómbélú víi, ké kúmònà mpùkùyà nsóngónyà kàdí ìtùdíká tùdí tùdí. Bôbó bônsó nè : è ! M̀biákàné páfùyé nè béná bíombéló biéndé apó, ké bôbó bàkádí bàtùdíká mêso′abó ; ké mútùbádì túbàmbílá.

Pínàpó kábàmání Míkómbó múditué nè béná kuéndè mú dínà nè biómbéló biônsó. Nzùbú ùpía, ùbùtúká. Búmvuè mú tshíbùwè tshià nzùbú, biómbéló bíjùkúlá bàkàsá Míkómbó kùdì béná diéndè. Ké bôbó nè : múntu′ eú sè : nè wápìdí mú nzùbú nè béná diéndè nè biómbélú biéndè, ambà múlùmiànà ùdí àmúpù !

Bùtòká ké nkùlàkàjì kútèká mú njílá ; kúyá wèndá wàmba′ endè àvuà àmúsámá. Èkuámbílá béná diéndè nè : tùpíngánè. Biônsó bìfù-

Een andere maal spanden ze samen en kwamen overeen : als hij te slapen ligt in een hut zullen wij hem met zijn gevolg erin verbranden. Maar 's nachts kwamen de vliegen en maakten aan Mikombo dat komplot bekend. Mikombo vroeg aan de mitumba-rat en de miereneter : Wilt een put graven in de grond. Zij nu, ze staken hun kop in de grond en groeven gedurende een lange, lange tijd. Ze maakten een put dieper dan een houwken hem kan graven, ze boorden altijd maar verder en verder en verder. Het werd een zeer diepe put. Ze kropen eruit en erin, erin en eruit. Allen, zoveel ze waren, beproefden het eens erin en eruit te kruipen. Toen hielden ze zich stil en gerust in het huis en dachten : vanwaar ook een onheil moge komen, we zullen weten wat ons te doen staat.

Te midden van de nacht kwamen de samenzweerders rondom het huis vuur aansteken, alles werd aangetast door de vlammen. De samenzweerders hoorden hoe er binnen de hut muziek werd gemaakt en gezongen ter ere van Mikombo ; maar kort daarop viel alle muziek stil ; ze zagen hier en daar (weggelopen) nsongoniamuizen openbarsten van de hitte. Allen dachten : 't verloopt goed. Mikombo is aan 't sterven met al zijn muzikanten, hun ogen zijn aan 't openklappen ; wij hebben ze erin laten lopen.

Doch ze wisten niet dat Mikombo in de put was gesprongen met al zijn volk en hun muziekinstrumenten. De hut brandde op en werd tot as. Maar onder de hoop as hoorde men de muziek van de speeltuigen waarop 't volk van Mikombo aan 't spelen was om hem toe te juichen. Ze moesten wel denken : die man, we meenden hem verbrand in de hut, samen met al zijn volk en zijn muziekinstrumenten ; maar zeg : de kerel blijft altijd voortleven !

Als het dag werd vertrok onze oude (= wijze) op reis ; al stappend dacht hij voortdurend na over hetgeen hem bezorgd maakte. Hij zegde aan zijn volk : laten

kìlè Máwéjá ebí, ké bìyáyà kúmúmáníshá miándà ítùenzénzà yônsó.

we terugkeren (naar God). Wij allen hier door God geschapen, laten we Hem gaan bekend maken al de samenzweringen die tegen ons werden beraamd.

MUTOMBO PAUL.

B. Lusumuiu lua Mikombo wa Kalowa.

Het vertelsel van Mikombo wa Kalowa (1).

Muâná múkàjì ùvuá nè dífù, bántú kábàvuá bámányé uvuá mú-múpèdió tó. Kúyábò kú mâyí nè bákwèndè. Bàsúná mâyí, bônsó nè : tùdiámbìkáyí kátwàmbíkiángányi. Bônsó kúdiàmbíkábò, wá dífù kúpángá búkólè. Kúshàlá nkàyéndè kú mâyí.

Een jonge dochter was zwanger, en bij de mensen was het niet bekend wie haar dat bezorgd had. Ze ging met de andere vrouwen naar het water (2). Toen ze water geput hadden kwamen ze overeen : ieder moet zelf haar kruik op het hoofd tillen, we helpen mekaar niet (3). Allen slaagden erin zich de last op het hoofd te zetten, enkel de vrouw die zwanger was schoot tekort aan krachten. Ze bleef alleen achter aan 't water.

Àmbúlè mêsó, ké Tshílùmé tshíkùlu 'etshí puà ; tshívuàlé bísèbá. Mâmuénú nè : Tátù wánì ngámbìkèkó. Tátuéndè ké múbèngé kuámbíka' anú múkàjì. Kúmuébéjá nè : Mâmù dífútú díwàmpà ùtshínỳi pándì ùkuámbíka'apá ? Áú nè :

Toen ze rondom zich uitzag (naar hulp) stond plots voor haar een Tshilume tshikulu (een boeman), gekleed in vellen. Onze moeder zegde hem : Beste man help mij toch. Doch de man wou de last niet opheffen voor de vrouw. Hij vroeg haar : Moeder, waarmede zult ge me betalen als ik U de last aangeef ? Zij antwoordde :

Pángàlélà muâna'udí múnda' eú, pìkálàyé múkàjì m̀-múkàjìebè, pìkálàyé múlùmé ùkányì nỳi kèbè kà wêwé kúdìa.

« Als ik het kind van uit deze mijn schoot zal gebaard hebben, indien het een meisje is, dan wordt het uw vrouw (4) ; indien het een jongen is, dan zal het vleeske zijn dat gij moogt opeten (5). »

Tshílùmé tshíkùlù ékuámbíkátshìo múkàjì. Múkàjì è kuálúká pámbèlú.

De boeman gaf de vrouw de last aan. De vrouw keerde naar huis terug.

(1) De woorden Kalowa en Kalewo worden gebruikt het een voor het ander.

(2) In andere fabels is het brandhout dat ze gaan sprokkelen.

(3) Alle last wordt op het hoofd gedragen, hoe zwaar ook. Het dragen overmant hen doorgaans niet, enkel voor het tillen van het gewicht tot op de hoogte van het hoofd hebben ze de hulp van een ander nodig ; ook voor het afnemen van de last.

(4) Elders is het eerst marchanderen en stelt de moeder voor met een kip te betalen, of met een snoer paarlen, of met een geit. De boeman weigert alles en moet het kind zelf hebben.

(5) Elders zegt men : Indien het een jongen is dan zal het uw kind zijn. Hier is er spraak van een vernietigen van levenskrachten, gelijk de beheksers er immer op uit zijn te doen bij de mensen aan wie ze kwaad zoeken.

Tshílùmé tshíkùlù tshíláyá nànkú, kuénzá anú tshiàvuá, ékuébéjá. Tshìpìtá kuéndá pàvuà múkàjì kàlédí lùkàsà, tshiôtshío kuánjí kuíkíshá. Kúpìtá tshídímú tshiôtshío kúyá kàbìdì. Muâná pèndè kàdí wèndá múkólèshé luéndó. Dînà dièndè dìvuá Míkómbó wá Kálòwá ǹkàyéndè múdìfùké. Ùvuá múlélá nè kásàlà kákùnzé kâsá mú mútù nè difùmà dìendè nè muélè.

De boeman aan wie zulk een belofte gedaan was, kwam almaar (bij de vrouw) om haar te ondervragen (nopens de geboorte). Daar hij reeds zo dikwijls gekomen was zonder vooruitgang in 't baren van de vrouw, besloot hij wat te rusten. Hij liet een heel werkseizoen voorbijgaan en verscheen dan opnieuw. Het kind kon reeds lopen en grote stappen maken. Zijn naam was : Mikombo van Kalowa, het heeft zichzelf geschapen. Het kwam ter wereld met een rood pluimpje op de kop, met zijn lans (in de hand) en zijn mes (aan de zijde) (1).

Páfíkì Tshílùmé tshíkùlù, muâna' uvuá múkájîjé méngá nè bâná néndè. Púmvùyé nè Tshílùmé tshíkùlù ǹtshíkúvwîlé, yêyé kúvúdíjá túsàlà túkùnzé, èkuábányíná bákwèndè bônsó. Tshílùmé tshíkùlù tshímáná kuámbílà nè : pá wàyà, údí nè kásàlà kákùnzé, aú ké yêyé. Pá wàmúbìkílà, pàvwàyé ùmúkwàtè.

Toen de boeman aankwam, was het kind aan het spelen met menganootjes (2), samen met kinderen van zijn ouderdom. Het vernam dat de boeman gekomen was om het mede te nemen ; 't vermenigvuldigde de rode pluimpjes (3) en gaf er een aan ieder kind. Aan de boeman was kond gemaakt : daar waar ge naartoe gaat, hij die een rood pluimpje draagt, die is het. Als ge hem zult roepen en hij afkomt, grijp hem.

Tshílùmìanà tshìfíká, kúbìkílá, kúmòná bônsó anú bìtábá. Yêyé kúpángá nè wá kúkwàtá, bônsó ànú nè túsàlà túkùnzé. Yêyé kúpíngá kùdì Muá Míkómbó, úwámbì kêná kúsuńgúlújá !

Onze kerel kwam aan en riep om het rood pluimpje, maar hij zag dat al de kinderen antwoordden. Hij wist niet welk te nemen, al de kinderen hadden rode pluimpjes. Hij keerde terug naar de moeder van Mikombo en zei : Die, welke ge hebt aangeduid, is niet te onderscheiden !

Mámù nè : Ńdàkú ùsókómè mú

De moeder wedervoer : Ga u wegdui-

(1) Elders is het : « Múvuàlé ngóngá, máfùmà, ngábwé nè miélè » — « Het kwam ter wereld gekleed met belletjes, lansen, schilden en messen. ofwel : « Ùlélá muâná, muâná nè mbàlé nè mùsóngóló nè difùmà » — « Ze baarde het kind, een kind met pijlen, met een lange gescherpte stok en met een lans ».

We zien er ook nog de boeman stuk terugkomen bij de moeder om met het kind te spelen, zolang het nog zijn moeder nodig heeft. Wanneer het mondig geworden is wil hij het jongetje voor goed meenemen. Maar Mikombo wil niet en ontkomt aan al de listen die hij spant om hem te vangen.

(2) menga = mbenga zijn de nootjes in de vrucht van de « safoutier ». Die nootjes gedroogd en gescherpt doet men op de grond draaien door een beweging van duim en middenvinger. Vandaar de uitdrukking : kumenga maja = dansen al draaiend. De menga worden gebruikt in kansspelen.

(3) Elders zijn het rode pluimpjes op het hoofd en een snoer van rode parels om de hals.

njílù muàmuá. Pàvuàyé buà kúpòlà njílù, ùmúkwàtè. Tshílùmìanà kásókómá.

ken ginder in de eierplanten (aubergines). Wanneer hij zal komen om vruchten te plukken, grijp hem dan. De boeman verborg zich.

Míkómbó uvuá ; mámuéndè nè ; kámpòlèlé njílù. Míkómbó kúyá nè dífùmà dièndè. Ǔfíká pépì kuámbá nè : Tátù wánì úngámbìdìlé nè : nànshí wêwé úyá pá kábá, né umónè bíntú bíjìngàkàné, wánjí wátàpámù dífùmà dièbé adìo. Pámbìyé ápó tshílùmìanà tshiùmvwá, kúdiùpúká lùbílú mú njílù nè : m̀báfù kùdì muâná. Tshílùmiànà bísèbá kàpùkàpù nè kùdì Muá Míkómbó : muánèbè ùkávuá múntàpé m̀pá ngákólèshì !

Mikombo kwam tehuis en moeder zegde hem : ga mij wat eierplanten halen. Mikombo vertrok met zijn lans. Op de plaats gekomen sprak hij (luidop) : Mijn vader verwittigde mij : als ge ergens komt en zaken ziet liggen die verward ineengestrengeld zijn (1), werp er eerst uw lans in (2). Onze kerel hoorde wat er gezegd werd ; hij sprong vlug weg vanonder een eierplant en riep : 't kind gaat mij doden ! Zijn velletjes kletsten kletsklets van 't vlugge lopen tot bij moeder Mikombo. Hij zegde haar : Uw kind was op 't punt mij dood te slaan daarom liep ik zo snel !

Mámuéndè nè : Ńdàkó kú njílá wá mâyí. Ǔsókómè kú tshífùfù tshìa kú njílá átshío, pàvuàyé, ùmúkwàtè. Tshiôtshió kúyá. Míkómbó ùvuá. Mámuéndè nè : kátuàlé mâyi' a nshìmá. Míkómbó kúyá. Ǔmòná tshífúfu'atshío kuámbá nè : Dífùmà diànì édí ǹdìa kútàpá anú míabá míkùtàkàné, pàmwè ngátàpílámò nè nyámá. Tshílùmé tshíkùlù tshiùmvwá, kúpàtúká kàbìdì lùbílú.

De moeder zei : Ga op de weg die naar 't water leidt. Versteek u in 't struikgewas langs de weg ; wanneer hij daar voorbij komt, grijp hem dan. Hij vertrok. Mikombo kwam thuis. Zijn moeder zegde hem : ga water halen voor de maniokbrij. Mikombo vertrok. Toen hij dat struikgewas zag zegde hij luidop : Mijn lans dient om ze te werpen in alle plaatsen die dichtbegroeid zijn, misschien kan ik er wild in treffen. De boeman die dat hoorde liep spoedig weg (3).

Pá um̀wè músánga' eú, Tshílùmé tshíkùlù è kúsángáná Míkómbó múbàndé kú díbwè, ùtàpá ngájì. Tshiôtshió èkúyá muínshì mùa

Een andere maal vond de boeman Mikombo boven in een palmboom bezig met palmnoten te kappen. Hij ging onder de palmboom staan en zei : Verleng u

(1) Elders is er spraak van zich te verduiken in de « midibu » die onder de eierplanten zijn. Midibu zijn kruipplanten met lange bladeren, hun vruchten zijn de kalebassen die door de negers als huisgerief worden gebruikt. Onder die grote bladeren is het een gewikste plaats om zich te verduiken.

(2) Elders is het een mot aarde die in de bladeren geworpen wordt, of een pijl die erin geschoten wordt, of elders nog werpt hij met een kei.

(3) Soms komt er nog een andere list bij. De moeder zegt aan de boeman : Mikombo werd het hoofdhaar afgeschoren, maar een kuifje is blijven staan op het achterhoofd. Doch Mikombo deed hetzelfde verrichten bij de kinderen die hem overal vergezellen. De boeman vindt ze aan 't baden in 't water ; roept naar hem die een kuifje heeft. Ze komen uit het water, laten elk hun kuifje zien en bedreigen de boeman met hun pijlen. Hij zet het op een lopen.

díbwè, èkuámbá nè : tùpúkà ùyé múlú lélù. M̀bákúkuàtshí, wámòní. Muâná nè : ǹdí ǹtùpúká nỳé múlú. Kàdí búlúlà mpáyà wébè, buítà kuîsú, mêmé ǹkúlúkè, ǹdìtútè mú mpáyà wébè, wêwé ùyé nánì. Tshílùmiàna' ekuénzá nànkú. Kàdí Míkómbo 'ekúvùlá miélè, ngábwé, máfùmà nè ngóngá, èkúbìsuìká tshíshí tshìa ng̃ajì. Tshíshí tshià ngájì tshìkùlúká èkúdìtútá mú mpáyà. Tshílùmiànà èkúpílá múshìkù wà mpáyà nè miónjì, èkútùmúnúná èkúyá muèndè. Ùfíká nènkú, èkuélá mpáyà pá tshísàsà, kúpíláyè miónjì kúmbèlo', èkúyá kúbìkílá bántú nè : bàkándímìnè, né mbàshípèlè nýamá múnèné. Nyáma' aú ké Míkoḿbó wá Kálèwó.

en stijg de lucht in (1) 'k Heb u liggen, ge ziet het. — Maar het kind antwoordde : Ik stijg mee de lucht in. Maar houd uw weitas open, sluit uw ogen, 'k zal van de boom springen en in uw tas vallen, ge kunt mij dan meenemen. Onze kerel gehoorzaamde. Doch Mikombo ontdeed zich van zijn messen, schilden, lansen en bellekens en bond ze rondom een palmnotenrist. De rist viel naar beneden in de weitas. Onze kerel bond de opening toe met koorden, vertrok en ging naar huis. Daar gekomen wierp hij de tas op zolder, sloot de deur met koorden en ging mensen oproepen : Komt werken op mijn veld, 'k zal voor u een groot dier slachten (2). Dat dier was Mikombo van Kalewo.

Bántú èkúvuá bańgì pàtúpù ; èkúdímábò búdímí bútuè emú nè émú. Bàlúká pámbèló. Tshílùmé tshíkùlù ekóshía nzùbú n'á : mêmé múkèbé sè : m̀-mútàpè nè miélè, ne' ayé lùbílú. Nzùbú kúpià kúbùtúká. Tshílùmiànà tshìyá kúkálúlá mú bútù, èkúmùsángáná mìsà yà ngájì. Mìsà áyó, yêyé èkuíkálá wàmbá nè : ǹ-tuâná tuà nkàsà tuà muâná, buálú ùtshìvuá mútékèté.

Daar kwamen heel veel mensen ; ze maakten een uitgestrekten akker. Ze keerden terug naar het hof. De Boeman stak de hut in brand, denkend : indien ik tracht hem dood te slaan met een mes, hij zou misschien kunnen ontvluchten. De hut brandde heel en al op. Onze kerel ging scharrelen in de as en vond er pitten van palmnoten. Die pitten, hij meende dat het de tenen waren van het kind ; het was immers nog klein.

Ùmòná nànku' ekuámbíláyè bákàjì bèndè nè : ńdàyí kú mènù ; mêmé pànì tshímúmányè kú ngàyà. Bákàji' ekúyá lùbílú.

Toen hij alles begreep zegde hij aan zijn vrouwen (3) : Loopt weg naar uw familie ; waar ik mij zal verbergen, weet ik nog niet. En de vrouwen liepen weg.

Míkómbó kùshàdìlèyé, èkúkèbáyè muà kúyá kùdì tátuéndè Máwéjá. Kújúkáyè nè músùmbà wà nyámá

Mikombo, op de plaats waar hij gebleven was, zat na te denken hoe terug te keren tot God, zijn Vader (4). Hij vertrok

(1) Dat zijn toverwoorden om de boom ogenblikkelijk te doen groeien. In een fabel van « Kabundi en de Kikvors » zien we deze hetzelfde doen om de dieren te vangen die erop geklommen waren en Kabundi meteen. De boom groeit, groeit tot hij breekt door zijn lengte en de dieren doodvallen op de grond. Kabundi natuurlijk ontsnapt.

(2) Een maal met veel vlees was vroeger de betaling voor veldarbeid.

(3) Hij zegt dat uit vrees voor de werkers, die zitten te wachten op eten dat de vrouwen moeten bereiden, en die nu bedrogen zijn.

(4) Het leven op aarde wordt hem te lastig.

nè wà bántú. Ǔyá tó· ; èkúmòná tshísúkú tshílé tshítuè bú mùdí apá nè kú Kábwé. Yêyé kúbìkílá nsénjì. Nsénjì kúdià kúdià tshísúkú tó·, kútùlá nè mú Kábwé. Míkómbó èkúpìtá nè bántú bèndè.

met een groep dieren en mensen. Wanneer ze al geruimen tijd op weg waren, kwamen ze aan een broussevlakte, lang gelijk van hier naar Kabwe (1). Hij riep de nsenjiratten (2). De nsenji knaagden het gras weg verre tot aan Kabwe. Mikombo trok door de vlakte met zijn gevolg.

Uỳá tó·, èkúmòná músùlù wà mâyí káwùyì búsábúkí. Yêyé èkuámbílá ntàndé nè : lúkà bùntàté bùtúe dià muàmuá nè dià mùnú, mêmé ùsábúkè nè mísùmbà yànì. Ntàndé kúlúká bùntàté. Míkómbo' ekúsábúká nè bièndè biônsó.

Ze gingen verder en verder ; toen kwamen ze aan een rivier met water te breed om erover te steken. Hij zegde aan de spin : Vlecht een web van de ene oever naar de andere, zodat ik er kan over gaan met mijn gevolg. De spin vlocht een web. Daarop stak Mikombo over de rivier met al de zijnen.

Ǔyá tó·, èkúsángáná múkùnà múlé káwùyì kúbàndá. Yêyé kuámbílá Njìbù nè Mútùmbá nè : úmbùláyí múkùna' eú nùtúbúlújè, mêmé m̀pítè nè bíntú biànì. Njìbù nè Mútùmbá èkútùbúlújábò múkùnà. Míkómbo' ekúpìtá nè mísùmbà yèndè.

Ze gingen verder en verder en kwamen aan een berg te hoog om er over te klimmen. Hij zegde aan de Miereneter en aan de Mutumba-rat : Graaft in deze berg en doorboort hem, opdat ik kunne verder reizen met mijn gevolg. De Miereneter en de Mutumba-rat doorboorden de berg. Zo kon Mikombo verder met heel de groep.

Míkómbó ùsábúká múkùnà, ké kúbàndáyè múlú mútàngìlé kuà tátuèndè Máwéjá.

Toen Mikombo de berg voorbij was, steeg hij op in de lucht en kwam uit bij zijn Vader, God.

MUSOKO JEAN
Bena Tshimanga Tshiaba.
Baluba, Bakwa Kalonji.

C. *Lusumuina lua Bende ne Mvidi Mukulu.*

Het verhaal van Bende en God (3).

Dítùkú díkwàbò Mvìdí Múkùlù wàkélèshángáná mpátà nè Béndè. Mvìdí Múkùlù nè : bántú bônsó nè bíntú biônsó m̀biànì mêmé. Béndè nè : m̀bìanì mêmé. Mvìdí Múkùlù nè : m̀bìanì mêmè. Pàkútàmbà mpátà yàbò, Béndè kuámbá Mvìdí Múkùlù nè : wêwé údí wámbá nè :

Op zekere dag was God aan 't redetwisten met Bende. God zegde : alle mensen en alle dingen behoren mij toe. Bende zei : (Neen) ze zijn van mij. God wedervoer : Enkel van mij. Toen hun twist te hevig werd, stelde Bende aan God voor : Gij die beweert dat alle mens en alle ding van U is, laat ons naar een

(1) Het verhaal wordt verteld ; de verteller kiest een vergelijking met een locale afstand die zijn toehoorders kennen.

(2) De nseji-rat is groot gelijk een konijn ; ze moet hier het hoog gras afknagen en een weg banen in die lange vlakte.

(3) Nopens Bende. Cfr. *Deel I*, p. 38.

bántú nè bíntú biônsó bìanì, kàdí tùyé nébè mú músòkò múkuàbò, tùyé básókòmé, múntú kàtùmòní, kàdí nátùmónè wíkálábò bàtèlá. Mvìdí Múkùlù nè : nànshá buálú tùyákò.

dorp gaan, onverschillig welk, we zullen er ons verduiken zodat geen mens ons kent en we zullen afluisteren wie ze zullen noemen (mij of U). God zei : Mij is het gelijk, laten we gaan.

Kúyábò, kúfíkábò mú músòkò múnèné, kúbúelábò mú nzùbú, múntú kàyì múbàmòné, kúsòmbábò. Mfùmù wá músòkò áú ùvúa múbìkìlé bántú bà búngì buà kúdìabó kuèndè. Pàkádì bántú bàdiá, kábàvúa bádìa bímpè tó. Kútàndángánábò, kúluángánábò ; múntú múkuàbò kútàpá múngá múntú mútshì mú mútuè : mpùtà múnèné bé.

Ze vertrokken en kwamen aan in een groot dorp ; ze kropen binnen in een hut zonder dat iemand het zag ; ze bleven daar zitten. De hoofdman van dat dorp had veel volk opgeroepen om bij hem te eten. Toen ze aan 't eten waren ging het er niet ordentelijk toe. Ze begonnen te twisten en te vechten ; iemand sloeg met zijn stok op het hoofd van een ander : 't was een zeer grote wonde.

Múkuàbò múntú è kuéláyì múntú dîyí díkólè nè : kánùmónàyí bàkútàpá múntú wá béndè ?

Daar was iemand die met luide stem aan 't roepen ging : Maar ziet ge niet dat men een vreemdeling (= een mens van Bende) (1) gekwetst heeft ?

Béndè è kuámbíláyè Mvìdí Múkùlù mú nzùbú nè : ámbà kàbìdì, múntú wákuélá dîyí díkólè áó wàkuámbá múnì ? Mvìdí Múkùlù nè : múntú múkuàbò nè : kánùmónàyí bàkútàpá múntú wá béndè !

Bende zegde aan God in het huis waar ze zaten : Ziet ge, de mens die daar zo hard aan 't roepen was, wat heeft hij gezegd ? God antwoordde : Hij zei : ziet ge niet dat men een vreemdeling (= een mens van Bende) gekwetst heeft !

Nènkú mpátà yàbò yàkájíká, buà dîyì dìakuélà múntú eú dià nènkú.

Daarmede was hun twist bijgelegd, omwille van 't gezegde dat die mens had geroepen.

BAKENDA DOMINIQUE
Bena Nkonji.

(1) Een vreemdeling, niet iemand van de familie van de gastheer, maar een vreemde die hij te gast had en die hij dus nog meer moest ontzien.

Wa bende : Bende kan persoonsnaam zijn maar ook hoedanigheidswoord ; hier is het in de laatste betekenis genomen en wil zeggen : van een ander, d'autrui, iemand van anderman, een vreemdeling zoals b. v. in het spreekwoord :

Washipa muana a bende	Als men het kind van 'n vreemde gedood heeft,
Muntu wa bende watshibuku.	Dan blijft deze vreemde de waarzegger ondervragen...

zonder uitkomst. Want op de vreemde is men niet geteld, heeft men geen verdediging, zal het lot niemand van de streek aanduiden als de schuldige.

Arches

2. Verhalen van mensen en dieren die bij God hun beklag gaan doen over lijden en dood waaraan ze niets konden verhelpen.

A. *Mukaji mufuishe muanende ; udi umusangana kua Mvidi Mukulu.*

De vrouw en haar dode kind ; ze vindt het terug bij God.

« Ndìmbádímbá bàdì kuètù nè :
Bàmvìdí Múkùlù abá bàdí bàdìmbá ;
Mvìdí Múkùlù nè :
Nkàyébè údìdìmbádímbá muâná».

« De bedriegers van bij ons zeggen :
God en al wat van God komt is bedrog ;
Waarop God antwoordt :
Enkel Uzelf bedriegt ge, kind » (1).

Múkàjì kúfùishá muánèndè músuìbuè wá pá móyó wèndè. Múntú aú nè múkàjèndè ekuámbá nè : bàdí bàmbá nè : bántú bàyáyá kuà Mvìdí Múkùlù, Ăpó tùyáyí kuà Mvìdí Múkùlù, tùyé kuébéjá buà lúfù lùa muâná wétù.

Een vrouw zag haar geliefd kind sterven, 't kind van haar hart. Vader en Moeder dachten bij zichzelf : ze zeggen dat de mensen dikwijls alleen bij God gaan (om hun beklag te doen). Kom, laat ons ook bij God gaan om Hem te ondervragen nopens de dood van ons geliefd kind.

Kuámbábò nè : tùyé bìshí ? Tuénzè mónjì ùyé kúlú. Kuénzábò mónjì èkúfíká kùa Mvìdí Múkùlù.

Ze dachten na : hoe zullen we bij Hem geraken ? Laten we een koord maken die reikt tot de hemel. Ze maakten een koord en kwamen aan bij God.

Bàfíká, èkúsángáná amú nzòló ìbàlúmbúluíshá. Mvìdí Múkùlù kàỳi muánjí kúmuèká. Àmú nzòló ìbàlúmbúlúishá nè : Mvìdí Múkùlù, bántu' abá bàdídílá bânà bàbò ; bàtùkuàtá, bàtùshípá nè : túdí tuélélá bákìshí.

Daar aangekomen vonden ze er enkel kippen die tegen hen een zaak inspanden (bij God) om hen te doen veroordelen. God zelf was nog niet te zien. Enkel de kippen pleitten en zegden : God, die mensen daar zijn zelf oorzaak van de dood van hun kinders ; dan nemen ze ons, doden ons om de nageesten te vereren (2).

Mvìdí Múkùlù pèndè kúmuèné-

Toen kwam God te voorschijn. Hij

(1) De verteller leidt zijn verhaal in met een spreekwoord. Het bedrog van God moet zo verstaan worden : we denken dat God goed is en welwillend voor ons, maar dat is vals ; Hij zoekt ons kwaad te doen door ons lijden over te zenden en dood. Waarop God antwoordt : Gijzelf, mensen, zijt het die u lijden en dood berokkent.

Deze fabel is er om te bewijzen dat de dood ons gezonden wordt, niet door God maar door de beheksers.

(2) Die dode kippen menen dat ze onrechtvaardig behandeld worden door de mensen en zijn ook bij God gekomen om hun beklag te doen.

Het thema van de geiten en de kippen die mistevreden zijn over de mensen omdat ze zonder reden gedood worden bij 't ontvangen van gasten, of om toverijen, of nazielen te vereren ; of die altijd weggejaagd worden op de plaats waar een mens komt, wordt ook behandeld in andere fabels. Hier doet het de aanklagers er over nadenken dat ze ook wel als beschuldigden kunnen doorgaan bij God.

káyè. Kúkónká bántu′ abó nè : bíntu′ ebí kuénù bìtú biàkúlá ánì ? Bôbó nè : tó. Yêyé nè : tàngílàyí lélò bìdí bìnùfùndá tshílúmbù kûndì.

Mvìdí Múkùlù kuélá tshíondò nè pìkálà muánènù kùnú, né àmuénékè. Tshióndò tshìakúlá, bántú kuélá mílóngó. Tátù nè mámù kuéndá pá mílóngó yà bántú bàvùa bábìkílá kùdì Mvìdí Múkùlù. Kúsángáná muánàbò kú mílóngó.

Mvìdí Múkùlù nè : muâná wákuámbìdì bìshí ? Tátù nè : muâná wángámbìdí nè : múntú wá tshîotá ke′ udí múmfilé kùnékú, ke′ udí múnshípè, múnfilé kùnékú kùdì Múkáléngé Mvìdí Múkùlù.

Àpó Mvìdí Múkùlù kúbàmbílá nè : nuênú nkàyénù m̄bàdì bàdìdìlá bânà bènù kú múpóngó wènù.

Bántu′ ábó kúpiŋgánábò mú búlóbá. Tshílúmbù tshìa muânàbò kújíkátshìo.

vroeg aan die mensen : Die dingen hier (de kippen) zijn ze gewoon te spreken bij u (op aarde) ? Zij antwoordden : geenszins. God dan : Weet dat ze vandaag bij mij gekomen zijn om u te beschuldigen.

God sloeg op de seintrommel : indien uw kind hier is, dat het te voorschijn kome. Toen de seintrommel werd geslagen stelden de inwoners zich op rijen. Vader en moeder gingen langs de rijen van mensen die opgeroepen waren door God. Ze vonden hun kind in die rijen.

God ondervroeg hen dan : Wat vertelde u het kind ? De vader antwoordde : Het kind wist mij te zeggen dat het iemand van mijn familie was die het naar hier gestuurd had, die het de dood had overgezonden en gebracht had bij de Heer God.

Waarop God hun bekend maakte dat het de mensen ondereen zijn die elkanders kinderen doden door beheksing.

Die mensen kwamen terug op aarde. De moeilijkheid van hun (gestorven) kind was opgelost.

MALENGE ANTOINE

B. *Bantu babidi.*

Múntú kúlélá muâná úmwé. Êú mú luèndè lúbaŋzà, kúlélá bâná tshísum̄bú. Àpó tátù wá bâná tshísum̄bu′ aú, mú dítaŋgílá dièndè dià ndélú, kuénzá ùfùkuíná múndá múndá. Mú bílúmbù ne bìnéndè, nànshá mú mátàndú, múntu′ aú èkuénzá múdìfúníshí mú dídìtémbá dínèné. Mú bílúmbù, nànshá yêyé muíkàlé ùtàndá nè bántú, ùdi′ amú wàmbá nè : mêmé muànì kámuèná kútùa mútshì, búnuàngámbà pènù mbúngánì ?

Êu′ udí kàyì nè bâná ùmvuá bàmútémbá, móyó èkúnyíngálá múndá. Kuángátá tshíondò, kútèká pá míkòlò, kuélá nè :

Van de twee mensen.

Een zeker mens kon enkel één kind verwekken. Een andere bracht op zijn hof een hele groep kinderen voort. De vader van al die kinderen, als hij zijn kroost bezag, zijn hart schepte er behagen in. In de samenspraken met zijn naasten of de twisten die hij had, verhovaardigde hij zich met groot zelfgenoegen. In processen of in twist die hij had met andere mensen wist hij te bluffen : Naar mij, op mijn hof, daar durft niemand een stok werpen (om uit te dagen) ; wat kunt ge mij aandoen (ik die zoveel kinderen heb om mij te verdedigen) ?

De man zonder kinderen hoorde dat men hem misprees, hij werd kwaad in zijn binnenste. Hij nam de seintrommel, zette hem op zijn benen en begon te trommelen :

« Bápè·lè Máwéjá,
Bàdiá lú·mù.
Máwéja' ubuélèlé mú luèbè lúbànzà
Múvùalé tshílàmbà,
Muànì ubuélèlé
Tshítákàtákà ».

« Die aan wie God gegeven heeft,
Hebben grote eer (geluk).
God kwam op uw hof
In zijn beste klederen (= in vreugde),
Maar bij mij kwam Hij binnen
Ongekleed ». (= in droefheid) » (1).

Mú bídímú bíkwàbò, nànshá màsáma' a lúfù mápàtùké, mábuêlá muà múlédi' aú, nànshá bâná beňdè bálùe kúfùa ; bàdí àmú bàshìndíkílá nè : muédí wá tshió·ndò nè : wélèlé lúbìlà mùa muìnéndè, wàblkílá mípóngó yônsó, yàlúa kúkùtá bâná bà múkuèndè, bàfuá.

Indien gedurende de jaren daarop volgend, ziekten of dood ontstaan en binnenvallen in het hof van die kinderrijke vader, indien zijn kinderen komen te sterven, dan zal iedereen bevestigen dat de trommelaar die het geroep seinde naar zijn gebuur, alle beheksers heeft opgeroepen om de kinderen van zijn naaste te omsingelen (= betoveren) en te doen sterven.

Ké nkúna' idì mítàmbé kúvúlá mú biôtá biônsó bìa bántú.

Zo handelt de nijd die overal woont in de huisgezinnen der mensen.

MALENGE ANTOINE.

C. *Lusumuina lua Mvidi Mukulu ne Mutumba*

Het verhaal van God en de Mutumba-rat (2).

Dîngá dífùkú muâná wá Mútùmbá kúkwàtshíká dìsámà, è kúfuà ; muâná pèndè ùvua' amu' umwé. Mútùmbá kúbúngámá bíkólè, ùsòdiá. È Kúambílá béná kuèndè nè : jíkàyí muâná, È kúmújíkábò.

Op zekere dag werd het kind van Mutumba ziek en stierf ; het was zijn enig kind. Mutumba liet zijn tong klakken (hij was geweldig bedroefd en verstoord). Hij beval aan zijn familieleden : begraaf het kind. Wat gebeurde (3).

(1) Deze twee spreekwoorden stuurt hij de ruimte in om zijn nijdig hart te luchten tegen zijn gebuur en tegenover God. Tegen zijn gebuur met de vele kinderen om hem kond te maken dat geluk in 't leven enkel afhangt van Gods welbehagen en dat wat Hij schenkt Hij ook kan wegnemen. Tegen God om zijn beklag te doen over die partijdigheid die aan de ene welvaart schenkt en aan de andere armoede. Daar die verwijten uitgesproken worden met een kwaad gemoed, en daarbij Gods naam vernoemd werd, worden ze beschouwd als oorzaak van de kwade gevolgen die op de kinderrijke vader mogelijk neerkomen. Dit moet bewijzen dat lijden en dood komen door de « lukuna » d. i. de jaloersheid onder de mensen.

(2) De Mutumba is een veldrat groot gelijk een haas of een konijn.

In de fabels speelt het dier de rol van bedrieger tegenover zijn vrienden ; men draagt het een slecht hart toe, men is er kwaad op. Daarom werd het dier uitgekozen om hier de rol te vervullen van de mens die verbitterd is tegen God.

(3) Elders is Mutumba vader van veel kinderen die het een na het ander sterven. Telkens wanneer een kind gestorven is, neemt Mutumba de beenderen ervan en stopt ze in een zak. Later als de zak vol is, zal hij hem meenemen als tastbaar bewijs in zijn beklag bij God over al het lijden en sterven dat zijn deel werd op aarde.

Búfùkú buìlá, è kúlàlábò. Kàdí pàdì mú·lú mùtùbúká ápó, nzòló wá kúmpàlá wèlá dîyí, Mútùmbá kuángátá tshió·ndò kútèká pá míkòlò, è kúsámúná muá·nè·ndè ndàndà-ndàndà kúmáná. Kúsámúná nyámá yônsó kúmáná ; kúsámúná búkwà bántú kúshìkíjá ; kúsámúná mâyí nè míkùnà, è kúbùtúlá.

Als het donker werd gingen ze slapen. Maar toen de hemel terug zou open gaan, en de eerste haan aan 't kraaien was, nam Mutumba de seintrommel op zijn schoot en begon te trommelen ter ere van zijn kind (1), lange, lange tijd. Daarna trommelde hij ter ere van alle dieren, dan ter ere van het mensengeslacht, dan ter ere van de rivieren en de heuvels (2), hij voleindigde alles in zijn verstoordheid (3).

Mútùmba' uvuá kúkùdímúká, è kútàngílá kùdì Mvìdí Múkùlù ; è kúsámúná Mvìdí Múkùlù ne :

Dan keerde Mutumba zich om, hij zag op naar God en begon te trommelen voor God :

Mvìdí Múkùlù, Múlópò, Máwéjá Nangílá ;

God van hierboven, Heer, Opperwezen,

Mfùki' ufùkìlá biônsó ;

Schepper die alles gemaakt hebt ;

Wàfùká múkókó, wàfùká, tshímpàngá.

Gij schiept het schaap, Gij schiept de ram (4),

Kàdí kábá kàmwe' ekúmúshàlá.

Maar een plaats (een deel) bleef onafgewerkt.(= waart ge onbekwaam af te werken).

Ùléká tshió·ndò pánshì, tó·.

Toen legde hij de seintrommel weg en zweeg (5).

Kùvuà Mvídì Múkùlù ekú múmvué tshió·ndo' atshió, è kúkèmáyè nè : kýa ! Mêmé Mvìdí Múkùlù eú nè búléngá bônsó, nè méjí ônsó nè búkólè bônsó ; múfùké bíntú biônso' e kúbìtèkángáná pá míabá yàbìo, kàdí kábá kàdì kánshàlè, kátèdíbò mú tshío·ndo' akó kàdí bìshí ?

God, in zijn verblijfplaats, hoorde die seintrommel en riep verbaasd : Wat nu ! Ik hier, God, met al mijn goedheid, met al mijn kennis, met al mijn kracht ; ik die alles heb geschapen en die aan alles zijn eigen plaats heb gegeven, maar de plaats die ik niet kon afwerken zoals die trommel daar zegt, waar is die plaats ?

Àmú pínàpó kùtshìdí nè lúnkè-

Als het nog heel vroeg was, stuurde

(1) Dat kusamuna is : op de seintrommel eretitels (kasala) opsommen die toepasselijk zijn op zijn kind.

(2) Hij richt zich tot al het geschapene om getuige te zijn van zijn beklag bij God over het afsterven van zijn kind.

(3) Het werkwoord kubutula, voleindigen, is hier met opzet gekozen omdat het een gedachte van toorn, kwaadwilligheid behelst ; zoals wind of vuur iets vernietigt. Men zegt ook kubutula muntu iemand zodanig vernederen dat hij versteld staat, niets meer weet te zeggen.

(4) Al het vrouwelijke en het mannelijke.

(5) Deze klacht die hij voor God uitstort is als een verwijt op te vatten, als een verzachte belediging.

lú, è kútùmáyè dîyì dièndè nè : búkwa bífùká biônsó bìpuílè. È bífùká bíkwàbò biônsó kúfíká kùdì Mvìdí Múkùlù.

Hij zijn bevel uit : Alle schepsels moeten hier samen komen. Schepselen van alle slag kwamen aan bij God.

Ké yêyé kúbèbéjá nè : wélèdì tshió·ndò lélù pàtshiátshìa ùngámbá nè :

Hij ondervroeg ze : Wie heeft in de vroege morgen de trommel geslagen en mij geseind :

Ùfùkìlé múkókó, wàfùká tshímpàngá

« Ge hebt het schaap en de ram geschapen

Kàdí kábá kàmwe ńkámúshàlé ». è ngányì kúnùdí akú ?

Maar een plaats bleef onafgewerkt ». Wie onder u hier deed het ?

Ábó bônsó kuébéjángáná nànshá wá kuítábíjá. Bàvuá kútàngílángáná kú mpàlá, nànshá kúmòná Mútùmbá.

Ze ondervroegen malkander doch niemand bekende schuld. Ze bekeken mekaar (of allen wel daar waren) en zagen de Mutumba-rat niet.

È kúmuámbílábò nè : Múkálénge kútúdi' ekú kákuèná múntú múmánaye buálú ábú. Kàdí kébèjá àmú Mútumbá, údí kàyì múmwèké wéndè mpàla' apá.

Ze antwoordden Hem : Heer onder ons hier is niemand die weet van die zaak. Maar laat het aan Mutumba vragen, die laat hier immers zijn wezen niet zien.

È kútùmábò bántú nè : ńdàyí nùvué nè Mútumbá.

Men stuurde gezanten met de opdracht : gaat en komt terug met Mutumba.

Bántú bàyá, kúkèbá Mútumbá è kúpàngá.

De mensen vertrokken op zoek naar Mutumba, maar te vergeefs.

È kútùmábò ńbwá. Mbwá ùyá é kúnúnká múpùyà wà Mútùmbá. Èkúsańgáná Mútùmbá múkábuêlé mú múshìkù wà lúbwébé ; múpàyé mábwé kú múshìkù ùvuàyé múbuêlé ; múshìye' amú káshìkú kántshío·. Mbwá kútèká diûlú è kúsángáná mábwé mákólè, kàmònyí pà kúbuélélá.

Men stuurde de Hond (1). De Hond ging en snuffelde de reuk van Mutumba. Hij bevond dat Mutumba in een hol van de rots was gekropen en dat hij de opening, waardoor hij was binnengegaan, versperd had met rotsstenen ; enkel een heel klein gaatje bleef vrij. De Hond stak er zijn snuit in, maar de stenen waren te zwaar : hij wist niet hoe binnen te geraken.

Ùpińgána' e kuámbílá Mvìdí Múkùlù nè : ńbásángànyì Mútùmbá múbuêlé mú lúbwébwé ; kálùyì pà kúbuélélá.

Teruggekomen zegde hij aan God : Ik vond Mutumba in een rots gekropen ; maar in die rots kan ik niet binnen.

Mvìdí Múkùlù è kútùmá Mbówà.

God stuurde de Buffel er op af. De

(1) De Hond, met zijn speurzin, moet in de fabels altijd zulke karweitjes opknappen. Hij vindt het spoor, maar mislukt in zijn opdracht.

Mbówa' uyá ; è kúdiàsá pá lúbwébwé nè lùpúkè è kúpángá.

Buffel (1) ging en stootte zijn horens tegen de rots om ze te splijten ; te vergeefs.

Ùpíngáná nè : Múkáléngé muábá ùdì Mútumbá ñúkólè.

Teruggekomen zegde hij : Heer die plaats waar Mutumba zit is te sterk voor mij.

Mvìdí Múkùlù nè : Kápúmbú ńdàkú. Kápúmbú káyá èkútuà yàkù míkònú nè ngùpúlè lúbwébwé ; è kúpángá.

God zei : Olifant probeer gij het. De Olifant vertrok en duwde met zijn poten tegen de rots om ze weg te schuiven ; te vergeefs.

È kútùmábò lúpúmbá nè : ńdàkó kùpańgú Mútùmbá, ùvuá néndè ápá.

Men stuurde de Lupumba-mier (2) : Ga en misluk niet ; kom met de Mutumba naar hier.

Lúpúmbá lùya' e kúsángáná Mútùmbá múdìpàyìle' amú mú lúbwébwé. Ké lúpumbá nè : Mútùmbá wétù, diànjílà kúdìpàtúkílá. Ké Mútùmbá nè : amíbàyí búnùdì núnkèbélá ; muá·nà·nyì amu' umwé è kúfuà ; mêmé ñtshìdí mú mádílú' a muâná, kàdí tshínùdì núnkèbélá ñtshínỳi ?

De Lupumba-mier ging en vond de Mutumba nog altijd verschanst in het rotsblok. Lupumba zei : Lieve Mutumba kom eens naar buiten. Mutumba antwoordde : Zeg eens waarom ge mij hier komt opzoeken ; mijn enig kind is gestorven ; 'k ben nog altijd in de rouw voor dat kind ; maar waarom mij komen lastig vallen ?

Àmú pínàpú lúpúmbá lùbuélá mú túshìkù tùvuà túshàla' atú, lùbuélá Mútumbá nè mú múbídí ônsó, nè mú mió·sà nè mú mátshìo ; lùkádì nè lùbuêlé mú dìulú. Mútùmba' e kuásá dídílá nè : lúpúmbé wétù kùnshíbàyì ápá, ñdékèlè tùyé nébè ; ñkáfíkà kùdì Mvìdí Múkùlù muínè, ñyá kúmúmuènéná pátòké ; né núdí nuńshíbáyá pínàpó nùshíbàyà.

Op dat ogenblik sloop de mier door het gaatje dat opengebleven was ; dan kroop ze over de rat op alle plaatsen van haar lijf, in 't wollige (3) haar, in de oren ; ze wou juist de neusholten binnen toen Mutumba begon te roepen : Lieve Lupumba, wil mij hier niet doden, laat me bij God zelf gaan, dat ik Hem met mijn eigen ogen aanschouwe ; als ge mij wilt doden, doe het daar.

(1) De Buffel en de Olifant moeten het doen met geweld, wat altijd tot slechte uitslag leidt in de fabels.

(2) De Lupumba-mier gebruikt sluwheid en slaagt altijd. Lupumba bij de Bena Nkonji, Nsendula bij de Baluba, is een grote zwarte mier die in colonnes voortrukt (vandaar het prefix « Lu » vóór het eigenlijke woord Mpumba). Waar die colonnes voorbijtrekken, vluchten alle dieren of ze worden levend opgegeten. De Luba-vrouw die zulk een karavaan ziet voortbewegen langs de weg spuwt erop of werpt er een blad op, uit superstitie, om niet onvruchtbaar te worden. Ze zegt dan :

« Buńkúmbá m̀-buèbè ;
Búlédí m̀-buàni. »

« De onvruchtbaarheid weze voor U ;
De vruchtbaarheid voor mij. »

(3) « Miosa » (mu-osa, mv. miosa) al de wollige haren, buiten het nek-, rug- en staarthaar (= nsuki). « Buaya » (mv. moya) is lang zacht haar.

È kúmúlékélábo' e kúdìtèkábò mú njílá.

Ze liet hem los en ze begaven zich op reis.

Bàfíká, Mvìdí Múkùlù è kuébéjá Mútùmbá nè : ngámbìlà mûdì úngámbá nè : kábá ǹkáshàlé ?

Ter plaatse aangekomen, vroeg God aan Mutumba : Zeg mij waarom ge naar hier durft trommelen : een plaats bleef onafgewerkt ?

È búkwà bífùká bônso' e kútshòkódía pińàpú ná· : Mútumba' ambà, Mútùmba' ambà mûdí' upéndá Múkáléngé nè : kábá ǹkámúshàlá.

En alle dieren rumoerden ondereen : Mutumba beken het, Mutumba beken het hoe ge God durft verwijten dat Hij zijn werk ongedaan liet.

Ké Mútùmbá e kuándámúná nè : nuênù bàdì bàtshìokódia' abó, pàfuáfuà bânà bènù kánùyá kúdíla' anỳi ? Bôbó bônsó nè : túdí túdílá.

Mutumba wedervoer : Gij die hier al dat lawaai maakt, als uw kinderen almaar sterven, gaat ge dan niet aan 't wenen ? Allen antwoordden : We gaan aan 't wenen.

Ké Mútùmbá kàbìdì nè : Múkáléngé wêwé múmánè kúfùká bíntú biônsó bíléngèlé múbìtèké pá míabá yàbìo biônsó, kàdí mùdì lúfù lùtùkwàtá kàbìdì m̀bìshí ? Kàdí ké kábá kàdì kákúshàlákùpú.

Mutumba bekende dan (1) : Heer God, Gij hebt inderdaad alle dingen geschapen en het goed gedaan en aan alles zijn eigen plaats gegeven, maar de dood, waarom grijpt ons de dood ? Dat is de zaak die nog overblijft (om te regelen).

È búkwà bífùká biônsó kútshiòkódía, m̀mômó, m̀mômó.

En alle schepselen riepen te samen : Zo is het, zo is het.

Ké Mvìdí Múkùlù kúbàmbílá nè : nuênú ǹkàyénù m̀bàyílè kúdìkèbélá lúfù.

God zegde hun : Jullie zelf hebt de dood onder u gebracht.

Mútùmbá kàbìdì nè : Múkáléngé wêwe' udí muéná méjí ônsó, nùnkú sè úkàvuá kuíkálá múmánè buìnè búalu' abú.

Maar Mutumba wedervoer : Gij, Heer God, hebt toch alle wijsheid, Ge zoudt dus ook dit nog kunnen schikken hebben (tot ons voordeel) (2).

KABONGO JOZEF.
Bena Kabamba
Bena Kalonji ka Mpuka
Baluba.

(1) Elders legt Mutumba hier eerst de open zak met de beenderen van zijn kinderen voor Gods voeten.

(2) De zaak van lijden en dood blijft onopgelost.
Niet enkel voor gevallen van sterfte en dood doet men zijn beklag bij God ; ook voor andere miseries gaan de Baluba in beroep bij Hem.

D. *Lusumuinu lua muntu ne muanende.*

Het verhaal van de vader en zijn kind.

« Múkáléngé Nkàshàmà tshídìmuèná,
Ngúlúngù wá mú tshìbòmbì tshídiùmfuílá ».

« Heer Luipaard ziet het zonder dat het hem getoond wordt,
De Antilope (gevangen) in de zak, hoort onraad ook als er niets beweegt »(1).

« Málúvú átùnuánuà nénù aá, tuíkálá nè móyó ;
Málu' anùmfúmfua' aá, nuíkálá nè móyó wà kúànángá nè kúànángá. »

« Het bier dat we hier samen zitten te drinken (smaakt ons) omdat we gezond zijn ;
De zaken die ge samen zult aanhoren, als uw hart er naar staat om ze te genieten, ge zult ze genieten (2).

« Bìdí-kúkèbá wá Múkèngèsháyí ».

« Bidi-kukeba is kind van vader Mukengeshayi » (3).

« Nkwádì wá mú tshiômbé bàtèyá bàpúngá,
Bùtshía kúdúa kútèyélá pângá ».

« De patrijs in 't maniokveld : men zet haar stroppen te vergeefs. 's Anderendaags moet ge maar elders gaan stroppen zetten (4).

« Nkwádì wá kú tshídímú, Nténtù wá kú tshítshìa :
Pánuènzà kú tshídímú nè : kábèná bámánỳe,
Pánuènzà kú tshítshìa nè : kábèná bámánỳe :
Nuênú nkàyénù nánùdúe mú lùntékè. »

« Nkwádì wá kú tshídímú, Nténtù wá kú tshítshìa :
Pánuènzà kú tshídímú nè : kábèná bámánỳe,
Pánuènzà kú tshítshìa nè : kábèná bámánỳe :
Nuênú nkàyénù nánùdúe mú lùntékè. »

« De patrijs (roept) in 't akkerseizoen ; de Ntentu-vogel in 't droog seizoen :
De ene : indien ik roep in 't akkerseizoen ze horen het niet ;
De andere : indien ik roep in 't droog seizoen, ze horen het niet ;
Maar ge werpt uzelf in 't vuur (in 't ongeluk) » (5).

Múntú wàkádí ùlélá bâná bàfuá. Ùlélá muâná múkwàbo' utádí

Zeker mens baarde almaardoor kinderen die stierven. Hij verwekte een

(1) De verteller begint met een serie spreekwoordelijke gezegden aan te halen om bewijs van vernuft te leveren en de aandacht van zijn toehoorders op te wekken. De spreekwoorden herinneren aan fabels waarin hun betekenis verklaard wordt.

(2) Indien ge smaak vindt in 't bier dan is dat een teken van goede gezondheid ; indien ge lust schept in dit verhaal dan is dat een teken dat ge verstandig zijt.

(3) Mukengeshayi is persoonsnaam en duidt iemand aan die veel last had om de bruidschat te verzamelen om een vrouw te huwen. Het kind dat hij dan bekomt noemt hij Bidi-kukeba, d. w. z. : 'k heb veel moeten zoeken (om het te bekomen).

(4) Niet omdat ge sporen van de patrijs in het maniokveld hebt gezien, kunt ge ze er aanstonds in vangen ; ge moet volharden en ook elders stroppen zetten.

(5) De patrijs, die gewoonlijk verscholen zit in de maniok, heeft de gewoonte te roepen gedurende de tijd dat men op de akkers werkt en is zo oorzaak dat men haar opspeurt en vangt. De Ntentu-vogel die in 't bos woont, roept enkel gedurende het droog seizoen, als de mensen in 't bos op jacht zijn en is zodoende zelf oorzaak van zijn ongeluk. 't Ware voorzichtiger andersom te doen.

muêndé tshíténdé, muâná kúkwàtshíká dìsámà díkólè dià lúfù. Muńtu' aú kúdílá bíkólè nè : muá·nà·nì éú kàfù. Kúkèbá mángá, kúpà muâná, kábìtuìdí.

nieuw kind, maar als het reeds groot genoeg was om te kunnen lopen, werd het aangetast door een zware ziekte, een ziekte die doet sterven. Die mens was zeer bedroefd en weende : Mijn kind gaat dood ! Hij zocht geneesmiddelen, gaf ze aan het kind, maar niets hielp.

Múntu' umòná nànkú kúpòná mú nshílá nè : nyáyá kuà Mfìdí Múkùlù, àyé kúṁpá buá·ngá buà kó·ndápiá muâná.

Hij overdacht zijn toestand, zette zich op reis met de gedachte : 'k zal naar God gaan en Hem vragen mij een geneesmiddel te bezorgen dat mijn kind kan redden.

Kúyáyè tó·.

Hij was lang, lang op reis. Toen hij aankwam bij God zegt hij Hem : Heer ik heb mijn kinderen voortgebracht, maar het een na het ander is gestorven (1), en het kind dat ik nu bezit is dodelijk ziek, daarom ben ik bij U gekomen en vraag U een geneesmiddel (2) om ermede mijn kind te verzorgen, dat het niet zou dood gaan ; reeds teveel van mijn kinderen zijn gestorven.

Kúfíká kuà Mfìdí Múkùlù ; kuámbíláyè Mfìdí Múkùlù nè Múkáléngé ńdí múlélà bânà bànyì, bàdí múkúfuà múkúfuà ; Tàdí muâná wá mpindíe·ú káyàú ùdí nè dìsámà díkólè dìa lúfù ; tshí pándì múduè kûdì sè : wêwé ùmpà buàngá ; bínàyà kóndápía nábò múa·nà·nyì kàfù ; bâná bàkútàmbá kûmfuá.

Mfìdí Múkùlù nè : bìdí bîmpè, buálú wákúduá kûndì ; tàdí tshíndì ńkúpà ṁmúláyí, káwàú ; yákú ne' usángánè muánèbè múpàndé.

God zei : Ge deedt goed met bij Mij te komen ; doch wat ik u schenk is een belofte ; ziehier welke : ga naar huis en ge zult uw kind genezen vinden.

Múntú kàbìdì nè : Múkáléngé nákúduá kûdì sè : ùmpè buángá ńyá kó·ndápía muâná ; tàdí mútá úmpá múláyí, kùmpí buángá múnỳi ?

De man wedervoer : Heer ik ben bij U gekomen om U een geneesmiddel te vragen om mijn kind te redden ; doch waarom geeft Ge me enkel een belofte en geen medicijn ?

Mfìdí Múkùlù nè : ítàbà páwàỳa nè usańgánè muánèbè múpàndé.

God antwoordde : Stem erin toe terug te gaan en ge zult uw kind gered vinden.

Múntú kuétéshá kúpíngáná. Kúsángíláyè nè bántú bà kú búlà buàbò, kúbèbésháyè ńe : ngámbìlàyí múa·nà·nì údi' usáma' aú, ùdí múni ? Bôbó nè : múa·nè·bè ùdí bîmpè, dìsámà diàndì diàkúshíká, ùtádí ùdìendélá.

De man geloofde en keerde terug. Hij ontmoette mensen die naast zijn hof woonden, en vroeg hun : Zegt mij toch, dat zieke kind van mij hoe is het ermee ? Ze antwoordden : Uw kind is gezond, zijn ziekte is voorbij, het loopt reeds rond zonder hulp.

Múntú aú mó·yó kúpíngáná

Onze man, zijn gemoed verhardde

(1) Badi mu kufua = zij zijn het sterven nabij = ze sterven. Die manier van zeggen is eigen aan de Bena Lulua en de Bena Konji.

(2) « tshi » en « mudue » en hogerop « tadi » zijn eigenaardigheden der Bena Lulua, bij de Baluba is het : « ke », « mulue », « kadi ».

múndá bú lúpékò ; kúdiàkuíláyè nè : bètù ǹbùkú nè mángá bítùdì tó·nsó ǹbìa tshiánànà ; Mfìdí Múkùlù tshímuéná bántú bàndì ngúdí ubaǹgátá.

gelijk een (droge) palmvezel (1) (= hij werd gerust) ; hij dacht bij zichzelf : Onze waarzeggerij en onze toverijen, alles is zonder uitslag (2) ; God is de Heer en Meester van de mensen, die ze wegneemt (door de dood).

Ùfíká pá búlà buàndì, àmónè muâná ùdúa lùbílú, kú diâshì ùmúelá mú tshítúpà nè : élè tátù !

Toen hij zijn hof bereikte, kwam zijn kind aangelopen ; van zohaast het zijn vader zag (3) wierp het zich aan zijn hals en riep : Mijn vader is teruggekomen !

KABONGO JOZEF
Bena Kabamba
Baluba ba Mutombo Katshi.

E. *Muntu ne muanende.*

Moeder en kind.

Múntú ùvuá nè múa·nè·ndè muíkàlé nè nkàlà mú mênú. Muâná kuángátá tshíbálá nsàlú, kuélá múkáná nè : ngùmúshè nkàlà. Tshìbàlà kúyá pá múmínú. Mámù wá muâná, pákúmònáyè muâná tshìbàlà tshíyè pá múmínú, kúdíláyè yà bûngì.

Iemand had 'n kind met tandsteen aan de tanden. Dat kind nam een tatoueervlijmpje (4) en stak het in de mond om die tandsteen af te steken. Maar het mesje schoot in de keel ! Als de moeder haar kind zag met dat mesje in de keel, ging ze hard aan 't wenen.

Kàdí mámù wá muâná wàkálòmbá kuà Mvìdí Múkùlù méjí' a kúmúshá tshìbàlà pá múmínú wà muâná. Mvìdí Múkùlù wàkápà mámù méjí. Mámù wàkángátá bídìa, wàkápà muâná. Muâna' udiá bídìa nènkú, tshíbálá tshìakápuéká.

Die vrouw vroeg aan God raad om dat mesje uit de keel van het kind te krijgen. God gaf aan Moeder raad. Moeder bereidde maniokbrij en gaf ze aan 't kind te eten. Het kind slikte de maniokbrij in en het vlijmpje ging samen ermede naar binnen (5).

BANTU JEAN.

(1) De palmvezel in 't water is slap en plooibaar, buiten het water en gedroogd wordt hij taai en hard ; zo ook het gemoed van de mensen : in lasten en moeilijkheden is het slap en onvast ; wanneer geen lasten drukken is het hard en standvastig.

(2) Het thema van de mislukkende waarzeggerijen en toverijen wordt dikwijls in de spreekwoorden aangehaald.

(3) Ku diashi : diashi is de plaats op de boord van het hof waar het pad uitmondt van de omringende broessa.

(4) Tshíbálá nsàlú : = wat de tatoeages « telt », of leest. Het is 'n fijn gescherpte nagel waarmede men die inkervingen doet. Het woord wordt nu gebruikt voor 'n veiligheidsspeld. De tonologie van het woord is tweeërlij : Tshíbálá nsàlú = Tshìbàlà nsálù

(5) Dit verhaaltje is 'n fijn stukje vertelkunst door de symmetrie der zinnen ; het laat zich kunstig opzeggen als een fabeltje van Lafontaine.

F. *Tshimpulu tshiela Mvidi Mukulu tshiondo.*

Van de krekel die naar God trommelde.

Dîba' adío Tshímpùlú kúsóngá tshió·ndò. Bútùkú bônsó wêlá àmú Mvìdí Múkùlù nè :

« Mvìdí Múkùlù wá Tshiâmé,
Wámáníné kùmwè,
Kùmwè kuàshàlá. »

Mú buálú amú, bántú ekúsángílá, kúkónká Tshímpùlú nè : ámbàkó mûdì wélá Mvìdí Múkùlù tshió·ndò?

Yêyé nè : tshíndì ngèlélá tshióndò ngétshí : Mvìdí Múkùlù kúfùká búkwà bíntú biákàné, éú nè míkòlò nè mábòkó, biônsó bíntú mómùmwè. Àpó múnì mùdì mêmé yànì míkòlò, bàtshìleńgá kùdì bántú ìdiànzá kútùká, tshìyì mútútá, tshìyì múshípá. Biànì bíbéló bìdìanzá kútùká mêmé nè móyó, tshìyì múfùe ? Ké pánùdì númvuá miádí yàni' ibìkílá Mvìdí Múkùlù nè :

« Mvìdí Múkùlù wá Tshîamé,
Wámáníné kùmwè,
Kùmwè kuàshàlá. »

In die tijd maakte de Krekel een seintrommeltje. Heel de nacht zat het naar God te trommelen :

« God van Moeder Tshiame,
De ene kant hebt Gij afgewerkt,
De andere kant blijft nog over ».

Daarop kwamen de mensen samen en vroegen aan de Krekel : Zeg eens waarom ge alzo naar God zit te trommelen ?

Hij antwoordde : De reden waarom ik zit te trommelen is deze : God heeft al zijn schepselen goed gemaakt, met armen en benen, zo voor iedereen hetzelfde. Maar bij mij, mijn poten als ze maar nauwelijks aangeraakt worden door de mensen vallen ze reeds af, zelfs zonder dat ze mij stoten of doodslaan. Mijn billetjes ze vallen reeds af terwijl ik in volle leven ben en helemaal niet dood. Daarom hoort ge almaardoor mijn jammeren naar God :

God van Moeder Tshiame,
De ene kant hebt Gij afgewerkt,
De andere kant blijft nog over [1].

MALENGE ANTOINE

G. *Tshiula ne Mvidi Mukulu.*

God en de Pad.

Tshiúlà tshìvuá tshièlá tshión·dò nè :

Mvìdí Múkùlù wá Tshímpàngá,
Máwéjá Nángílá, Tshílélè Mámu' a Kánìkí,
Mvìdí Múkùlù wàmbá bùmwe,
Bùmwè wàpángá.
Mvìdí Múkùlù wákúmáná,
Kúmáná Mvìdí Múkùlù kuêná múmánè ;
Mvìdí Múkùlù kùmwè kuápuà,
Kùmwè kuáshàlá.

Ké Mvìdí Múkùlù kútùmá bántú

De Pad trommelde op haar seintrommel naar God :

God van Vader Tshimpanga,
God, Heer, Tshilele de Moeder van Kaniki,
God, die het ene hebt kunnen scheppen
Maar die voor het andere te kort schoot,
God die alles hebt afgewerkt,
Maar helemaal afgewerkt is het niet ;
God die de ene kant maakt,
En die de andere kant laat liggen...

God stuurde mensen naar de Pad om

[1] Hetzelfde wordt verteld met als onderwerp de Mpasu = sprinkhaan, of de Muntuntu = de zandkrekel.

kúyá kútuàlá tshíu·là. Ké tshíu·là nè : Mvìdí Múkùlù wíkálá múmányè, wáfùká nýamá yônsó nè múkìlá, wànì wépì ?

haar bij Hem te brengen. De Pad zegde tot God : God, wil ermede bekend zijn, dat Ge al de dieren geschapen hebt met een staart, maar de mijne waar is hij ?

MUTOMBO PAUL.

H. *Mbwa ulomba bianza kudi Mulopo.*

De Hond die aan God handen ging vragen.

Dìngá dítùkú m̀bwa' e kúlóngá mú njílá, mútàngìlé muà Múlópò. Ùfíká, ùtuá bínù pánshì, ùkúkuílá, è kuásá nè : « Múkáléngé Máwéjá, búùdì múmpádìlé biánzá bú bià múntú buà ngìkálè mvùkúlá biájì, m̀bàndá kú·lú bú múntú m̀búngánì ? Lélò únádí múiyè éú, tshíshí nárùká kuànì ǹtshìyì biánzá.

Op zekere dag zette de Hond zich op reis om naar God te gaan. Bij God aangekomen plooide hij zijn voorpoten op de grond en begon te smeken : Heer God, waarom hebt Gij mij toch geen handen gegeven gelijk aan de mens ? 'k Zou ermede maniokbrij kunnen afknijpen (1), 'k zou ermede op de boom kunnen klimmen gelijk de mensen. Vandaag nu dat ik tot hier geraakte, ben ik er vast toe besloten niet naar huis te keren zonder van U handen te hebben bekomen » (2).

Múlópò ùpùwá, nè : Kátuèré mú nzùbwá, kùtshía, tùtshìtàrà.

God deed niets en zei : « Laten we binnengaan in huis, morgen zullen we zien. »

Mú dílòlò, è kuóshábò nsénj, mújímà, kúyá nénde' e kútèká pá kósêsè, mú nzùbù mùvuà m̀bwá. Búfùkú m̀bwá kúdià nyámá awó kàyì múmúpá, kúmáná.

's Avonds bereidden ze een hele nsenjirat (3) voor het eten ; ze brachten die aan en plaatsten ze op een staandertje in de plaats waar de hond lag. 's Nachts at de hond dat dier op ; 't was hem nochtans niet aangeboden ; hij liet er niets van over.

Kùtshía yêye'e kúyá kùdì Mfùmù nè : Tshíakú tùmánè buètù bùa mákèlèlà. Mfùmu' upùwá è kújúlá múntuéndè múkwàbò nè : Ńdàkú, ùkátuàlà nyámá ú-wáyí kútèká mákèlèlà túǹg, tùpé néndè bàmwè béni' abá nshìmá.

's Morgens ging hij bij God de Heer en zegde : Laten (4) we die zaak van gisteren afwerken. De Heer deed alsof Hij van niets wist en riep een van zijn mannen : « Wil het dier halen dat ge gisteren hebt weggezet ; laat ons ermede deze mensen vergasten (5) ».

(1) Daar lepel en vork onbekend zijn, wordt de maniokbrij opgegeten met de vingers, men knijpt een brokje ervan, rolt het tussen de toppen van de vingers tot een bolletje dat in de mond gegooid wordt.

(2) Naruka = naluka ; verder katuere = katuele ; tutshitara = tutshitala, we zullen zien. De Bena Kanyoka zeggen r waar de Baluba l zeggen.

(3) De nsenji is een veldrat zo groot als een konijn.

(4) Tshiaku = tuyaku.

(5) Ndaku en verder tung zijn beleefdheidsvormen, verzachtingen van het gebod.

Múntú uyá, nsénjì ǹgúa pénì kàbìdì ! Àmú mífùbá nè mênó.

De man ging weg, doch waar was de nsenji-rat ! Daar bleef enkel nog over beenderen en tanden.

Bàkónká m̀bwá. M̀bwá kútétá muà kúvílá è kúpángá. Bìtóndá, yêyé nè : Múkáléngé nyáma' awó m̀bámúdì buálú wápìtshí kúnúnká mú nzùbú. Múlópò nè : Búshùwà's, pánkúpèlè mákámá, m̀vua' amú múmányè, nè múbèngé sè : ǹtshì-kúpà biá·nzá. Kàdí tèléjà : bú mêmé múkúpè bía·nzá, údí muà kúbùtúlá nyáma nébè yônsò yà pánshì nè idì kúlú kuà mítshì. Buálà, ǹtshîená ǹkúpà biá·nzá ; álùkà kuèbè, ńdà kásòmbá àmú pàdí múntú nè mákámá ánkúpèle' aú; kùyì kútàtshíshá múntú, kùmú-kèngéshí pá bímúnà biéndè.

Men ondervroeg de hond. Deze trachtte zich uit de aangelegenheid te redden door te loochenen ; maar het hielp niet. Als hij niet verder meer kon bekende hij : Heer, dat dier, ik heb het opgegeten omdat het een sterke geur begon te verspreiden in huis. God wedervoer : Inderdaad (1), toen ik u poten gaf was het met reden ; ik weigerde en dacht bij mezelf : 'k mag hem geen handen geven. Luister eens : Had ik u handen gegeven, ge waart er bekwaam toe geweest al de dieren te doden die over de grond lopen of die in de bomen zitten. Onmogelijk, ik geef u geen handen ; keer terug naar huis, woon samen met de mens met die poten die ge van mij gekregen hebt ; en maak het de mens niet lastig, doe hem geen schade aan in het kleinvee van zijn hof.

Ké mûumòná-mónà múntú nè m̀bwa' amú bìbìdì ; m̀bwa pèndè àmú nè mákáma' endè à kú tshífùkílu' aú.

Daarom is het dat ge mens en hond altijd samen ziet ; en dat de hond nog altijd de poten heeft die hij bij de schepping kreeg (2).

BIAYI OMER.

3. Zinnebeeldige verhalen, waarin God aan de mensen levenswijsheid leert.

A. *Ngoyi wa Lubingabinga.* *Ngyi van Lubingabinga.*

Nota : Lúbíngábíngá wil etymologisch zeggen : hij die altijd gelijk krijgt ; komt van het wkw. kúbíngá (mu tshilumbu) = het proces winnen.

Het is de naam van een legendarisch personnage zoals bij ons Tyl Uilenspiegel of Peer Gynt, bekend niet alleen bij de Baluba maar bij vele andere negerstammen. Daar wordt een hele cyclus van vertelsels, oude en nieuwe, rond zijn naam gesponnen, die hem uitbeelden als een dwaze stumperd die door zijn kortzichtigheid en gemis aan begrip zich in 't ongeluk werpt maar door tussenkomst van een vreemde er altijd heelhuids van afkomt.

(1) Bushuwa's- : sommige negers hebben de zonderlinge gewoonte hier en daar een s bij gelijk welk woord te voegen.

(2) In deze spirituële fabel treedt het meest op het voorplan : de driestheid van de hond in zijn schuldig zijn. De voorkomendheid van God en zijn vaderlijke welwillendheid, die zich niet boos maakt, maar uitleg geeft over de redelijkheid van zijn handelen. De hond speelt de rol van de mens.

Die fratsen doen de negers lachen en maken hun die onbeholpen Lubingabinga sympathiek. Waarom ? Niet om zijn sluwheid lijk in de fabels van Kabundi, of om eender welke deugd of ondeugd die ze liefhebben of verwerpen, lijk in de fabels van andere dieren ; Lubingabinga is rechtgeaard en meent het goed in zijn misgrijpen, maar ze vinden iets spiritueels, naar de hoogte van hun verstand, in die fratsen, die alle berusten op een misverstand of op een simpel woordspel dat verkeerd wordt uitgelegd. Ngoyi is geen gewoon sterveling. Wat hij ook uitsteekt, hij komt nooit in 't ongeluk ; hoe dwaas hij ook handelt, de mensen veroordelen hem nooit, hij wordt altijd in 't gelijk gesteld zonder dat hij zijn zaak hoeft te bepleiten. Hij staat daarbij in speciale betrekkingen tot God die gewoonlijk in die fabels voorkomt. Lubingabinga wordt door God uitgekozen om de geleider en beschermer te zijn van de noodlijdenden die naar God willen gaan ; als zijn taak volbracht is gaat hij niet met de mens terug naar de aarde maar blijft achter bij God.

Welk symbool Ngoyi a Lubingabinga in de negerwereld verpersoonlijkt is niet duidelijk.

Múntú múkwàbò uvuá nè múkàjèndè múikàlé nè dífù ; múkàjí aú ùvuá muíná kúdìa kántú e kûmbá kúlùká, kúdià e kûmbá kúlùká.	Iemand had een vrouw die zwanger was ; telkens als die vrouw iets at moest ze braken.
Dìmwè ùjúkìlé nè : ňjé kuà Múlópò àkángámbìlè tshìdì tshìlùkíshá múkàjì ; kàbìdì àmpèshè nè buángá buà dímúkàmíshá nábù kú móyó.	Op zekere dag stond hij op en zei : Ik ga naar God opdat Hij mij bekend make met de oorzaak die mijn vrouw doet braken ; en opdat Hij mij een geneesmiddel bezorge om haar binnenste te doen opdrogen (genezen).
Kúkwàtáyè njílá ; ùfíká muà Múlópò, ùmúlóndélá búlúbà ; ùjíkíjá. Ké Máwéjá nè : álùkà kuènù, uňtuàdìlè múntú dînà dièndè Ngóyí wá Lúbíngábíngá, luíyè néndè ňpíndí e·ú kùnú.	Hij ging op reis ; kwam aan bij God, vertelde Hem het geval in zijn geheel. Waarop God zegde : Keer terug naar uw streek en breng mij de mens die men noemt : Ngoyi wa Lubingabinga, kom[1] aanstonds hier met hem.
Múkwètù kúkwàtá njílá, wèndá ùkónká, wèndá ùkónká. Kúpàtúkáyè nè muà Ngóyí wá Lúbíngábíngá. Kúfíkísháyè múkénjí wà Máwéjá ; ké Ngóyí nè : Máwéjá ùmbìkílá mêmé ňdí mùa kúbeňgá ányì ? Tùyákó.	Onze man ging dus op reis, iedereen ondervragend. Hij kwam uit bij Ngoyi van Lubingabinga. Hij maakte hem bekend met de boodschap van God ; daarop zegde Ngoyi : Indien God mij roept, mag ik dan weigeren te gaan ? Kom, we vertrekken.
Bàfíká mú njílá ; mú nkátshì muà tshípìa, ékú kúlé ; ékú kúlé, è kúsángánábò tshíntú tshílé, tshítshìamàkàné njílá; tshílé tshítàmbé. Ké tshíntú nè : muênú bápìtshìlé	Ze waren op weg ; in volle vlakte gekomen (= gebrande broessa) — vanwaar ze kwamen was het reeds ver, waarheen ze gingen was het nog ver — zagen ze een lang ding dat de weg versperde ; het was heel

[1] In het Luba-dialect der Bakwa Kalonji wordt het pronomen — lu voor nu — gebruikt : luiye = nuiye. En verder ndumina = nnumina ; ndubikila = nnubikila enz.

luà kú mútù wànyì éú ékú, ǹdí ndùmíná ; nuênú baýídílé luà kú míkòlò, ǹdí ndùbìkídílá bántú sánzá· ; bíyè kúnùbùtúlá.

lang. Dat ding sprak : Indien ge voorbijgaat langs de kant van mijn kop, zal ik u inzwelgen ; gaat ge langs de kant van mijn poten, ik zal naar u een hele menigte mensen roepen om u te komen van kant maken.

Bálùmiànà nè : kyá· ! éú múkìshì wà kájaňgu′ udí bìshí ? Tùpítè bìshí lélù ? È kúdìtuábò lùbílú mú tshísúkú, bàyílá luà kú míkòlò yà tshílùmiànà.

Onze mannen riepen : Lieve hemel ! wat voor een kwaad spook is dat nu ? Hoe geraken we vandaag hier voorbij ? Ze sprongen vlug de broessa in langs de kant van de poten van het zonderlinge ding.

Kàdí múndì múkúambìlé, bú mpiǹdí′ e·ú tshílùmìanà tshiàmba′ amú nè : kýa· ! bántú mùnú ! Áká, bá Ngóyí pàkádìbó nè tùkúdímúnè dîsu′ apá ; ké bántú ábá lúkàmà, ànú nè míe·lè bônsó, bávuàlé lúntélélá, bátuè bá Ngóyi′ a·mú mú nýimà. Ngóyí è kûmbá kúfilélá àmú kú mpàlà kuà kálùmiànà ; buálú yêyé ké úvuá nè buà kúkápàndíshá, buà pàtúpù ; nùnkú m̀bákáshíbélá mú njílá.

Doch gelijk ik het u zeg, het ding riep : Hei daar ! hier de mannen ! Lieve deugd, als Ngoyi en zijn medereiziger zich omwendden zagen ze wel honderd man, allen met messen gewapend en gekleed met gedroogde banaanbladeren ; ze kwamen achter hen aan. Ngoyi plaatste zich voor zijn vriend, want hij wou hem redden ; deed hij het niet, dan zouden ze hem doden onderweg.

Bántú bàvuà tshílùmiàna′ atshío tshílòpòlé buà kúshípá bá Ngóyí, bàvuá nè dînà dìa : Bàtá nsánzá.

Het volk dat door het spook opgeroepen werd om Ngoyi en zijn metgezel te doden, noemde men de Bata nsanza (1).

Ngóyí nè nyàneńdè múmúbìkídí è kúfíkábò nè muà mûngá mfùmù wá músòkò, bèndá bàsòká. Bàtá nsánzá pàbò bàvuá amú mú nyímà muàbó, bèndá bàsòká nè : ábó lélù nànshá pényi′ amú bítuàtàpà. Ngóyí nè mbìkídíangányi′ e kúnýemábò kùvuà mfùmù, bèndá bàmúsèngá nè : tùpàndìshé.

Ngoyi en de vriend die hem was komen halen kwamen aan bij een zeker dorpshoofd al roepend. De Bata nsanza volgden hen eveneens al roepend : Dezen hier, waar het ook zij, we slaan ze dood, vandaag nog. Ngoyi en zijn vriend liepen naar de chef en smeekten hem : Red ons.

Ké mfùmù nè : sòmbáyi ′apá·Bôbó kúsòmbá. Àmú kátùpà, Bàtá nsánzá pàbò lòpó·, bákònyé báshàdìle′ amú bíbì. Bàfíká pàvuà mfùmù ; áú nè : nuênú nè bántu′ abá m̀bìshí ? Ké bôbó nè : mfùmùetù múbàkàndìká nè : kánùpìtshí, pàbò è kúpìta′ amú kú búkólè. Mfù-

De hoofdman zei : Zit hier neer. Ze zetten zich neer. Een ogenblik later waren daar ook de Bata nsanza ; ze hadden hun kleed opgetrokken (2) ; ze zagen er woest uit. Als ze bij het dorpshoofd kwamen vroeg deze hun : Wat hebt ge te stellen met deze mensen ? — Ze antwoordden : Onze meester had hun verboden voorbij

(1) Bata Nsanza van Kutwa nsanza = menigvuldig zijn. Bata Nsanza = legio, de velen.

(2) Om gemakkelijker te kunnen lopen.

mù nè : Ngóyí lońdà pèbè túngù. Êú nè : mfùmuètù, tuêtú tuâdí túpìtá àmú mú njílá, è kúsángáná tshíntú tshínènè tshílé dìa búshùwà ; tshítshàmàkàné mú njílá. Tshìtùmòná ne' : a· ! kánùpìtshí lùa kú mútù ! Ké pátûdì bietù túpìtshílá luà bià mákàsà ; kàdí bùdi' abá bátùshímbànènè pá nýimà ké bútùdì bietù kátùmányí, wêwé ngúdi' amú muà kúbàkońká.

Mfùmù nè : nuênú Bàtá nsánzá nuáfù náyì ; álùkìláyí kuènù. Ngóyí wá Lúbíngábíngá wêwé wábíngì.

Ngóyi' e kûmbá kúshàlábò muà mfùmu' aú nè : túdí bálúngú bèbè.

Àpó dîngá edí, mfùmù múlàdìké bántú bèndè buà kúyábò kú búdímí. Bùtshía muêle méjí nè : lélò bàdí bìyá kúdímá, àmónè Ngóyí éú pàtshíatshìa· nè : mfùmù m̀pányì lúkàsú ǹdiánjílè kú búdímí. Mfùmù kuángátá àmú lùmwè lúkàsu' e kúpà Ngóyí.

Ngóyi' ufíká mú búdímí é kuámbílá múmúlóndí nè : lélù tùshíyè mfùmu' eú, tùluńgúlújè luéndú luètù. Àpó ǹdí músuè kútùlá néndè tshílúmbù. Pávú mfùmù nè bàmwè bántú, Ngóyi' uséména' amú luà pàvuà mfùmù, è kûmbá kúmúbàngúlá lúkàsu' amú luà pá múkòlò, bá· ! Mfùmu' udìshìndá, ùshìyá dîyì dìa nè : bàkuàtáyí. Bálùmiànà bàvuà bàdímá pàkádìbó nè : tùjúkè lùbílú apá, bá Ngóyí bàkádí bádiâsé kú tshísúkú.

Béná mfùmù e kûmbá kúbàdímátá tó· ; nè kú túbànzà tuà mú kângá kásòkò.

Kuínè kuàká kùvuá muâná múkàjì múkàmbà, è kúbìmányíkáyè buà kúbèbéjá tshílúmbù. Bàvuà bàbèpátá pàbò lòpó·. Ké muâná múkàjì nè : buálú káyì búnùdì nè ábá nènkú kópàkópà ? Bôbó nè : m̀bátàpá mfùmù. Muâná

te gaan, maar zij trokken moedwillig verder. — De Hoofdman zei : Ngoyi, wil gij ook vertellen wat ervan is. — Hij zei : Beste dorpshoofd, wij waren op weg ; we ontmoetten iets zeer groots dat de weg versperde. Toen het ons zag, riep het : Hei daar ! Gaat niet langs de kant van mijn kop ! We zijn dan gegaan langs de kant van zijn poten ; maar waarom dezen hier ons zo vast achterna volgen weten we niet ; gij zult het hun wel willen vragen.

De hoofdman besliste : Gij, Bata nsanza, hebt ongelijk ; keert terug naar huis. Ngoyi wa Lubingabinga gij krijgt gelijk.

Ngoyi en zijn metgezel bleven bij dat dorpshoofd, zeggend : We blijven in uw dienst.

Op zekere dag riep de hoofdman zijn volk op om zijn akkers te komen maken. 's Morgens toen hij nog aan het overdenken was : vandaag komen ze arbeiden, zag hij reeds met 't krieken van de dag Ngoyi die hem een hak vroeg om vóór de anderen reeds te gaan werken. De chef nam een hak en gaf ze aan Ngoyi.

Toen Ngoyi op het veld stond, zegde hij aan zijn metgezel : Vandaag verlaten we de hoofdman en gaan we onze reis voortzetten. Maar 'k zal eerst met hem twist zoeken. — Als het dorpshoofd ter plaatse kwam met sommigen van zijn mensen, schoof Ngoyi tot dicht bij de hoofdman en sloeg met vlugheid de hak op zijn been, vlak erop ! De chef viel omver en riep : Grijpt ze vast ! — Toen het volk dat aan 't werken was opsprong, waren de twee al weggelopen in 't hoog gras.

De mensen van de hoofdman bleven ze achtervolgen, lange tijd, tot ze aan de hutten kwamen van een klein dorpje.

Daar was een weduwe die hen deed stilstaan om ze te ondervragen over die kwestie. Ook die welke achtervolgd werden kwamen daar aan. De vrouw zei : Waarom loopt ge zo hardnekkig achter die mensen ? Zij antwoordden : Ze hebben onze hoofdman geslagen. — De vrouw

múkàjì pèndè nè : ámbàyí pènù túngù. Ké Ngóyí nè : màù wányì, mfùmù nguámpì lúkàsú nè : tùyé kú búdímí ; kàdí pánkádì sè : ǹkuátà lúkàsú bílénga' apá, ké lúkàsú kúmbàfúká, kútútá mfùmù pá múkòlò, mú mpùkàpùkà ; ké mbílú eyí.

wedervoer : En gij, wat hebt gij te zeggen ? — Ngoyi sprak : Beste moeder, die chef had mij juist een hak gegeven om te gaan werken ; maar toen ik ze goed vast had schoot ze uit mijn hand en sloeg op 't onverwachts op 't been van de hoofdman ; vandaar al dat geloop.

Ké múkàjì nè : nênu' alùkáyí ; Ngóyí luábíngì.

De vrouw besliste : Jullie allen keert maar terug. Ngoyi gij hebt uw pleit gewonnen.

Ngóyi' e kûmbá kúshàlábò kuà muâná múkàjì áú.

Ngoyi en zijn gezel bleven in dienst van die vrouw.

Àpìtá bú muándá muákùnyè, ké múkàjì kúyá kú búdímí, pá kúyá kúbàmbíláyè nè : muábá éú ǹdí mútuè búkúlá buànỳi búvúlè ; àpó buà kábùsáshí ǹdí m̀bùlòpólá pá múnyà ; nuênú njô· núshàlá muába eú, nuíkálá nuénza' e kútàngílá kú mvùlá, è kútàngílá kú búkúlá ; buálú túdí mú múvù wà mvùlá múvúlè.

Na ongeveer zeven dagen ging de vrouw eens naar haar veld; bij 't weggaan zegde ze hun : 'k Heb hier veel gestampte maniokbloem ; opdat ze niet zou verzuren heb ik ze te drogen gelegd in de zon ; blijven jullie hier om ze in 't oog te houden : en de regen en de maniokbloem ; we zijn immers midden in 't regenseizoen.

Bálùmìanà bàshàlá, è kuénzá bàtàngílá kú·lú, è kútàngílá mvùlá nè búkúlá àmú nànkú. Bú mpíndí' e·ú mvùla' e kúfíká, kàyì múkényi, kàỳi díkùbàkùbà ; èkúlòká mútûtá nkòkà ; múpàtshìshé mísùlú yônsó.

Onze mannen bleven daar en keken gedurig naar omhoog, ze hielden de regen en de bloem almaar door in 't oog. Plotseling kwam er een onweer op, zonder bliksem of donder ; maar het regende dat het greppels groef, alle rivieren liepen over.

Bálùmiànà bàmòná nànku' e kûmbá kúpàtúlábò biâtà biàbò bìbìdì ; éú pá tshièndè ; éú pá tshièndè amú bènza' e kútàngílá mvùlá ; è kútàngílá búkúlá ! Bèbè mányà mùdì búkúlá bùmvúa mvùla' e kûmbá kúdíkákáná ; mvùlá upìtá bûngì è kúpwékéshá búkúlá bônsó. Ábó pàbò àmú básòmbé.

Onze mannen, toen ze dat zagen, gingen vlug twee matten halen en hurkten neer elk op zijn mat ; ze zaten daar de regen en de bloem in 't oog te houden ! Weet, hoe bloem met regen aanstonds aan 't stollen gaat ; en 't vele water spoelde al de bloem weg. Maar zij, ze bleven daar zitten (rustig op hun plaats).

Múkàjì ufíká. Ùtuá mêsú umòná búkúlá bùpwéké bônsó, bá Ngóyí básòmbé. Kúdíláyè, wàmbá ; mùnú kámuèná bálùmé· ?

De vrouw kwam tehuis. Toen ze opkeek zag ze al die bloem weggespoeld en Ngoyi met zijn gezel, neergehurkt op dezelfde plaats. Ze ging aan 't roepen : De mannen, op naar hier !

Bíkùlù bèndè lòpó· ; bônso' amú nè mié·lè. Bálùmiànà lùbílú, lòpó· nè mú kângá kásòkò, mùvuàbó kùdì mûngá múkàjì pènde muíkàlé nè muâná bú wá mvùlá ìsàtù.

Haar familieleden kwamen aangelopen ; allen met een mes. — Onze kameraden sloegen op de vlucht, ijlings er van door, recht naar een ander dorpje waar een vrouw woonde met een kind van drie jaar.

Áú ùbìmányiká ; kúkónká bá·dí bàbìpátá nè : bùdí bìshí ? Ábó nè : m̀bányângé búkúlá bùa kákuétù ! Múkàjì nè : Ngóyí ámbà pèbè túngù. Ngóyí nè : màù wánỳi, múkàji' aú ùvuá mútùshìlé búkúlá buèndè buà kúmúmuèná, àpó dîbà dìkádì kávùlá kàmátá, ké tuîmá kúmátshílápù. Wàlúká kú búdímí nè : bàshípàyí ! Múkàjì nè : Ngóyi wêwé wábíngì ; nuênu' alùkáyí kuènù.

Deze hield ze tot stilstand en vroeg aan de achtervolgers : Wat is er gaande ? — Ze antwoordden : Ze hebben de maniokbloem van onze grootmoeder bedorven ! — De vrouw wedervoer : Gij, Ngoyi, wat hebt gij te zeggen ? — Ngoyi zegde : Beste moeder, die vrouw had ons haar bloem nagelaten om ze in 't oog te houden ; maar toen begon het te regenen en er viel wat water op. Als ze terugkwam van 't veld riep ze : Slaat ze dood ! — De vrouw besliste : Ngoyi, gij krijgt gelijk ; keren jullie terug naar uw dorp.

Ngóyí nè múlúndà wénde' e kúshàlábò bà múkàjí aú.

Ngoyi en zijn vriend bleven in dienst van die vrouw.

Dìmwe' edí è kúbàshìláyè muâná, wàmbá nè : njóù ǹjá kuísálú ; pánuàshàlà búkúlá m̀buábò bùdí pá tshísàsà ápú mú kálòndò, nuípíkáyí nshìmá, nuâdiá nè muâná.

Op zekere dag gaf ze hun haar kind, zeggend : 'k Ga naar de markt ; blijven jullie hier, daar is maniokbloem op zolder in de fles, bereidt ermee maniokbrij om samen met het kind te eten.

Bá tàù báshàdi' abá, kuángátá muâná, kúshípá, è kúsáyá buà kúdià nè nshìmá.

Onze kerels die achterbleven, namen het kind, doodden het en kapten het uit om het vlees met de maniokbrij te eten.

Mámù wá muâná wìyá ; ùsángáná muâná múshípá ; tshíanzá kú míshìkú : òbóbó bó bóbó ! ékèlékèlé ! mùnú kámuèná bálùmé ? Bánshípàyí !

Toen de moeder van het kind terugkwam vond ze het dood ; ze sloeg haar hand op de mond (en ging aan 't roepen) : obobobobo ! ekelekele ! Zijn hier geen mannen ? Ze zijn mij aan 't doden !

Ngóyi' umvuá nànkú tshísúkú ǹtshímòná pényì ; ùdìzònzóbólá nè muìnéndè èpuákàlàkà·.

Toen Ngoyi dat zag, liep hij vlug 't hoge gras in ; hij zat verdoken met zijn metgezel, gered in de broessa !

Béná mbànzà bàfíká ; è kúlóndá àmú lùpòndà luà tshísúkú, kúfíkábò nè muà úmwé mfùmù. Kúsángánábó bá Ngóyí bámánè kúsòmbá kú mpàlà kuà mfùmù.

De dorpelingen kwamen op, ze volgden altijd maar het broesse-paadje en kwamen uit bij een zeker dorpshoofd. Daar vonden ze Ngoyi en zijn vriend reeds gezeten voor de chef.

Bôbó bàfíká nè biàbò bià lúfù ; mfùmù e kúbèbéjáyè nè : búlùfùiláfúilà nè bántu' abá m̀búlúbà káyì ? Bôbó nè : m̀báshípè muâná wá tátuètù múkàjì. Mfùmù è kuébéjáyè bá Ngóyí nè : ámbàyí pènú túngù. Bôbó nè : mfùmù múkàji' aú ké mútùshìdí wá dîyí nè : nuípíká nshìmá ; nuâdía nè muâná. Mfùmù : nuênú ńdàyí kuè-

Toen ze daar waren met hun gereedschap om dood te slaan, ondervroeg hen de hoofdman : Waarom zijt ge in oorlog met die mensen ? — Ze antwoordden : Ze hebben het kind van onze moei gedood ! — De hoofdman ondervroeg dan Ngoyi en zijn gezel : Jullie, wat hebben jullie te zeggen ? — Ze antwoordden : Chef, die vrouw had ons 't bevel gegeven : Bereidt maniokbrij en eet ze op samen

nù, nuáfù náyì ; Ngóyí nuênú nuábíngì.

met het kind. — De hoofdman besliste : Gij allen, gaat naar huis, gij hebt ongelijk ; Ngoyi, gij krijgt gelijk.

Ngóyí bàshàlá nè muâna' aú máfùkú mábálè, bú à lúbíngú. Mfùmu' uvuá nè m̀bwá wéndè wá mpàtshì mútòké wá kázézé, múléngèlé údípù pényì wá mpàtshì, múnèné wá kátúmbí, úváyè múnángè àmú bú múntú.

Ngoyi bleef daar met zijn makker weinige dagen, bijna een week. Dat dorpshoofd had een schone hond, geheel wit ; een allerfijnst dier, sterk en dik ; hij had hem lief als een mens.

Bàvuá bípìkìlé mfùmu' aú nshìmá nè nzòló, múkàngá bîmpè, múzúbúlújá mányì.

Men had voor die chef maniokbrij klaar gemaakt met een kip erbij ; fijn gebraden en zacht van de palmolie.

Bàtèkélá mfùmù nshìmá ; úvùkúlá, wàshílá, wèlá múkáná, ùtshìankúnýa ùmíná. Ùkádí nè : m̀vúkúlè kàbìdì ; àtaǹgílè nyìnýi ùkádí kú mênu' a m̀bwá. Ùkábìlá Ngóyì nè : kwàtá m̀bwa' aú, ùmúnyèngè nyìnýi ! Ngóyí tshianzá pá dífùmà, è kûmbá kúshípúla' amú nè m̀bwá. Bànyùngúlúká nzùbú, pá múkwàbo' apá dífùma' e kúdílá pá mbídí pà m̀bwá. Mfùmù ùmòná nànkú è kúfìká múndá bíkólè ; ùkàna' amú buà nè : bàtuálè mítù yà bántu' abú. È kûmbá kúshípúlábò nè bá Ngóýi.

Ze dienden hem die spijzen voor, hij nam er een brok van, dopte het in de saus, gooide het in de mond, beknabbelde het en slikte binnen. Toen hij een nieuwe brok wou afknijpen, zag hij het vlees (de kip) reeds in de muil van de hond. Hij riep naar Ngoyi : Grijp de hond en ontruk hem het vlees ! Ngoyi snapt naar zijn lans en achtervolgt de hond. Ze lopen rondom de hut ; bij een andere hut gekomen vliegt de lans op 't lijf van de hond. De chef was woedend ; hij dreigde en riep : Brengt hier de hoofden van die mensen ! Ze achtervolgden Ngoyi en zijn metgezel.

È kélábò mákàsà nè pàvuà mútòké múkwàbò muáshìlé. Mútòké ùbìmányíká, wèbéjá béná kuà mfùmù. Ké bôbó kúmuámbílá buà díshípá dìa m̀bwá wá mfùmù. Ké mútòké kúpíngá kúkónká Ngóýi nè : m̀búshúwa' anýi ? Ngóýi nè : múkáléngé, mfùmu' aú ké múntùmí wá mùa kúshípá m̀bwá búalú múdiè nzòló. Mútòké nè : nuênu' alùkáyí ; Ngóyí wábíngì.

Ze kwamen uit op de plaats waar een Blanke woonde (1). De Blanke bracht ze tot stilstand en ondervroeg de mannen van het dorpshoofd. Ze verhaalden hem hoe de hond van de hoofdman werd gedood. Daarna ondervroeg de Blanke, Ngoyi : Is dat alles waar ? Ngoyi antwoordde : Mijnheer, de chef had mij gestuurd om die hond te doden omdat hij een kip had binnengeslokt. De Blanke besliste : Gij allen keert terug ; Ngoyi krijgt gelijk.

Ngóyí bàshàlá muà mútòké aú bú lúbíngú.

Ngoyi en zijn vriend bleven een week lang bij die Blanke.

Dînga' edí mútòké mútútuìshé

Op zekere dag had de Blanke zijn

(1) Het is een gewoon verschijnsel dat men in aloude vertelsels ook zaken mengt van de tegenwoordige tijd. Zo ook deze geschiedenis van de Staatsagent met zijn boy en soldaten. Ten andere in het epos van Ngoyi wa Lubingabinga worden nog altijd nieuwe episoden gevlochten.

bílùlù biéndè, è kuámbílá mbóyì nè : filá bílùlù kùdì Ngóyí buà angóshèlè nè tshiámù. Ngóyí upétá bílùlù ; è kúkwàtshíshá múdílú, kuángátá bílùlù biônsò bià mútòke' e kútùamú. Mútòke' ufíká ; ùsángána' amú bílàmbà biônsó bìtémá múdílú ; ùkèmá, ùmba' usòká básùndá.

Ábá bàfíká, bàkwàtá Ngóyí, bàyá néndè kùvùa mútòké. Ké mútòké nè : búlúbà bûdì mo·shèlé bílàmbà biànỳi, m̀búngánỳi ? Ngóýi nè : m̀bóyì wébè ké wámpèshí wàmbá nè : óshà, ké mùdì mútòké muâmbé. Pànyì pímbámònyí nànkú, ké múmbóshì.

Mútòke' ufíká múndá ; è kúmuámbá nè : ùdí músuè kúkúshípéshá mpíndi' e·ú. Ngóyí ùtuá mákàsà, è kûmbá kúkányá luà mákàsà abìdì. Mútòké ùkábìlá kàbìdì básùndá ; ábó é kûmbá kúdìmatanganabo kabidi ne ba Ngoyi, tô ne ku musulu. Ngóýi ùmbá ùdiátá mú mâyí ; mâyí áwó avuá fìtùtù, kâyì nànshá mútshì wà dísábúkílá, àvuá kàbìdì málé nè mánéne. Ngóýi nè múlúndà wénde' e kûmbá kúnyémábò pá mâyí, kábàyì bàjíká pá mâyí. Ápó bônsó bàvùa bàlónda' abó, àmú úkádiátshì ngándù ùmbá ùkwàtá, ùmíná ; àmú nànkú bônsó buàbò.

Ngóyí bàfíká díshíyà, bàpìtá múkùtà wà mìsónà, lòpó· nè kuà Máwéjá.

Máwéja' utuá mêsú ùmòná Ngóyí wá Lùbíngábíngá nè múntu' aú nè : álùkìlà kùebè, dìsámà dià múkàjèbè diájíkì. Bú wêwé kùỳi muítàbé Ngóyi' eú, nènkú údí múfuìle' amú mú njílá ; kàbìdì nènkú múkàjèbè ǹ-múfuè pèndè dínè dìsámà diéndé adí.

klederen aan de boy gegeven om ze te wassen. Hij zegde : Draag die klederen bij Ngoyi om ze te strijken met het strijkijzer [1]. — Ngoyi kreeg de klederen, stak vuur aan, nam al die kledingstukken van de Blanke en wierp ze in 't vuur. Toen deze aankwam vond hij heel zijn kleding verbrand ; hij stond onthutst en riep spoedig zijn solaten.

Deze kwamen af, grepen Ngoyi en gingen met hem naar de Blanke. Deze ondervroeg hem : Waarom hebt ge mijn klederen verbrand ? — Ngoyi antwoordde : Uw boy gaf ze mij en zei : Verbrand (= strijk) ze, zo heeft het de Blanke bevolen. Ik dan, toen ik dat bevel hoorde, heb ze verbrand.

De Blanke was woedend en riep : 'k Zal u onmiddellijk doen doodslaan. Ngoyi nam zijn benen onder de armen en stormde ijlings weg. De Blanke riep op zijn soldaten; deze achtervolgden opnieuw de twee mannen, lange tijd, tot aan een rivier. Ngoyi zette zijn voet op het water, 't water was heel zwart ; daar lag geen stok op om er over te steken, 't was diep en breed. Ngoyi en zijn vriend liepen op het water en het water begaf niet onder hun voeten. Maar al die hen achtervolgden, telkens als er een wou in 't water gaan, klauwde de krokodil hem vast en slikte hem in ; zo allen van de eerste tot de laatste.

Toen de twee gezellen de overkant bereikten en het hoge gras waren doorgetrokken stonden ze plots daar bij God.

God zag neer op Ngoyi wa Lubingabinga en op de mens die bij hem was. Hij zegde tot deze : Keer terug naar huis, de ziekte van uw vrouw is voorbij. Waart ge niet getrouw gebleven aan deze Ngoyi, dan waart ge onderweg gestorven ; en dus ook uw vrouw zou aan haar ziekte bezweken zijn.

[1] De dubbelzinnigheid in de uitdrukking ligt hierin dat : kuoshela bilulu ne tshiamu, letterlijk betekent : de klederen verbranden met het ijzer, en bij toepassing : de klederen strijken.

Ùtuìdíshá miákù yèndè ; umbá ùjìmíná nè Ngóyí wá Lúbíngábíngá wéndè aú.	Als God gedaan had met spreken verdween Hij met zijn Ngoyi wa Lubingabinga.
Múntú pèndè nè : ngàndámúkè, ìntángílè pá nyímà, umbá ùpápúkíla' amú mú lúbànzà luèndè ; ùmòná ké múkàjèndè ùkádi' ufùmíná luà kú nkùnyi' eú.	De mens dacht : Ik keer terug ; hij kijkt om en ziet dat hij reeds te huis is, waar zijn vrouw te voorschijn treedt, terugkomend van het houtsprokkelen.
Ùmuébéjá nè : útshièna' ulùká kàbìdi' anyì ? Múkàjì nè : buálà bùanyì ; nànshá kú mó·yó méné kákùtshièná kùntékétá kàbìdì tó.	Hij ondervraagt haar : Moet ge nog braken ? Ze antwoordt : Niet in het minst ; 'k voel zelfs niet of ik nog zou kunnen braken.
Ké mùvùa lùa Ngóyí wá Lúbíngábíngá nànkú.	Zo is de geschiedenis van Ngoyi van Lubingabinga.

BIAYE OMER
Bakwa Odile
Bakwa Kalonji ka Mutombo Katshi
Baluba.

B. *Kadima lutulu ne Kadima lubilu*	*Kadima de kalme en Kadima de haastige.*

Nota : Het thema : God heeft kalmte, geduld, zachtheid (= lutulu) lief, Hij verfoeit haast en opgewondenheid (= lubilu) : komt voor in een hele serie van verhalen. — We geven eerst wat we vermoeden de oorspronkelijke fabel te zijn, daarna drie toepassingen ervan.

Kádímá Lútùlù nè Kádímá Lúbílú kúpúngábò mádímbà, kúsàká, kuákájá kúmáná.	Kadima Lutulu en Kadima Lubilu stelden hun xylophonen in orde en stemden ze netjes.
Kádímá Lútùlù wèndè músàmbò ùvuá nè :	Het lied van Kadima Lutulu klonk zo :
« Kàdímá Lútùlù úyàyá pánì ? Né nyé kátèmbélá mùa Múlópò.	« Kadima Lutulu waar gaat ge naartoe ? 'k Ga spelen (op mijn xylophoon) bij God.
Lútùlù, Lútùlù ne' uyé peńyi' e· ? Né njé kátèmbélá muà Múlópo' e· nyá· !	Zachtjes, zachtjes, waar gaat ge naartoe ? 'k Ga spelen bij God, zo is het ! »
Músámbó wà Kádímá Lúbílú ùvuá nè :	Het lied van Kadima Lubilu klonk zo :
« Lùbílú, Lùbílú, úyàyá pánýi ? Né nýe kútèmbélá kuà Múlópò.	« Lubilu, Lubilu waar gaat ge naartoe ? 'k Ga spelen naar God, Hem bezingen.
Lùbílú, Lùbílú wá mùa Múlópo' è·,	Ik : Haastig, haastig, van in 't dorp van God,
Né nyé kátèmbélá muà Múlópw' è· nýa· ! »	'k Ga zingen bij God, zo is het ! »
Kádímá Lútùlù kújúkáyè : bèn-	Kadima Lutulu vertrok ; onderweg

dá bàmuímbá, ànú muèndè mùmwè-mùmwe' amú to· nè kuà Múlópò. Ùfíká kuásáyè :

bezong (1) hij God almaar door op dezelfde zijn eigen wijze, tot hij bij Hem aankwam. Toen hij daar was, zong hij :

« Kádímá Lútùlù múa·n' a Múlópò.
Ńdí múyè kútèmbélá mùa Múlópò,
Lútùlù, Lútùlù wá mùa Múlópo' è·
Ńdí múyè kútèmbélá muà Múlópo' è· nya· ! »

« Kadima Lutulu, kind van God,
'k ben gekomen om te spelen bij God
Zachtjes, zachtjes van in 't dorp van God,
'k ben komen spelen bij God, zo is het ! »

Kuímbáyè dîbá, Máwéjá nè : ánjì làlá, múa·nanì ; wêwé múyè kúngímbá mêmé Tátuèbè, údí muí·súku' anỳi ? Ánjí sòmbá.

Hij zong een volle dag ; God zegde hem: Verblijf hier enige dagen, mijn kind ; Ge zijt mij komen bezingen, mij uw Vader ; verblijft gij hier soms in de broessa (2) ? Maak het u gemakkelijk.

Dífùkú dínâyi' edí, Lútùlù wìmbá, dìjálámá, Múlópò kúmúbìkílá, kúmuámbílá nè : wámánì kuímbá, ímànà ńkúláyè.

De vierde dag toen Lutulu aan 't zingen was rond de middag, riep God hem en zegde : Ge hebt goed gezongen ; wacht, ik zal u een geschenk geven.

Múlópò ùbwélá mú nzùbú ; túbùlù tuà búlóbá tùbìdì kúmúpà. Kúmuámbílá nè : Pá wàfíká, ùbìkílè béná kuènù bônsó, páshìshé wêwé ùtútè túbùlù tuà búlóbá etú pánshì né ùmónè bídímú.

God trad binnen in zijn huis ; Hij gaf hem twee klompjes aarde. Hij zei : Als ge thuis komt, roep dan heel uw familie samen, werp dan elk van deze klompjes op de grond en ge zult zien wat er in zit.

Lútùlù kúyá wèndá ùtèmbélá bângá bámfùmù, tó· nè muàbò.

Lutulu vertrok en bezong onderweg de hoofdmannen, heel de weg lang, totdat hij thuiskwam.

Ùfíká, kújùkúláyè mádímbà, wìmbá, tó·. Bántú kúkùká nè bà kú màlàlà.

Daar aangekomen begon hij de xylofoon te spelen en te zingen, lange tijd. De mensen kwamen aan van uit de verste uithoeken.

Lútùlù kúbàlóndélá biônsò bìvùa Múlópò múmúenzèlé kúmáná. Kúpàtúlá túbùlù tùa búlóba' ató tùbìdì. Ùtàpá kà kúmpàlá pánshì. Ngómbé kúpàtúká, bísàkú, bísàkú ; nzòló, mbùjí, mìkókó nè bìfùkà Mvìdié biônsó. Ùtàpá kíbîdí pánshì : bákàjì kúpàtúká mílóngó nè mílóngó, bânà, bánúngú bísàkú nè bísàkú. Kútùlángáná pánshì bísàkú nè bísàkú.

Lutulu vertelde hun alles wat God hem gedaan had. Hij liet die twee klompjes aarde zien. Hij wierp het eerste op de grond. Koeien sprongen op met hele kudden ; dan kippen, geiten, schapen en alle Gods schepselen. — Hij wierp het twede op de grond : vrouwen sprongen op met hele rijen en kinderen en opgewassen jongelingen (3) met ontelbare groepen. Ze stonden daar op de grond in lange rijen.

(1) Bezingen is een lied aanheffen, op de xylophoon spelen en dansen.

(2) Gij zult hier niet verlaten zijn en zonder verzorging = Ik zal u goed te eten geven.

(3) Munungu : is een beschaafd man die de chef mag vergezellen of als zijn ordonnans dienst doen.

Muábìláyí kuábányíná bántú bińtu' abío, kúpúngá kúmáná. Kúbuélá muèndè kúlàlá.

Onze dappere man verdeelde onder de lieden daar tegenwoordig al deze zaken, hij deed het met orde. Toen ging hij binnen in huis en bleef er met vrede.

Kádímá Lùbílú yêyé nè : Múlópò ne' ampè mêmé bípìté bìa Kádímá Lútùlù. Kúpònáyè ne' endè mádímbà mú njílá, bèndá bàkàsa' anú nè :

Kadima Lubilu dacht in zichzelf : God zal mij nog meer geven dan aan Kadima Lutulu.

Hij ging op reis met zijn xylofoon al zingend :

« Lùbílú, Lùbílú, úyàyá pányi' è. ?
Ǹyáyá kátèmbá kuà Múlópu' è. ;
Kàlàdí mú njílá úyàyá pányi' è. ?
Ǹyáyá kátèmbélá muà Múlópu' è·, nyá· ! »

« Lubilu, Lubilu waar gaat ge naartoe ?
'k Ga naar God, Hem bezingen.
Gij die niet overnacht onderweg (1) waar gaat ge naartoe ?
'k Ga zingen bij God, zo is het. »

Bàvuà bàmbá nè : Ímbà, tùmónèkú májá. Lùbílú kànángí ; bièndè anú lùkàsà.

Onderweg vroeg men hem : Zing en laat ons zien hoe ge danst. Maar Lubilu wou niet ; alles moest vlug gaan.

Lùbílú puà· nè mùa Múlópò. Ùfíká kuásáye' anú músámbó wènde' aú. Ùtùlá kuámbílá Múlópò nè : Mêmé diànyì dìdí ànú dìmwè, ntshîná ndàlá àbìdì.

Zo kwam Lubilu aan bij God. Dan begon hij onmiddellijk zijn zang te spelen. Als de zang ten einde was, zei hij tot God : Ik heb maar één dag te vertoeven ; 'k heb geen tijd om hier twee dagen te verblijven.

Bùtshía Lùbílú kuímbá, ùtùlá nè : Múkáléngé ǹdáyányì, ǹyé kuànyì.

's Anderendaags morgens ging Lubilu aan 't zingen. Als hij gedaan had zegde hij : Heer, geef mij mijn geschenk, dat ik kan terugkeren.

Múlópò kímmúbèngá. Ùbwélá, túngùlùbè tuènde' ató tùbìdì, kúpà Kádímá.

God weigerde niet. Hij ging in huis en gaf aan Kadima ook twee klompjes aarde.

Kádíma' ufíká, wìmbá, bántú bìpwílá. Bànzànkùdì túngùlùbè tuènde' ató, puà·. Ùtàpá kàmbédí pánshì ; m̀bùlùbùlú, njíjí, nyòká, mángùlùngé, túmándá mákónì. Búkwà bîshí bônsó pàtú·.

Kadima kwam terug en begon te spelen ; de mensen schoolden samen rondom hem. Onze roekeloze (2) liet zijn twee klompjes aarde zien. Hij wierp het eerste op de grond : (daar ontsprongen) bijën, vliegen, slangen, wespen, grote en kleine. Alle soorten van insecten ontstonden.

Ùtàpá kíbîdí ; ntámbwé, nkà-

Hij wierp het tweede op de grond :

(1) d. w. z. die te haastig zijt om te blijven vernachten.

(2) Banza nkudi is de tegenhanger van Muabilayi (hoger op). De twee woorden zijn bijnamen van stoutmoedige mensen. Doch Muabilayi in goede zin zoals b. v. de held, de dappere ; Banza nkudi in slechte zin : de roekeloze, de koppige.

Het woord komt van Lubanza = hof, woonplaats ; en nkudi = nkuvu = schildpad. Koppig als de schildpad onder haar schelp.

shàmà, ngándù, nzévú, búkwà nyámá yônsó. Ntámbwé nè biônsó ábió nè : Bántú bàyáyá bàtùshìyá ! Ntámbwé wèndá ùshíbáyá, bìshí kúsùmá bántú kúzéngéjá. Bápaňdí kùdì nyámá kúyá bèndá bàdílańgáná' anú miádí.

leeuwen, luipaarden, krokodillen, olifanten en alle wilde dieren ontstonden. De leeuwen en al die dieren riepen : De mensen mogen ons niet ontsnappen ! De leeuw liep rond al dodend, de insecten al bijtend en de mensen lastig vallend. Wie zich kon redden liep huilend rond.

Lùbílú kúshípéshá bántú kípàyì buálú.
Lútùlù ňdúpìté lùbílú.
Lútùlù ùyîlé káfíká,
Lùkàsà ùyîlé kátshìbúká
mńkòlò mú luéndó.

Lubilu (= Haast) was er de oorzaak van dat de mensen gedood werden zonder dat ze schuld hadden.
Geduld is beter dan Haast.
Geduld kwam (heelhuids) aan ;
Haast brak zijn been onderweg.

MUSOKO JEAN.
Tshimanga Tshiaba
Bakwa Kalonji
Baluba.

C. *Muntu ne bana bende muanda mutekete.*

De man met de zeven kinderen (1).

Múntu' uvuá nè bâná muándá mútékèté ; kúkólábò ; kùvúa nsóngàlùmè míkólè. Káylyì míbàké, ké kúkèngéláyò díbàkà.

Iemand had zeven kinderen ; ze groeiden op ; ze werden sterke jonge mannen. Daar ze nog niet getrouwd waren verlangden ze naar het huwelijk.

Ké kuébéjá tátuábò ; kúbàléjáyè nè : bânà bànì nè ňnùbàkìshè mú lútùlù.

Ze vielen hun vader lastig met vragen (2) ; deze zette hen uiteen : Beste kinderen, 'k zal u wel de bruidsprijs bezorgen, maar stilletjes aan (3).

Ké kúbìkílá muánàbútè kúmuámbá nè : sémènà pá mákàsa' ani' apá, diátàpú. Ké kúmuámbílá nè : bítékèté bítékèté nè kuà Mvìdí Múkùlù, bítékèté nè kùdì tátù. Ké kútùmá muâná kúyá bítékèté bítékèté nè kùvuà Mvìdí Múkùlù.

Hij riep de eerstgeborene en zegde hem : Nader hier tot aan mijn voeten, zet uw voeten op de mijne. — Toen leerde hij hem (gaan) (4) zachtjes aan, zachtjes aan tot bij God, zachtjes aan gelijk bij Vader — Daarna stuurde hij zijn kind op reis om te gaan, zachtjes aan, tot bij God.

Mvídí Múkùlu' umòná muâná, è kúsuá bíkólè ; kúmuébéjá ; muâ-

Als God de jongen zag aankomen, beviel het hem zeer (zijn manier van gaan) ; Hij

(1) Toepassing van de levensregel in III. B.
(2) Om geld te krijgen voor een bruidsprijs.
(3) Stilletjes aan is hier de Lutulu uit de vorige fabel.
(4) Hij doet met zijn voeten de trage bewegingen van de gang die hij hem wil aanleren.

ná kúlónda'amú mùmwè, àmú bú mùvùa tátu' umuámbílá.

ondervroeg hem (waarom hij zulke gang had) ; de jongen zegde juist gelijk zijn vader het hem geleerd had.

Múkáléngé Máwéjá kúmúpà mábwé àbìdì ménzá bú túshètè. Muâná kuálúká kùvuà tátù wéndè.

De Heer God gaf hem twee stenen die de vorm hadden van een kistje. De jongen ging terug naar zijn vader.

Tátuèndè kúmuébéjá nè : wámbì bìshí ? Yêyé kúlóndá : bítékèté bítékèté nè kùdì Mvìdí Múkùlù, bítékèté bítékèté nè kùdì tátù. Ké tátùendè kuítábá.

Deze vroeg hem : Hoe hebt gij het gedaan ? — Hij vertelde : Zachtjes, zachtjes tot bij God, zachtjes zachtjes tot bij Vader. — Zijn vader vond het goed.

Mátùku' apìtá ké kúvuábò kúshípá mábwe' aú, kúsángáná mbùjí mákùmí muándá mútékèté ne' itánú, nè ngúlúbé mákùmí àsàtù, nè ǹbwá mákùmí muándá mútékèté. Ké kúbuélábò mú díbàkà kùdì bâná bànáyí. Bâná kúbàká.

Enige dagen later braken ze die stenen, ze vonden erin vijf en zeventig geiten, dertig zwijnen en zeventig honden.

Daarmede konden vier jonge mannen hun bruidsprijs betalen. Ze traden dan in het huwelijk.

Bákuètù bàshàdìle' abá ké kúnànúkílápò tátù wábò. Tátù kúbámbílá nè : tùkíjàýi nè ǹnùbàkìshè. Wábò wá kúmpàlá kákítábá tó.

Die welke nog niet gehuwd waren bleven hun vader lastig vallen. Deze zegde hun : Weest geduldig, ik zal u wel uithuwelijken. Maar de eerste van die groep geloofde het niet.

Pátóndòbío tátuábò ekúkàmbílá nè : lùbílú lùbílú nè kùdì tátù, lùbílú lùbílú nè kùdì Mvìdí Múkùlù.

Toen het de vader begon te vervelen zegde hij : Ge vraagt aan uw vader dat hij haastig, haastig zou zijn ; ge zult ook nog aan God vragen haastig te zijn.

Wá kúmpàlá ekúmúshìlá lùbílú, àmú pínàpó tó· nè kùvuà Mvìdí Múkùlù. Mvìdí Múkùlù kúmuébéjá. Yêyé nè : lùbílú lùbílú nè kùdì Mvìdí Múkùlù, lùbílú lùbílú nè kùdì tátù.

De eerste liep vlug van huis weg recht naar God toe [1]. God ondervroeg hem. Hij zegde : Vlug vlug bij God, gelijk vlug vlug bij vader.

Ké Mvìdí Múkùlù kúpùwá tó·. Ékuángátá mábwe' abìdì ménzá bú túshètè kúmúpà.

God zweeg gedurende lange tijd. Toen nam hij twee stenen gelijk kistjes en gaf ze hem.

Kuáyíye 'ekú, tátuèndè kúmuébéjá nè : wámbì bìshí ? Yêyé nè : lùbílú lùbílú nè kùdì tátù, lùbílú lùbílú nè kùdì Mvìdí Múkùlù.

Als hij terugkwam vroeg zijn vader hem : Wat hebt ge gedaan ? Hij antwoordde : Gelijk ik vlug vlug bij Vader kom, zo ben ik vlug vlug naar God gegaan.

Ké kúbùmbábò mábwe' aú.

Ze bewaarden de stenen.

Máfùkú apìta' atánú, bàvuá kúshípá mábwe' aú. Mú dìmwè, nyò-

Na vijf dagen braken ze die stenen. Aanstonds ontsprongen eruit, slangen,

[1] Hij meent de formule gehoord te hebben die hij aan God moet zeggen om hulp te krijgen.

ká kúpàtúká, nkàshàmà, ntámbẃe, ngándù, nyámá yônsò yà lónjí kàdí yènda' isùmá bántú. Bàshípá díkwàbò ; mbùlùbùlú, mángùlùngú, tuîshí tônsò pàsángílètó kàdí tuèndá tùsùmá bántú.

luipaarden, leeuwen, krokodillen en alle wilde dieren die rondliepen om de mensen te verscheuren. — Ze braken de tweede steen ; bijen, wespen en allerlei insecten gingen overal de mensen bijten.

Ké bônsó nè : ámbàyí kí :

« Kábwà kà lùbílú
kàshìlé nýamá pańshì aká ».

Iedereen riep : 't Vergaat juist zoals in het spreekwoord :

« De Hond die te haastig is
Loopt het dier (de prooi) voorbij. »

Tátuènù múnuámbìlé bîmpè, nuênú bájùkùle' amú lùbílú, léjà bià múlòwo' apá biépì ?

Uw Vader had u wijselijk geleerd, maar jullie hebt alles in der haast willen doen, en waar is nu uw geluk ?

MUTOMBO PAUL.

D. *Lusumuinu lua Bitulu ne Mpampampa wabo.*

Het vertelsel van Bitulu en Mpampampa of van Kalm en Haastig (1).

Bítùlù nè Mpámpámpá, è kúkwàtábò njílá bátàngìlé kuà Múlópò Máwéjá nè : tùkámúlòmbè bákàjì.

Kalm en Haastig waren op reis naar God de Heer om Hem vrouwen te vragen.

Bàfíká nènkú, Máwéjá ùbàpèshìlé éú tshípàwà, éú tshípàwà nè : ńdàyí nè bípàwa' ebí, kùl úbúluída' apá, tá mú njílá, àmú múndá muà nzùbuènù.

Toen ze bij Hem aangekomen waren, gaf God hun elk een korf zeggend : Keert met deze korf terug, maar doe hem niet open, noch hier noch onderweg ; enkel binnen in uw hut.

Bàfíká mú njílá. Ké Mpámpámpá jù· nè : Bítùlù wá Màù, mêmé tshîená muà kúfíká pá mbèló pàpá búlé-pù, nè tshípàwà amú tshíbuíkílá, tshìmányi tshìdì múndá, àpó né nyòká !

Ze waren terug op weg. Haastig zei al gauw : Kalm, mijn beste, ik kan niet komen tot aan mijn huis ginder ver met die immer gesloten korf, zonder te weten wat erin zit ; wie weet is het geen serpent !

Bítùlù nè : Mpámpámpá wá Màù, kùtèdí kàbìdì búwátèdí, wêwé údí músuè kúshípá tshíjílá tshià Múkáléngé Máwéjá ; né ùmónè díkèngá muà kúkwàtàdió.

Daarop antwoordde Kalm : Haastig, mijn lieve, wat ge zegt moogt ge niet zeggen, gij wilt het verbod van onze Heer overtreden ; ge zult u in 't ongeluk werpen.

Áú wámbìyé nè : ákú'! Wêwe' udí kánàngìshé kúmányá miándà, nà-'nshá bîudì miándà fuèfuè. Mêmé ńdí ngùnzúlúlá tshìanyi. Ùbúlúla' amú nùnkú, múkàjì sòtó·, mú tshísúkú puàkàlàkà· !

Iedereen riep : 't Vergaat juist zoals in het spreekwoord :

« De Hond die te haastig is
Loopt het dier (de prooi) voorbij. »

Uw Vader had u wijselijk geleerd, maar jullie hebt alles in der haast willen doen, en waar is nu uw geluk ?

(1) Bitulu bijwoord van Lutulu : zachtjes aan. Mpampampa = verdubbelde werkwoordelijke kern van kupampakana = zijn kalmte niet behouden, zenuwachtig handelen. Mpampampa = lubilulubilu = Haastig.

Bítùlẁ ukáfíká ; uńzúlúila' amú mú nzùbú ; múkàjì sòtó· ; ùmbá ùshíkámá pá búlàlú.

Kalm, toen hij aangekomen was, deed de korf open, enkel binnen in huis ; er sprong een vrouw uit en ze ging aanstonds op het bed zitten.

Mpámpámpá lùbílú kuà Máwéjá. Áu' ùtuákù, dińgùlùbà nè : shíbèla' amú mú músòkò wànýi. Ùfíká, ùtútá díngùlùbà pánshì ; ntámbwá loǹzó· ! È kúbùtúlá músòkò mújímà.

Haastig liep vlug naar God terug (1). Deze verwijdert zich en geeft hem een grote klomp aarde, zeggend : Sla die stuk enkel in een van mijn dorpen. Waar hij aankwam wierp hij de klomp op de grond ; er sprong een leeuw uit ! Hij verscheurde het hele dorp.

BIAYI OMER
Bakwa Odile
Bakwa kalonji ka mutombo katshi.

E. *Nkote ne Nkala-musa.*

De Miereneter en de Pharaonsrat (2) *(Mangouste).*

Nkóté bàvuá báfuìlé búkáléngé nè Kkálá-músà. — È kútàndángánábò bíkólè bià búshùwà. Bìtónda'e kádiùpuílábiò nè muà Máwéjá.

De Miereneter en de Mangouste lagen in twist omwille van het meeste gezag (onder de dieren). Hun ruzie werd heel scherp. Als ze 't moe waren gingen ze samen naar God.

Nkóté kúpìtá, è kúkùmúná pánshì ; è kûmbá kuásá tshílúmbù ; ùtùdíshá.

De miereneter bood zich aan, groette tot op de grond (3), zette bondig het geschil uiteen en trok zich terug.

Nkálá-músa' upìtá, ùkùmúná, è kuásá nè : Éú músénjì, mpùkú wèndá búfùkú, àkébè muà kúnỳengá búkáléngé buà mùmù, búnyákíshá kùdì Tshíbaňdá-Mábwíbwí, mùmù bàmbìkílá mú Múlópò wá buángá nè tshísèbà tshìanì. Ùtùdíshá.

De Mangouste kwam naar voor, groette tot op de grond en begon te redeneren : Die onnozelaar hier, die alleen doen kan als een rat die 's nachts rondloopt, zoekt mij het gezag hier in de streek te ontnemen ; gezag dat ik overgeërfd heb van Tshibanda-Mabwibwi (4) ; hier in de streek noemen ze mijn naam en gebruiken ze mijn huid als ze de Mulopo-toverij maken. — Hij trok zich terug.

(1) Mpampampa is er zich van bewust misdaan te hebben met Gods gebod te overtreden, maar hij blijft betrouwen ; Haast handelt onberedeneerd.

(2) Nkóté = Nkàkà = miereneter, een schubdier dat met de kop in de grond, alsof het nadenkt, langzaam in de aarde graaft op zoek naar mierennesten. Hij werkt vooral 's nachts. Hij is hier een verpersoonlijking van Lutulu = langzaamheid, kalmte.

Nkale-musa = de Mangouste, letterlijk : die krabt (= kukala) de palmnoot (musa) uit de palmrist. De mangouste is een klein viervoetig dier dat vlug is en altijd in beweging ; het vertegenwoordigt hier de Lubilu = Haast.

(3) Kukumuna pashi = iemand groeten door met de vuisten op de grond te slaan.

(4) Tshibanda-Mabwibwi was een voorouder van Tshipama, de huidige hoofdman der Bena Kanyoka.

Múlópò nè : Kátuèráyí, kúhàtshýa, tútshìtàrà.

God zei : We willen eerst rusten, morgen zullen we 't geschil beslechten (1).

Búfùkù, Nkálá-músa' e kuímbá tó·, buí·nà búkáfíkè nè muábá ùvuà ùsoṁbá Máwéjá.

's Nachts begint de Mangouste zonder verpozen te graven en delft een gang tot onder de plaats waar God verbleef.

Éú pènde' e kútùmá dìyì dìa kúbìkídíshá Múkáléngé muá·dì buà bàyúkílè pá buálu' abú.

God had bevel gegeven de eerste hofvrouw bij te roepen, om met haar over 't geval te spreken.

Múkáléngé muá·di' ufíká ; è kuámbá nè : Búmfùmù ṁbùa Nkóté.

Toen deze aangekomen was zegde ze : Het gezag behoort aan de Miereneter.

Múlópò nè : Tó ; ṁbùa Nkálá-músà, buálú yêyé ngúdí bántú bàsáya' e kuángátá kásèbà kà buángá.

God wedervoer : Neen, het behoort aan de Mangouste, van dit dier is het toch dat de mensen — als ze het doden — een beetje van het vel nemen om het te gebruiken in de toverij.

Múkáléngé muá·dì kàbìdì nè : Énzà nènkú : bàbìkìdìshé bônsó, ùbàtùmè bàtuálè díbèjì dià Múluáluá : úkádìtuàdí, Ṁmúkáléngé.

Waarop de eerste hofvrouw : Ziehier hoe ge doen kunt ; roep ze beiden en stuur ze elk een blad van de Mulualua-boom halen (2) ; die ermede zal afkomen zal de gezagvoerder zijn.

Pínàpó Nkálá-músa' amú múmvué.

Op de plaats waar ze zat, had de Mangouste dat alles afgeluisterd.

Bùtshia'e kúbàbìkílábò ; bàfíká. Múlópò nè : Buà kúkòsá tshílúmbù tshìenu' etshí, ùdí músuè kútshìkòsá nènkú : úkátuàdí tshísèkì tshìa Múluáluá ṁmúkáléngé.

's Morgens werden beiden opgeroepen ; toen ze daar waren zegde God : Om uw geschil te beslechten, ziehier wat ge te doen krijgt ; op deze manier wil ik erover oordelen : Die een blad van de Mulualua-boom hier aanbrengt zal de gezagvoerder zijn.

Nkálá-músà, dílàbákáná ùdièbè : jù·, nè : mêmé ùdiánzè kúyá, ùyá músúsá. Kútuàla' amú Músèfù. Ùpíngá ; Tshífúmbé. Tshià kàsàtù ; Kávíví.

De Mangouste sprong voorop, was weg en dacht : 'k Zal de eerste vertrekken en de eerste terug zijn ! Ze bracht een Musefu-blad. Liep terug, kwam af met een Tshifumbe-blad. En voor de derde maal met een Kaviviblad.

Múlópó nè : Sòmbá-kó, njóù úkàdí úbùká.

God zegde : Zet u neer ; ge doet niets dan gissen (3), (= u vergissen).

(1) Kutuerayi = katuelayi ; kuhatshya = kupatshya ; tutshitara = tutshingila. Kanyoka dialect.

(2) Mulualua = Mulwalwa = Mulolo ; boom met bladeren die fel gelijken op die van sommige andere bomen. De Mangouste in haar haast vergist zich van blad ; de Miereneter niet omdat hij bedachtzaam is.

(3) Om het woord gissen (deviner) aan te duiden wordt hier het werkwoord kubuka gebruikt, dat betekent : de waarzegger raadplegen. Het duidt een twijfel aan in de kunde van de waarzegger.

Nkóté jù· ; ànú músúsa' umwè è kúyiá nè Múluálúa. Bíbíngú : Ó·! Ó·! Ó·! Ó·!

Búmfùmu' e kúyá kuà Nkóté mútùkìjìlé.

De Miereneter stond op en van de eerste reis bracht hij een Mulualua-blad mee. Iedereen juichte hem toe. Het gezag ging naar de Miereneter die geduldig was.

BIAYI OMER.

F. *Lusumuinu lua Wamuenemuene ne wa Kamuene Mianda.*

Het verhaal van die met Ondervinding en die zonder Ondervinding (1).

Nota : Het verhaal leert dat de mens maar goed vaart als hij de raad volgt van iemand met ondervinding ; er niet naar luisteren is zich in 't ongeluk storten.

Wámuènèmuènè èkuámbíláyè Wákàmuènè miándà nè : túbàýi ùkámfilè mú luéndú. Wákàmùenè nè : tùyákú kàbìdì tuánjì kúyá kúbàdiákù nshìmá.

Die met ondervinding zei aan die zonder ondervinding : Ga met mij op reis. — Zonder ondervinding antwoordde : Dat vind ik goed en laten we daar gaan eten.

Èkúyábò. Bàfíká nènkú muà múlúndà wábò, kúbàsékélélábò bîmpè, kúbàbuéjá mú nzùbú.

Ze vertrokken. — Aangekomen bij hun vriend werden ze goed ontvangen, ze werden binnengeleid in huis.

Básòmbá nènkú tshítùpà, búmvuè amú ngómá pámbèló, mídìdì, bióndò, bíkàsá, biángàtshìshàngàné.

Toen ze daar reeds een tijdje zaten, hoorden ze trommelgespeel op het hof ; grote trommels, oorlogstrommels en rammelaars, alles lawaaide dooreen.

Wákàmuènè nè : Wámuènèmuènè wétù, mínè ngóma ayò nyà ngánì ? Wámuènèmuènè nè : tshiêná múmániè. Yêyé nè : ìmbánjì kúyákù. Wámbìdìyé nè : sòmbákú údí múntu' udí kùyí muânjí kúmòná miánda' anì? Éú nè : mája' adí ànsásákáná. Éú nè : ńdàkú kàbìdì wêwé ké múmániè.

Die zonder ondervinding zegde : Beste Ondervinding, voor wie wordt er zo getrommeld ? — Deze antwoordde : Daarvan weet ik niets. — De andere zei : 'k Zal eens gaan zien. Maar deze aan wie hij dat zegde wedervoer : Blijf stil hier ; zijt ge misschien iemand die nog niets heeft ondervonden ? Doch de andere bleef tegenspreken : 't verlangen om te dansen is mij te machtig. — Waarop de eerste : Welnu, ga, maar ge zult wat ondervinden !

Múlùmiànà pàtú· nýaù ùyá. Kátùpà kàlépá. Wámuènèmuènè úmvuà amú ùkádí wèndá wàmbá nè : tshíyílápù né ìtshínì ? Ùfíká è kuámbá Wámuènèmuènè nè : mònákú bímvuébí tshìmání, bàngà ngómá ìyà Múlópò Máwéjá Ná-

Onze man wipte buiten, en vlug is hij erbij. Een ogenblik later hoorde Ondervinding hem reeds terugkomen zeggend : Waarom ben ik daarheen gegaan ? — Toen hij binnenkwam vertelde hij : Zie toch hoe weinig verstand ik had ; inderdaad ze speelden ter ere van God, de

(1) Wa Muenemuene en Wa Kamuene mianda : letterlijk : die welke veel zaken (mianda) ziet, weet (kumuena) = iemand met ondervinding. Kamuena = die niet ziet, niet weet = zonder ondervinding.

ngílá ! Tàngílà múnshìngu' emú, ùmónè tshiántèwídí Múlópò Máwéjá Nángílá !

Kálùmiànà kàtàngílá nè : áká ǹdíbòvú ! Yêyé nè : Wámuènèmuènè wétù ngénzè bìshí ? Wámbìdìláyè nè : mêmé múkwámbìlé muà kuénzá, wándékélá nzòló wátòshélábò múaba' eú ání ? Yêyé nè : wêwé múndêjé mùa kúpìtá, nànshá nshìmá mínè wádía yônsó. Éú nè : ńdàkú, pá wàfíkà, kàdi' utuádíjè májá, wámbá nè : Múlópò Máwéjá Nángílá, bántú bônsó úbàpá màsámà mánèné ; mêmé wámpá kátshiékátshié. Tó· nè múwàfíkà mú mêso' endè : Pàfúlàyé díbòvó , wêwé wélè mù mpáyà ùyá lùbílú.

Múlùmiànà mú njílá. Ùyá nènkú ; è kuálúlá májá wàmbá nè : Múlópò Máwéjá Nángílá, bántú bônsó úbàpá màsámà mánèné, mêmé wâmpa' amú kátshiékátshié. Wàmbá nènkú, ùshétá májá ùtuá mú búlóbá ; Ùshétá ùtúa mú búlóbá.

Ùfíká nènkú mú mêso' a Múlópò. Múlópò wòlólá tshiá·nzá, ùfúlá díbòvó ; múlùmiànà wèlá mú mpáyà nè : ngàngátè dià tshíanànà.

Kálùmiànà ǹkákà kàyá lùbílú. Kàfíká nènkú, kàdí bàmútuìshá nè : wámònó múmvuà ùkuámbílá ! Yêyé nè : wá tàù m̀bádìmúkú, tshîená m̀bèngá kàbìdì buálú buèbè tó.

Opperste ! Zie hier aan mijn hals wat de Heer God mij als welkomgeschenk heeft gegeven !

Onze man keek en riep : Lieve hemel, een kropgezwel (goitre)! De andere smeekte : Lieve Ondervinding ! Wat staat er mij nu te doen ? Tot wie hij dat zegde wedervoer : Als ik u bekend maak wat er u te doen staat zult ge mij de hele kip laten (opeten) die ze ons hier aan het toebereiden zijn ? De andere zei : Als ge mij het laat weten, geef ik u ook de maniokbrij ; al de spijzen moogt ge hebben. De eerste leerde hem : Keer terug ; maar als ge aankomt zing al dansend : God, Opperste Heer, aan alle mensen hebt ge grote ziekten overgezonden ; aan mij enkel een heel kleine. Zing zo tot ge al dansend voor zijn ogen zult komen. Als Hij dan uw gezwel zal wegnemen, werp het vlug in een korf en loop ijlings weg (1).

Onze man vertrok. Aangekomen begon hij opnieuw te dansen zeggend : God, Opperste Heer, aan alle mensen hebt ge grote ziekten overgezonden ; maar aan mij enkel een heel kleine. — Op die wijze danste hij, zich bukkend tot aan de grond, immerdoor zich bukkend (2).

Zo kwam hij tot voor de ogen van God. God stak de hand uit, nam het gezwel weg ; onze man stak het vlug in zijn tas en zei : laat mij dit kleintje nemen (vooraleer een ander groter te ontvangen).

Dan sloeg hij ijlings op de vlucht. Als hij terug was (bij Ondervinding) werd hij beschaamd door een : Nu hebt ge ondervonden wat ik u voorspeld had. — Hij antwoordde : Mijn beste, 'k ben geleerd ; 'k zal uw raad nooit meer in de wind slaan.

BIAYI OMER.

(1) Door een grotere ziekte te vragen schijnt hij te handelen als een mens zonder ondervinding, maar geleerd door Ondervinding is hij zo behendig uit de greep van God te zijn vooraleer deze hem met een andere ziekte overlaadt, na het gezwel te hebben afgenomen.

(2) Om door God niet erkend te worden.

G. *Ntotonji.* *De Metselwesp.*

Nota : God kent alles in zijn oorzakelijk verband ; hij weet van grote gevolgen, de soms kleine oorzaken.

Dîngá dífùkú, múkàjì kámpàndá ùvuá ùtuá mú lútándá luà nzùbuèndè.

Op zekere dag stond een vrouw maniok te stampen op de veranda van haar huis (1).

Ntòtònjí pèndè uvuá muíbàkìlé muínè mú mbàlánda' amú.

Een metselwesp had haar nest gemaakt (in het dak) van die veranda.

Kàdí múkàjí wèlá muínshí múlú dià mpińdíe·ú nènkú, muínshi' e kútúta' amú luà pàvuà nzùbú wá ntòtònjí.

De vrouw wierp haar stampstok eens stevig naar omhoog en hij raakte het nest van de Ntotonji.

Éú ju·, è kûmbá kútuà múkàjì múlóndá pá nyímà ! — Múkàji' ulékélá muínshí, ùdìtuá lùbílú. Muínshí ùpòná mú dítúmbá, ùmbá ùpòná pá nyúngù wá mâyí. Nyúngù ùtáyíká, mâyi' e kúmuángáláwò, kúpùiláwò ônsó kú búinà. Nyòka' uvuá kú búi·nà buínàbó, è kúpàtúkáyè lùbílú, kúyá muítú. Ùfíka' akú, è kúlándálá kú mútshì. Nkìma' uvuá kuínàkó ùmòná, è kuásá lùbílú. È kuápúlá dítàmbà dià mútshì diùmè. Mútshì upòná, è kútútá nzévú pá nímà. Éú ùjúká è kúmáná lùbílú. Ùfíká mú tshísènsè, è kúdiátá lúdìmbà pá múkòló. Élú lùshìyá muá·dí, è kûmbá kúlùmáná. Nzòló yùmvuá muádí wà lúdìmbà, è kûmbá kúsàmá. Bántú bùmvuá nè : nzòló yásàmí, è kûmbá kúpàtúlá nkàsú bátàngìlé kú mádímí. Kúdímá, kúdímá, kúdímá è kúpángá, búfùkú kábùtshì !

Deze sprong op en straalde onmiddellijk in de bil van de vrouw. De vrouw liet haar stampstok vallen en vluchtte weg. De stampstok nu viel in de hoek van het afdak, op de waterkruik die daar stond. De waterkruik barstte open en 't water stroomde weg, al dat water in een put. In die put zat een slang, ze kroop ijlings weg naar het bos. Daar kroop ze in een boom. In de boom zat een aap te kijken ; hij sprong plotseling weg. Door 't wegspringen brak hij een droge tak. Die tak stortte naar beneden en viel juist op de rug van een olifant. Deze sprong op en ging lopen. Hij kwam in een moeras en trapte op de poot van een puit. De puit liet een schreeuw en vluchtte weg. Hanen die de kreet van de puit gehoord hadden, begonnen te kraaien. De mensen die hoorden dat de hanen kraaiden (stonden op uit hun slaap) haalden hun houwkens om naar 't veldwerk te gaan. Ze werkten en bleven werken tot ze moe werden, maar 't werd nog geen dag (2).

(1) De brokken gedroogde maniok worden in een stampblok (een uitgeholde boomstam) gestampt tot bloem met een stampstok. Deze wordt met de twee handen vastgehouden en in cadans naar omhoog en in de blok gestampt. Het afdak van het huis is laag, daardoor kan de stok in zijn opwaartse beweging het nest raken. Die nestjes, kleine bijënraampjes, hangen met een draad aan 't stro van het dak. Zolang men er niet aankomt blijft de wesp onschadelijk, raakt men aan haar werk dan straalt ze de indringer.

(2) In de evenaarslanden komt het licht tamelijk plots op rond zes uur in de morgen. De hanen kraaien niet ten gevolge van de zonsopgang. Ze voelen het aankomen van de dag in de donkerte van de vroege morgen of kraaien wanneer

Bàbaṅdúká bàyá pámbèló. Ké kúkónká nè : buálú káyì wásàmí dìbá kádiàkání ? Nzòló nè : kónkàyí ḷúdìmbà. Lúdiṁbà nè : kónkàyí nzévú. Nzévú nè : kónkàyí mútshì. Mútshì nè : kónkàyí Nkìmá. Nkìmá nè : kónkàyí nyòká. Nyòká nè : kónkàyí mâyí. Mâyí nè : Kónkàyí Díbùngù. Díbùngù nè : kónkàyí muínshí. Muínshí nè : kónkàyí múkàjì. Múkàjì nè : kónkàyí ntòtònjí.

Ze verlieten het werk en kwamen terug naar huis. Ze ondervroegen de haan : Waarom zijt ge aan 't kraaien gegaan op een ontijdig uur ? De haan antwoordde : Ondervraag de puit. De puit antwoordde : Ondervraag de Olifant. De Olifant antwoordde : Ondervraag de tak. De tak antwoordde : Ondervraag de Aap. De Aap antwoordde : Ondervraag de Slang. De Slang antwoordde : Ondervraag het water. Het Water antwoordde : Ondervraag de Waterkruik. De Waterkruik antwoordde : Ondervraag de Stampstok. De Stampstok antwoordde : Ondervraag de Vrouw. De Vrouw antwoordde : Ondervraag de Metselwesp.

Ntòtònjí wìya' e kúlúmbúlúlá tó·. Tshílúmbù è kúmúkwàtá buálú wáyí kútútá múkàjì pàtúpù úkàshípí nzùbuèndè.

De Metselwesp trad op en zette alles uiteen in 't lang en in 't breed. Ze werd schuldig bevonden omdat ze de vrouw had gestraald die haar nest had vernield.

Kúmúkwàtábò è kúyá néndè kùvùa Mvìdí Múkùlù. Mvìdí Múkùlù ùmúlúmbúluíshà, è kúmúkwàtshíshá. Kúmúsuìká mónjì pá nkátshì, kúmútshìpá nè : kùlédí tó. Mónji' aú, ùbuélèlé ntòtònjí pá nkátshì, wàmúkòsólólá máfù àbìdì.

Ze werd vastgenomen en men ging met haar tot bij God. God onderhoorde het geding en veroordeelde de wesp. Hij bond een koordje om haar middenlijf en sprak over haar de verwensing uit : Nooit zult ge nog kinderen baren ! Dat koordje drong in 't middenlijf van de metselwesp en verdeelde haar lijf in twee delen.

Ké mútùdì nè ntòtònjì ùkàyi úlélá bâná.

Zo komt het dat de Metselwesp geen jongen kan voortbrengen (1).

ze 's nachts opgeschrikt worden door een plotseling lawaai of voorval. De negers hebben geen uurwerk en als ze vroeg, voor het klaar wordt, willen opstaan, vertrouwen ze op het eerste kraaien van de haan. In de fabel werden ze erdoor misleid omdat de hanen gekraaid hadden midden in de nacht, verschrikt door de kreet van de puit.

(1) De Ntotonji : metselwesp, guêpe maçonne : het achterlijf is enkel aan haar bovenlijf verbonden door een dun vliesje. De negers denken dat ze niet baart maar andere insecten (rupsen, spinnen) verandert in jonge wespen, omdat ze deze insecten vangt en opsluit in de cellen van haar nestgaten.

In de fabels is de Ntotonji het zinnebeeld van de kommervolle mens, overladen met lasten en zorgen ; vandaar het spreekwoord, de kasala van de Ntotonji :

« Mianda katonda bakole,
Itondele Ntotonji,
Wanyingala pa nkatshi ».

« Lasten drukken (ook) op de sterken,
Ze drukken op de Metselwesp,
Ze is erdoor toegenepen in het middenlijf ».

H. *Dibuki dia Mvidi Mukulu ne Muendeshi wa musambo.*

Het geneesmiddel van God en de Dansleider (1).

Nota : De fabel leert ons dat alles wat de mensen winnen of bezitten, aan God toebehoort. Hij is Meester van alles en allen, mag dus ook alles opeisen.

Múntú kámpànde' ekúsàkáyè músámbó. Èkúsángísháyè nsènjì yà mú dítùngá nè nsóngàkàjì buà kúbàléjá dìyì dià músámbó nè díkàsà dià májá.

Een zeker mens vervaardigde een nieuw lied (2). Hij verzamelde de jongelingen der streek en de jonge dochters om hun de melodie ervan aan te leren en de wijze waarop het gedanst moest worden.

Ábó pàbò kúlóngá biônso' abío, kúmánya kúbòtéshá.

Allen leerden aan wat er te leren was, tot ze het volmaakt konden uitvoeren.

Pábòtshí músámbó nànkú, èkújábò kútshìshá náwò pá mbèlú kèngèlè·. Béná bâná bàmòná nànkú, èkúdí·lábò bânà bàbò bílàmbà nè bìtàmbálà nè túlóngó tuà búsànga, nè bíkwàbò bíléngà.

Als ze de danswijze goed meester waren, brachten ze een hele nacht door buitenshuis al dansend op die wijze. De ouders zagen het (hoe goed ze dansten) en kochten voor hun kinderen klederen, en hoofddoeken en parelsnoeren en andere versiersels (3).

Béná dítùngá ékúpàtúkábò nè : pàtúlà mbùjí tùdié wá pá mbèlú pá tuálàdí, wêwé nyéù úkàdi' uyá kú mátùngá nè bânà bètù.

Ook de dorpelingen traden vooruit en vroegen (aan de dansleider) een geit (te slachten), omdat ze heel de nacht blijven toeschouwen waren naar de dans en omdat hij met hun kinderen op rondreis trok door de streek.

Miána' uyá kuàká, kúpàtúlá mbùjí kúbàpá ; èkúdiàbó. Diéndéshá dìa músámbó kú mátùngá.

De man haalde een geit, gaf ze hun ; 't werd een groot feestmaal. Nu wil hij op rondreis gaan met zijn nieuwe dans.

Buà kuéndéshá músámbó kú mátùngá, kampànda' aú èkuánjí

Vooraleer de rondreis te beginnen begeeft onze man zich eerst bij God. Hij

(1) Het geneesmiddel is een buanga bupaka = een magisch geneesmiddel of beschermmiddel. Dibuki wil eigenlijk zeggen : een pakje, omdat dergelijk beschermmiddel dijwijls in inpakgoed van raphia of andere stoffen gewonden is.

De dansmeester is een persoon met muzikale aanleg-soort troubadour-die in 't regenseizoen aan een groep mensen van zijn omgeving een nieuwe zang met dans van zijn uitvinding aanleert. Als het droog seizoen aangekomen is, gaat hij met zijn groep dansers de nieuwe dans van dorp tot dorp uitvoeren. Men beloont en betaalt de groep door haar onderhoud en eten te verschaffen gedurende de twee à drie dagen van haar verblijf ; ook door enige geschenken als ze vertrekt. Als het seizoen voorbij is worden die geschenken verdeeld onder allen die bijgedragen hebben tot het welslagen van de rondreis. Hier vraagt God ook zijn deel en geeft te verstaan dat Hij recht heeft op alles.

(2) Het woord musambo duidt op 1) de woorden, 2) de zang, 3) de begeleidende dans en 4) de trommelmuziek.

(3) Om fijn uitgedost te zijn voor de dansreis die ze aanstaande weten.

kúyáyè kùdì Mvìdí Múkùlù. Èkúmúkwàtshílá nè : múkáléngé m̀pákò díbùkì dièbè dià buángá buà múfùlú ádío, dìkàndàmìnà bákàjì nè bâná kú mátuŋga' a béndè kú nyáyà nábò kuàká.

ging Hem vragen : Heer geef mij uw beroemde toverij « die bevrijd tegen de dood » (1), opdat ze bescherme de vrouwen en de kinderen met wie ik op reis ga in vreemde streken.

Mvìdí Múkùlù pèndè nè : kùlúlàkú ŋdiédì kúlú. Áú kúkùlúlá èkúyá.

God antwoordde : Haak ze af, ze hangt daar omhoog. Hij nam ze daaraf en ging ermee weg.

Kuáyíyè kuàká, èkuéndáyè nè músámbó mú mátùngá wônso' avuàyé músuè kúfíká kúmáná. Bákàjí nè bânà bìvuàyé nábìokú, naŋsha' umwé wá kuábá mútù. Èkuálúkíláyè kuàbò nè bíntú bívúlè pàtúpù bìvuàbó bàmúpà.

In de streek waar hij naartoe trok is hij rondgereisd in alle dorpen, welke ook, en trad er op met zijn dansgroep, totdat alles afgelopen was. Van de vrouwen en kinderen die hem vergezelden was er niet een die zelfs maar wat hoofdpijn voelde. Ze kwamen terug in hun dorp met massa's geschenken die ze gekregen hadden.

Pàfíkìlèyé nànkú, ékuángátá bìdìpù bìa kú bíntú bìpétèlèyé nè díbùkì dìa múfùlú ádió èkúyá nábìo kùdì Mvìdí Múkùlù. Ùfíká, èkúmúkwàtshílá nè : Múkáléngé kúmúsámbó kú nyílè tuéndèle' amú bílengá nè bákàjì nè bâná kákùvuá naŋshá múntu' umwé muábàkàná, ké pánkádì múvuè kúkúpíngájílá díbùkì dièbè nè bìdìpú bíntú bìvuàbó bàtùpàpápá sè : ùsángánà pèbè kuángáta' aŋì ? Wàngátà.

Toen hij aangekomen was, nam hij enige van de geschenken en de toverij ; hij keerde ermee terug naar God. Aangekomen zegde hij Hem : Heer gedurende de dansomreis zijn we goed gevaren ; onder de vrouwen en kinderen is er niemand ziek geweest, daarom breng ik het pakje terug en enige van de geschenken die men ons gegeven heeft ; en of ge zo goed zoudt willen zijn die te aanvaarden ?

Mvìdí Múkùlù kuángáta' amú bíntu' abío kuéla' ekú. Èkúmúléjá àmú muábá ùkùluìlàyé díbùkì áú nè : ńdà kúdìkùdíká.

God nam de zaken aan en legde ze ter zijde. Hij wees hem de plaats aan waar hij het pakje had weggenomen en zegde : Hang het daar terug.

Áú ukùdíká, ùkwàtá njílá èkuálúkílá kuèndè.

Wat hij dan ook deed. — Hij vertrok en kwam weer in zijn dorp.

Àmú ùfíká kuèndè, ùtshìdí kú díteŋgú dià lúbànzà, élà mêsú pá mbèlú, èkúmònáyè díbùkì dìlèmbá mú nkátshì muà lúbànzà. Yèyé nè : ákýa ! Àpo' edí díbùkì mú lúbànzà luànyì ŋdívuà bìshí kàbìdì ?

Dicht bij zijn huis gekomen, — hij was nog aan de ingang van het hof —, en rondziende bemerkte hij het pakje (der toverij) hangend in 't midden van het hof (2). Hij riep uit : Hemel ! Hoe is deze toverij terug op mijn hof gekomen ?

(1) Letterlijk is het : Uw pakje dat de toverij bevat die de dood verwijderd houdt. De macht over de dood, om hem over te zenden of op afstand te houden is een eigenschap van God, ook als ze uitgeoefend wordt door middel van een toverij.

(2) Op het hof van de Luba staan en hangen er veel toverijen, de voornaamste

Ké béná dítùngá nè : kuêná múmánỳe mùa kúyá.

Zijn dorpsgenoten verklaarden : Ge hebt het niet goed gedaan (bij God) bij Wie ge geweest zijt.

Èkuángátáyè bìdìpú bíntú kàbìdì, kúbìtuàdílá Mvìdí Múkùlù nè díbùkì dièndè' adió nè : Múkáléngé ké bìvuà bíshàlé bímpétèlè kú músámbó ébí nè díbùkì dièbè ; ùsaǹgánè kuángátá ání ? Wàngátà.

Hij nam nog andere geschenken, droeg ze naar God samen met de toverij en zegde : Heer, ziehier wat er nog overschoot van 't geen ik met de dans verdiend heb, hierbij ook uw pakje ; en of Ge zo Goed wilt zijn het te aanvaarden ? God

Mvìdí Múkùlù èkuángátá abió, kuélá mú nzùbú, èkúmúléja' amú pá muábá ùvuá díbùkì nè : kùdíkà. Áú kúkùdíká, èkúyá.

nam alles aan, verborg het in zijn huis en wees hem de plaats aan van het pakje, zeggend : Hang het daar op. Hij hing het daar en vertrok.

Ùyá nànkú ùfíká, élà mêsú ké díbùkì dìa múfùlu' edí dílémbèlèlá mú lúbànzà ! Múlùmiàna' umòná nànkú, èkúkòngólójá bíntú biônsò bìvùayé múpétè kú músámbó nè bièndè bià pánshì, túbùjí nè túzòló, èkúvuá kúyá nábiò nè díbùkì, nè : Múkáléngé ké bíntú bìa kú músámbó bímbákòngú biônsó ébí ; m̀bédì nè bìanýi bià pánsh̀i, ángàtákú nè díbùkì dièbè.

Hij trok opnieuw op weg en kwam tehuis ; hij zag op en bemerkte de toverij die de dood afweert, hangend terug op zijn hof ! Toen onze man dat vaststelde, verzamelde hij alles wat van de dans voortkwam en nog andere dingen van zijn eigen bezit : geiten en kippen ; hij droeg alles weg, samen met de toverij en zegde : Heer hier is alles wat ik kon verzamelen als opbrengst van de dansreis ; ik heb er nog mijn eigen bezit bijgevoegd ; wil het aannemen samen met uw pakje.

Múlópò pèndè kuángáta' amú bíntú kuélá mú nzùbú, kúmúléja' amú pà díbùkì nè : kùdíkà ; yêye' ekúkùdíká èkúyá.

God nam het aan verborg het in zijn huis, en toonde hem de plaats waar het pakje moest hangen. Hij hing het daar en vertrok.

Ùfíká muènde' atángílè ké díbùkì édí dìlèmbá.

Tehuis gekomen zag hij daar nogeens de toverij hangen.

Buálú kútóndá múkwètù.

't Geval ontmoedigde fel onze vriend.

Ké béná mú dítùngá kum̀uámbá kàbìdì nè : kuêná múmányà mùa kúyá.

Zijn dorpsgenoten zegden hem wederom : Omdat ge het niet goed gedaan hebt daar waar ge geweest zijt (is dit geschied).

Mùkwètù ùtshùlá, èkúpúlúlá bákàjì bà kú nzùbú bàtánú ; èkúdì-

Onze vriend was ten einde raad ; hij nam de vijf vrouwen (1) van zijn huis ;

ervan is de Buanga bua lubanza, beschermmiddel van het hof d. w. z. van mensen en dieren en alles wat er bijbehoort ook de velden er rond. Het is een kinkhoorn die magische ingredienten bevat ; hij hangt aan een takwerk dat op een verhoogde, goed zichtbare plaats van het hof aangebracht is. De dansmeester vindt erbij hangend de toverij die hij aan God had ontleend en Hem had teruggegeven.

(1) In zijn rijkdom is het bezit aan vrouwen het laatste waarvan een neger afstand doet. In geldnood hem de raad geven tenminste één zijner vrouwen terug te sturen en de betaalde bruidschat terug te vragen, zal hij noemen : een slechte raad !

tèká nábò mú ŋjílá nè dìbùkì. Ùfíka' ekúdílá kúbùngúlúká nè pánshì nè : Múkáléngé ǹdékèlè, bíntú biônsó biápù ; ké bákàji'abá bàtánú bàvuà báshàlè, ángàtákú nè díbùkì dìebè.

hij vertrok op reis met haar en het pakje. Bij God aangekomen begon hij te jammeren, wierp zich op de grond en smeekte: Heer wees mij genadig, al wat ik bezit is verdwenen ; hier zijn mijn vijf vrouwen : al wat mij nog overbleef, wil ze aannemen, samen met uw pakje toverij.

Mvìdí Múkùlù èkúshìshá kuángátá díbùkì dièndè.

Toen nam God de toverij terug.

Ké mùvuà Múfùlù wà Múlópò mútékèshé mú-ùsómbí nànkú.

Gods toverij die de dood afweert, was de ondergang van hem die ze (bij God) geleend had (1).

KABONGO JOZEF
Bena Kabamba
Baluba ba Mutombo Katshi.

I. *Mvidi Mukulu udi wasa Tshisalu.* — *God richt een markt op.* (2)

Nota : Het verhaal leert de vaderlijke goedheid van God ; hoe mild Hij een kleine tegemoetkoming beloont. Daartegenover toont het hoe onverschillig en nalatig de mensen zijn jegens God.

Mvìdí Múkùlù èkúbìkíláyè búkwà bántú nè : puìláyí kúndì. Bántú pàbò èkúpùilábò bônsó kùdìyé.

God vaardigde het bevel uit : alle mensen moeten komen en zich verzamelen bij mij. Alle mensen kwamen bij Hem.

Bàmáná kúpuìlá nànkú, Mvìdí Múkùlù èkúbàmbílá : ǹdí múnùbìkìlá bùa kúnuàmbílá muándà múnèné kàbìdì nè múléngá ; ńdàyí kuènù, nùlálè máfùkú ànáyí, dífùkú dítânu' edí ǹdìa tshísálú tshiànyì, nùvué nè yènù míshíngá tùvúe kúsákúlá.

Als iedereen daar was zegde God : Ik heb u allen geroepen om u kond te maken een grote, een aangename zaak. Gaat allen naar huis en blijft daar nog vier dagen, dan de vijfde dag is het de dag van mijn (nieuwe) markt ; komt met uw bezittingen : we zullen markten.

(1) Enkel sommige grote toverijen kunnen uitgeleend worden, zoals de buanga bua lubanza of de buanga bua ditunga ; wanneer de neger die ze aanneemt, ook de onthoudingen (bijila) ervan onderhoudt, dan zal hij deelachtig worden aan hun bescherming. Wat niet het geval is voor andere manga.

(2) De Baluba-stammen zijn genoeg economisch ontwikkeld om markten te houden op bepaalde dagen. Daar komen met hun producten de mensen van de omliggende dorpen samen. Het oprichten van een nieuwe markt is een grote gebeurtenis in de streek en geschiedt met veel ceremonieel ; ieder dorpshoofd wordt afzonderlijk uitgenodigd en brengt een groot geschenk (geit of koe) of tal van mindere geschenken mede die verbruikt worden op het openingsfeest der nieuwe markt. Iedere marktkramer profiteert ervan. Natuurlijk is het de chef in wiens dorp de nieuwe markt opgericht wordt, die het voornaamste geschenk moet geven.

Bántú bùmvuá nànkú, èkútútá mítù kù mákóshí ; èkuálúkílábò kuàbò.

Toen de mensen dat hoorden sloegen ze van tevredenheid hun hoofd in de nek en gingen terug naar huis.

Bàlúkílé nànkú, èkúpìtshíshábò máfùkú ànáyí áú àmú nè tshípuà mòyò ; èkúfíkábò nè kú difùkú dítânú.

Maar tehuis gekomen brachten ze de vier dagen door zonder nog verder over Gods kondschap te denken ; zo kwamen ze aan de vijfde dag.

Dínè dià difùkú dítânu' adió, múntu' umwé èkújúkáyè wèndá ùvùlújá bántú bônsó nè : lélò éú sè ńdífùkú dítânú dìtuámbìdìlè Mvìdí Múkùlù nè : ńdìa tshísálú tshiànyì, nuávuá nè yènù míshińgá tuávuá kúsákúlá. Kàdí múnùkádì bápùwá mbìshí ?

Diezelfde vijfde dag stond er een man op die rondging om aan de mensen te herinneren : dit is de vijfde dag waarvan God ons gezegd heeft : Dat is de dag van mijn markt, komt er naartoe met uw bezittingen, komt markten. Doch waarom is het dat niemand beweegt ?

Bántu' abó èkuíkálá bàndámúná múkwàbo' aú nè : tuêtú kátuèná nè míshíngá yà kúyá náyò kú tshísálú.

De mensen antwoordden aan die ene : We hebben niets om er mede naar de markt te gaan.

Múlùmiànà kuéndá kùdì bántú bônsó, èkúbàsángánáyè bàkúlá àmú nè dítànàjì nè kátuèná nè múshíngá.

Onze vriend ging bij iedereen, maar bevond dat elk met onverschilligheid sprak (over die markt) en beweerde : We hebben niets van waarde (om te markten).

Múkuètù kuálúkílá kuèndè, èkúdièlá méjí nè : kàdí ngénzàpú bìshí mêmé pànyì nỳéù tshìyì nè múshíngá? Mvìdí Múkùlù pèndè mútùláyè tshísálú tshíléngèlé.

Onze vriend keerde terug naar huis en zat na te denken : wat staat er mij te doen, want ook ik bezit niets van waarde ? God heeft ons nochtans een goede markt beloofd.

Múlúmiàna' utshùlá jù·, èkúdìtuá mú tshiômbè, kuáká mátàmbà tshísùmbú ; kúdìtuá mú nkùndé, kuáká nsàmpò tshísùmbú ; kúdìtuá mú mùtétà, knáká mùtétà tshísùmbú ; kuáká tshísùmbù tshià tshítèkùtèkù ; kuáká tshià mùpálà, kuáká tshià máwòjí, ùyá kuàká kúpòlá njílù ; èkúsángíshàyè nànkú búkwà bísàkí biônsò bìsòmbèlè bántú bàdià abió, èkúpàyá bìbòmbò bìbìdì tèntè ; kúsuìká biônsó bìbìdì kú mújùwù, wàmbúlá èkúpòná àmú mú njílá. Ápá luéndó, ápá lùbílú tó· èkúfíkáyè nè mú tshísálú tshià Mvìdí Múkùlù àmú nkàyéndè.

Onze man was er bezorgd over ; hij staat recht, gaat in 't maniokveld en plukt er een busseltje groenten [1] ; gaat naar een boontjesveld en plukt er een bos jonge boontjesbladeren ; gaat naar een pompoenveld en plukt er een bundel pompoenbladeren ; hij plukt ook een deel spinaziebladeren, plukt mupalabladeren, plukt nog andere pompoenbladeren, enige bladeren van eierplanten ; zo verzamelde hij al de groenten welke de mensen gewoon zijn te eten. Hij vulde er twee korvenmee ; bond iedere korf — een van voren en een van achteren — aan een draagstok, legde hem op zijn schouders en vertrok ermee. Nu eens met een gewone stap dan weer op looppas komt hij aan op de markt van God ; hij was er alleen.

[1] De toppen (kaleji) van de jonge maniokstengels worden zeer gegeerd als groente ; toch is dat alles maar van onbenullige marktwaarde.

Múfíkè nànkú,èkúsángánáyè Mvìdí Múkùlù ùkádí músòmbá. Mbùjí nè nzòló nè m̀bwá nè bímúnà biônsò, bítùlá mábálá mábálá, tshísúkú tshífùbé.

Toen hij daar aankwam vond hij er God reeds tegenwoordig en neergezeten. Geiten, kippen, honden en alle slag pluimvee, 't stond er alles in groepen ; 't gras was ervan verdroogd op die plaats.

Múkwètù kúdìtòkónyá kázàdí àmú nkàyèndè, ùdiàkuílá múndá múndá nè : ébí bínè ké biàmpàyi' anyì m̀bíkuàbò. Èkúdìbàmbíláyè kùdì Múkáléngé, èkúmuélá mó·yó.

Onze vriend bezon zich en dacht in zichzelf : Zijn dat al zaken die ik zal krijgen of zal het iets anders zijn ?

Hij haastte zich om te verschijnen bij God en Hem te groeten.

Múlópo' ekúmúsàkídílá pínàpó bíléngá bià búshùwà, kuángátá bíntú biènde' abio' amú nè músangélú, kútèká ekú ; èkúmúpà tshísòmbélú nè : sòmbá wánjì kútuìjá.

God bedankte hem ter plaatse zeer hartelijk, nam zijn marktgerief met genoegen aan en legde het opzij ; dan gaf hij hem een zitstoel en zei : zit neer en begin met een weinig uit te rusten.

Múlùmiànà mútuìjá nànkú, èkúvuáyè kúmuípánguíjá nè : údí àmú ńkàyébè ? Áú nè : Múkáléngé ńdi' amú nkàyànyì, bákwàbò bámbì nè : kátuèná nè míshíngá.

Toen onze man uitgerust was, kwam God hem ondervragen : Waarom zijt ge alleen gekomen ? Hij antwoordde : Heer 'k ben gans alleen, de anderen bevonden dat ze niets van waarde hadden om te markten.

Múlópò nè : biônsó biûdì múvùe nábio' ebí bìdi' amú míshíngá yà búshùwà ; ábó m̀bábèngé kúvua' amú kú búpótè buàbò.

God wedervoer : Alles waarmede ge naar hier gekomen zijt, heeft zijn eigen waarde ; die anderen zijn niet gekomen enkel omwille van hun dwaasheid.

Ké kúvuá kuébéjáyè múntú nè : ánıbàkú biûdì músuè ? Múntú nè : Múkáléngé àmú tshîonsó tshíwàmpà ńdíngàngátá mùebè múwàmpa' amú. Ké yêyé nè : júkà. Ùjúká, èkúyábò kú nzòló. Èkúpàyá bíkúká nè bítàlà mísàsà ìbìdì èkúmúpà. Kúyábò kú mbùjí. Èkúbùúlá díbálá dià mpúmbú nè máshìná, èkúmúpà. Èkúyá kú m̀bwá. Kútshìmúná díbálá dià m̀bwá mílùmé nè míkàjì, èkúmúpà. Ùyá kú nkànú, èkúsuìká bísùmbú bìbìdì, kúmúpà, nè : kàdi' ambà túm· ?

Toen vroeg God hem : Zeg wat ge in ruil wilt ? Daarop zei de mens : Heer wat ge mij ook geeft, 'k zal het aannemen gelijk Gij het mij geeft.

Waarop God : Sta recht. — Hij stond recht ; ze gingen naar de kippen. — God stak twee korven vol met hanen en kippen, en gaf ze de mens. Ze gingen naar de geiten. God zonderde af een hele troep bokken en geiten en gaf ze de mens. Ze gingen naar de honden. God liet een groep mannelijke honden los en een groep vrouwelijke ; Hij gaf ze de mens. Toen gingen ze naar de kruismunten, God bond twee hopen ervan samen, gaf ze de mens en vroeg : Wat wilt ge nog ?

Múlùmìanà kuányíshá kútútá nè mútù pánshì, èkúmuélá mióyó mívúlàngàná pàtúpù.

Onze man bedankte met zijn hoofd tot op de grond, en groette God herhaalde en herhaalde malen.

Mvìdí Múkùlù nè : ńdàku' amú bíléngá.

God zegde : Wees gelukkig op uw reis.

È múkwètù kútùngúnújá mú-

Onze man deed de rij van honden

ɲóngó wà m̀bwá, wà mbùjí, kúlóndá yêyé èkújìkílá kú nýimà nè mújìwù wà nkànú mísàsà yà nzòlo' ibìdì mísùikílákù.

voorop gaan, dan volgden de geiten en hijzelf kwam de laatste om de reeks te sluiten. Op zijn schouders hing de draagstok met eraan gebonden de muntkruisen en twee korven vol met kippen.

Pábángì dîbá kuénzá dià yà múlòlò, èkúfíkáyè kú músòkò.

Als 't ging avond worden kwam hij toe in zijn dorp.

Bèná músòkò bèlá mêsú, èkúmònábò múlùmiànà nè múlóngó wà m̀bwá nè mbùjí fuàkàkà· ! Kùdì bàvuà báshàlá nè bálùmé nè bákàjì tshímbú èkúfùa, mú músòkò tú·. Ékèlékèlé, ékèlékèlé. Kánùmónàyí úvuá múyè kú tshísálú tshià Mvìdí Múkùlù múvuàyé nè lúpétú buńgílù.

De dorpelingen kijken en zien de man met de lange rij van honden en geiten ! Vrouwen en mannen die afwezig waren, kwamen in groot getal aangelopen ; heel het dorp stond op stelten. Men riep : Wonder ! Wonder ! Komt zien naar de man die naar de markt van God is gegaan, hoe hij is teruggekomen met winst zonder einde.

Múlùmiànà ùtùlá, kú luèndè lúbànzà nànshá kúmònà pà kúsòmbélá ; bûngì bùa bántú bàvuà bávuè kúmúkùkuílá bápàtshìshá lúbańzà tèntè.

Toen de man tehuis kwam vond hij geen plaats op zijn hof om er neer te zitten, de menigte die hem kwam groeten bezette heel het hof.

Èkuíkálábò bàmuébéjá nè : àpó wêwé kú tshísálú úvuá múyè nè tshínyì ?

Ze begonnen hem te ondervragen : Maar gij dan, waarmede zijt gij naar die markt gegaan ?

Yêyé nè : pámvùa ngàká mátàmbà nè mítétà nè bítèkùtèkù ápá kánùvuá bámònà ánì ? È nuángébéjá nè : úvuá múyè nè tshínyì ?

Hij antwoordde : Toen ik maniokgroente aan 't plukken was en bladeren van pompoenen en van spinazie stond ge niet toe te zien ? Hoe kunt ge me nu vragen : waarmede zijt ge er naartoe gegaan ?

Âbó pàbò èkúshàla' amú bàdílá ; bàdìpéndá búpùmbá ne' ayáya' aá.

En ze stonden daar allen te jammeren en zichzelf te verwijten als dwazen, tot de dag van vandaag.

KABONGO JOZEF
Bena Kabamba
Baluba ba Mutombo katshi.

J. *Lusumuinu lua Mvidi Mukulu ne Mulopo.*

Het verhaal van God en van een andere die God werd.

Nota : Dit verhaal van Mvidi Mukulu en Mulopo, twee personen die elk een naam van God dragen, is een zinnebeeldige voorstelling van de verheffing der mensen tot de goddelijke natuur, en het verliezen ervan door opstand tegen God uit hoogmoed.

Múntu' umwé ùvuá ùsòmbá mú nkátshì muà mpàtá, kàyì dînà, káyì nzùbú, ùvuá ùlàla' amú mú

Daar was een mens die leefde eenzaam te midden van de brousse ; die mens had geen naam, ook geen hut, hij sliep in een

dísélá, kàvuà nànshá nè bîngá bíntú bìsòmbèlà bántú nábiò.

struik hoog gras (1) ; hij had niets van al die dingen welke de mensen gewoon zijn te hebben.

Kàdí pàvuà nzálá ìmúsùmá, èkuìkálá ùjúká ùyá muítú, ùmùfíká, è kuángátá dípúsú dià mútshì è kuásá dítùwá mú tújíbá ; kúkwàtá túkélè nè túkàlà nè túshíshà ; tuákàná muándá, è kúyáyè pá mpàtá mú dísélá diènde' amú. Pámùfíkàyé nànkú kàmònyí kádílú kà muà kútò·shá, bìmútóndá è kútùdiáyè àmú túbìshí.

Als hij honger had ging hij in het bos ; daar nam hij de schors van een boom en schepte water ermede in de vijvertjes, zo ving hij kleine visjes, kleine krabben en garnaal ; als hij er enige had keerde hij terug naar de brousse in zijn grasstruik. Daar had hij geen vuur om ze klaar te maken ; 't was een last voor hem maar hij at ze rauw op.

Túlù tùmúkwàtá, ùtònkóká èkúlàlá. Bùtshiá kàbìdì èkúpàtúkíláye' amú muí·tú, kútùwáyè, è kúkwàtá kàbìdì túnyìnyì tuèndè túkése' ató, ùyá nátu'e kúdia' amú túbìshí, ùtòkóka' ekúlàla' amú mú dísélá diènde' amú.

Als de slaap hem overviel liet hij zich neerzijgen om te rusten. De volgende dag gaat hij terug naar het bos, om dan opnieuw water te scheppen en kleine visjes te vangen en tehuis ze rauw op te eten ; dan neervallen en slapen in zijn grasstruik, en zo altijd voort.

Èkúshàláyè wènza' amú nànkú máfùkú mávúlè, kàmònyí lúngènyì luà kuénzá bûngá buálú.

Lange, lange dagen bleef hij al maar door hetzelfde doen ; hij had het verstand niet om iets anders te verrichten.

Kàdí dîngá difùku' edí, èkúyáyè múi·tú buà kútùwá muèndè mùvuàyé muíbìdìlé ámú ; ùmùfíká èkútuàdíjáyè dítùwá, kàdí pàkávuà mâyí àkèpá mú díjíbá, élà mêsú èkúmònáyè múshípá múnèné ùdièlá muínè mú tuâyí túkávuà túkèpa' ató. Múlùmiànà kuámbúlá dípúsú dìvuàyé nádiò nè ntútà múshípá, è múshípá kúmuámbá nè : kùntútù, kùnshíbàyì !

Doch op zekere dag was hij gaan water scheppen gelijk hij gewoon was te doen. Hij begon dus te scheppen ; maar daar er weinig water in de vijver was, opziende bemerkte hij een grote vis die zich in dat weinige water wierp. De man hief zijn stuk schors op om die vis dood te slaan, maar de vis zegde hem : Sla mij niet, dood mij niet !

Ké yêyé kúdiàkuílá wàmbá nè : kúmbávú tshìyì múkwàtá kántú nànshá kàmwè, múshípá múmánè kúmuèká sè : ngùtútè nỳá kúdià, kàdí mùkádìwó ùngámbá nè : kùnshípàyì mbìshí ?

Hij dacht bij zichzelf : 'k Heb nog niets kunnen vangen sinds ik hier ben ; daar komt een vis en 'k wil hem slaan om hem op te eten ; maar waarom zegt hij mij : Dood mij niet ?

Ké múshípá kàbìdì ńe : ngángàta' amú nè mó·yó.

De vis zegde verder : Ge moet mij levend nemen.

Ké yêyé pèndè kuángátá múhípa' aú nè mó·yó, èkúyá náwò pá

Hij nam dus de vis levend en ging ermee naar zijn brousse ; daar aangekomen

(1) Het disela-gras groeit in struiken waaruit de stengels hoog opschieten ; men kan er zich in leggen en gedoken zijn.

mpàtá ; ùfíka' ekú ùtèká mú dísélá diènde' adió, yêyé pènde' ekúsòmbá Ùsòmbá nànkú, dîbá wè, dîbá wè ; dîba' ekúbuélá pánshì, kúfìká búfùkú kúi·lá kúlàndákáná.

legde hij hem in zijn grasstruik, en zette er zich bij neder. Hij bleef daar neerzitten en de zon zakte, de zon zakte ; de zon ging onder, 't werd donker en de nacht verspreidde zich.

Buìlá nànkú, èkúdiàkúiláyè nè : mêmé èkuídíshá nènkú nè nzálá, múshípá pàu' amú ápá. Wàmbá nànkú, èkuángátáyè múshípá nè ntútè mútshì. Múshípá nè : kùntútshì.

Gedurende de nacht zegde hij bij zichzelf : Ik breng de nacht door vol honger en die vis ligt daar. Daarop nam hij de vis om hem met een stok te slaan. De vis zegde : Sla mij niet.

Ké yêyé nè : múi·tú mú mbáyí tshìtshìkádí nànshá wá múkwàtá nànshá túkélè nè túkàlà tuà muà kúdiàkú, kàdí éú múshípá pàwò èkúvuá kúngákána' amú kú mpàlá, ǹkádí sè : ngùtútè né : kùntútshì, kàdí tshiàkúdiàpú lélò ǹtshínyì ?

Hij wedervoer : In 't bos waar ik gegaan ben, kon ik niets vangen, zelfs niet een klein visje of krabbetje, om op te eten ; maar deze vis is mij tegemoet gekomen tot vlak voor mij ; 'k wil hem nu doden en hij zegt : Sla mij niet. — Maar wat heb ik dan te eten vandaag ?

Kùvuà múshípá ékú káùyá kúmútshùká.

De vis deed alsof hij niets begreep.

Ké yêyé kúsòmbá tó·, túlù pàtù ǹtúkóle' ekúmúkwàtá, ùtònkóká ékúlàdílámù káshídí. Kùtshìmányí kúsòmbá kùvuàyé músòmbé nè nzálá ákú, bú múyá kuámbábò nè : múndá kámùdílé, mêsú kâlá·dí ; èkúpìtshísháyè tshítùpà tshínènè tshià búfùkú.

Het bleef zo geruime tijd ; een zware slaap overviel de mens ; hij zakte ineen en viel voor goed in slaap. Weet dat hij reeds lang grote honger had en hoe het spreekwoord zegt : « Met een buik die niet gegeten heeft, heeft men ogen die niet slapen. » Zo bracht hij een groot deel van de nacht door.

Kàdí pávú kúlàláyè tshítùpà nzé, ùtàbúlúká, èkuńvuáye' amú pá nzòló ìsàmá. Wàmbúlá mêsú nè nkénzákánà, èkúdìmònáyè ùkádí mú nzùbú múnèné, muénzá múpúngá wá lúbùmbù. Ùvuá kúpàtúká pámbèlú, àkýa ! Èkúmònáyè kú lúséké nzùbú múlóngó yà bàkàjì, kú lûngá nzùbú múlóngó yà bàkàjì, miêlé wéndè múnèné áú mú kátshì. Ùvuá kuámbúlá mêsú kú mpàlá, èkúmònáyè njílá múnèné, bántú bâsé biòmòmà bílóndé muínè njíla' aú. Ùtùpúlá mêsú dìnsámbù dià muàmuà dià njílá, èkúmònáyè nzùbú búnèné bú wénde' aú ; kú lúséké luèndè nzùbú múlóngó yà bákàjì, kú lûngá nzùbú múlóngó yà bákàjì.

Toen hij lang geslapen had schoot hij wakker en hoorde de hanen kraaien. Hij opende zijn ogen en liet ze rondkijken ; hij bevond zich in een groot huis, fijn afgewerkt, in leem. Hij ging buiten, Lieve Hemel ! Hij zag langs de ene kant een lange rij huizen van vrouwen, langs de andere kant een lange rij huizen van vrouwen, zodat zijn eigen huis midden erin stond (1). Recht voor zich zag hij een lange straat en de mensen woonden de ene naast de andere langsheen heel deze weg. In de verte zag hij aan het einde van deze weg 'n groot huis gelijk het zijne en daarnaast langs iedere kant 'n rij huizen van vrouwen.

(1) Gelijk op het hof van 'n rijke veelwijver.

Ùdìtàngílá yêyé muínè ékúdìmònáyè ùkádí nè bívuàlù bià búmfùmù. Àmú pínàpó èkúmònáyè mûngá múntú ùfùmá dìnsámbù dià muàmuá dià njílá, ùmwèká àmú múnêmé múvuàlé pèndè bívuàlù bià búmfùmù. Muíne' aú ké múshípá wèndè ùvuàyé múkwàté, ùvua' umuámbá nè : kùntútu' aú.

Toen hij zichzelf bezag, bemerkte hij dat hij koningsklederen droeg. Op dat zelfde ogenblik zag hij een ander mens ginder komen van de overkant (het einde) van de weg. Die mens zag eruit als een voorname, ook bekleed met klederen van 'n koning. Die man was de vis die hij gevangen had, en die hem zegde : Sla mij niet dood.

Bàvuá kúmònángáná, èkúnángángánábò muà nàká ; éú ne' atángílè múkwàbò, ànú bú wá kúmúdià, mûngá ne' atángílè múkwàbò anú bú wá kúmúdià. Kúsòmbá àmú muába' umwè, bísòmbélú biàbò bítuàngàna' amú pá búi·pì.

Ze keken mekaar aan, met grote wederzijdse liefde. Als de ene naar de andere zag was het liefdevol als met 'n verlangen hem te bezitten. Ze zetten zich neder op dezelfde plaats, hun zitbanken stonden naast elkander.

Mú dísòmbà diàbo' adió, ké úvuá múshípa' aú kuébéjá múkwàbò nè : dînà dièbè ngánì ? Áú pèndè kúpùwá kàdìmányì dîná. Pínàpó lúngènyì luà mùvuàyé ùlàlá mú dísélá, nè luà mùvuàyé ùyá kútùwá ùkwàtá túkélè nè túshísha' udiá bíbìshí lújìmìné, kàtshìtshìyì muà kúbìmányá kàbìdì.

Terwijl ze daar zaten, vroeg de vis aan de mens hoe zijn naam was ? Doch deze wist niets te zeggen, zijn naam kende hij niet.

Daarbij was hij het begrip kwijt van z'n verblijf in de grasstruik en van zijn waterscheppen om visjes en garnaal te vangen en rauw te eten ; hij wist niets meer daarvan.

Ke' uvuá múshípá kúvuá kúmuámbílá nè : dièbè dîná m̀-Mvìdí Múkùlù, mêmé diànyì m̀-Múlópò.

Dan zegde hem de vis : Uw naam is Mvidi Mukulu (= God) en mijn naam is Mulopo (= God).

Bàmbílángáná nànkú, èkúshàlábò básombe' amú pàmwè nè dínángángá dípìté ; kákùyì wá kúbèngá múkwàbò. Bákàjì bàbò èkúvuábò kúbàpá bià dídià, èkúdiàbo' amú pàmwè.

Ze bleven praten, en samen naast elkander zitten met grote wederkerige genegenheid ; niet één werd het gezelschap van de andere moede. Hun vrouwen brachten spijzen aan, en ze aten het samen.

Bídià nànkú bínuè, ké wámbìlé nè ǹdí Múlópo' aú kúmúkónká kàbìdì nè : múdímú ú-ùvuà úkwàtá m̀mudímú kái ? Áú èkúpùwá àmú muèndè mùmwe' amú, kàmányí tshìvuàyé wènzénzá.

Ze aten en dronken. Hij die gezegd had : Ik ben Mulopo, ondervroeg weer de andere : Wat voor een werk hadt ge te verrichten ? Deze zweeg opnieuw gelijk vroeger, van zijn werk wist hij niets meer.

Ké múmúkońkí kúmuámbílá kàbìdì nè : màlábà kútshíkàlé nè lúnkèlú, ùbíkílè bántú bèbè bônsó tùvué kúyá kú múdímú.

Die hem ondervroeg zegde verder : Morgen in de vroegte, roep al uw volk op, we zullen naar 't werk gaan.

Pínàpó dîbá èkuénzá dià múlòlò ; béná kuàbo' ekúvuábò kúbàpá biàdídìa. Bàdiá bànuá, bìlé-

Toen werd het avond ; hun vrouwen brachten spijzen. Ze aten, ze dronken, ze scheidden van malkander, de ene ging

kángáná, éú ùyá kúbuélá kuèndè, éú ùyá kúbuélá kuèndè ; ékúlàlábò.

naar zijn huis en zo ook de andere ; ze gingen beiden rusten.

Bùvuá kútshià nè lúnkèlú, Mvìdí Múkùlu' utùmá dìyí, è bálùmè bà kuèndè kúpàtúká bú bálàlé nzùbu' umwé. Múlópo' utùmá dièndè, bà kuèndè ékúpàtúká bú bálàlé nzùbú úmwé. Bàvuá kúpulla kùdìbó, èkúbàmbílábò nè : ńdàyí nuàngátè nkàsú nè miélè nè túsúyí nè bìpóyì tùvuá kúyáyí kú múdímú.

's Morgens van de volgende dag vaardigde Mvidi Mukulu zijn bevel uit ; al zijn mensen kwamen ineens en spoedig samen. Mulopo ook gaf zijn bevel, en ook de zijnen kwamen snel en allen te samen. Toen ze voor hen verzameld waren, zegden ze tot hun volk : Haalt houwkens, messen, bijlen en draagstoelen ; we gaan naar 't werk.

Bántú bìtángáláká ; àmú tshítùpàtùpà èkuálúkílábó nè nkàsú nè mié·lè nè túsú·yí ; béná bìpóyì bàvuá nábiò. Bákáléngá bàbìdì bàbuélá, èkúbìpàlákájábò bìbìdì bìtuàngàná mbèsè, báyè bátàngìlé kú múdímú. Mú nyíma' emú músùmba' ekútshìmúká, mísámbó nè míkòbóló biángàtàngàné kùdì bálùmé bônsó mvùndé mújûké.

De mensen gingen uiteen ; na een ogenblik kwamen ze terug met houwkens, messen en bijlen ; er waren ook dragers bij voor de draagstoelen. De twee heren stapten erin ; men droeg ze naast elkander, de heupen raakten mekaar. Ze vertrokken om het werk te besturen. Daarop volgde 'n grote menigte ; zang en vreugdegeroep waren niet van de lucht, wolken stof stegen op (van 't vele volk).

Èkúyábò nànkú tó·, bàkáfíká kú míkùnà, Bákálénge' ekútùlúká.

Zo gingen ze lange tijd ; als ze aan de heuvels gekomen waren stapten de Heren uit de draagstoelen.

Ké Múkáléngé Múlópò kúbìkílá bántú nè kátùyáyí kátùpà, bàvuá kúyá. Èkúbàléjá pá nkátshì pà míkùnà nè : úmbùláyí dí·nac apá, nuángátá búlóbá nuéla' amú kúntú kúlé·. Wàlúkílá èkúsòmbábò kú wàbò muábá bàbìdì nè Mvìdí Múkùlù.

Heer Mulopo riep tot het volk : Laten we nog wat verder gaan ; wat ze dan ook deden. Dan toonde Hij hun 'n plaats midden de heuvelen en zegde : Delft hier een put, en werpt de aarde op verre afstand (1). Hij kwam terug en zette zich neder op zijn eigen plaats samen met Mvidi Mukulu.

Kuáshàdí bántú ékú, èkúdìtuá àmú kú diénzá dià múdímú. Kùvuà Bákáléngé bàbò ékú bísòmba' amú nè dínángángáná, bàyíkílá bíléngá bípìté, kákùyì wá kúbèngá muàmbámbà múkwàbò.

Waar 't volk was, gaf men zich gans aan 't werk. Waar hun Meesters waren, zaten ze neder met wederzijdse genegenheid ; ze praatten met veel goedheid en wat de ene zegde werd door de andere niet verworpen.

Dìbá diàkáná dià múbàndúkú, Bákáléngé èkúvuá kúyá kútàngílá múdímú, bàùtàngílá.

Als de tijd gekomen was om het werk te verlaten, kwamen de Heren naar het werk zien en onderzochten het.

(1) Ze maken een diepe kuil om wild erin te vangen ; de aarde moet verder weggedragen worden opdat er op die plaats geen spoor zou blijven van de put, wat de olifant of een ander groot wild zou achterdochtig maken.

Múlópo' ekuámbá nè : Mpíndi'-eú dîbá diákànyì dià mú bàndúkú, múdímú káwèná múpwà, tuánjàyí kúyá pá mbèlú, màlábà né tùvué kuénzá kàbìdì.

Mulopo zegde : Nu is het tijd om het werk te verlaten, het is nog niet af, we keren naar huis, maar morgen komen we terug werken.

Wàmbá nànkú béná bìpóyì bàbìlóngá, Bákáléngá bàbuélá ; èmúsùmbà kútshìmúká kúyábò kú músòkò.

Toen hij dat gezegd had, kwamen de mannen van de draagstoelen dichterbij, de Heren stegen erin en de hele menigte volk trok naar het dorp.

Bàfíká kú músòkò èkuámbílábò bántú nè : Nùmánye' amú nè tútshìdí nè múdímú, né númvuè dîyí nè lùnkèlú, kúpàtúka' amú nè bièn ù bià múdímú dià kàmwè muà tuêtú kúvuá kúyá kú múdímú mú dîbá diákàné.

Als ze daar aankwamen werd het bevel gegeven : Weet dat er nog werk overblijft ; als ge morgen vroeg de wekroep hoort, komt dan aanstonds met uw werkgerief naar 't werk opdat we kunnen vertrekken op een deftig uur.

Àmú bùtshìtshá Múlópò ùtùmá dîyí ; bàkuénde' ekúpàtúka' amú bônsó biàbò bià múdímú mú biá·nzá. Ékú Mvìdí Múkùlu' utùmá dièndè, bàkuènde' ekúpàtúká bônsó nè biàbò bìa múdímú.

Van zohaast het dag werd gaf Mulopo zijn bevel ; en zijn volk kwam te voorschijn met het werkgerief in handen. Mvidi Mukulu gaf ook zijn bevel en ook de zijnen kwamen op met hun gereedschap.

Bìpóyì bià Bákáléngá bìtùngúnúká bìbìdì bípàlàkàná. È músumbà wà bántú kú nyíma' akú, kúdiátángánábò pá mákàsà, kùmwè nè mísámbó nè míkòbóló, àmú muàbo' amú.

De draagstoelen der Heren kwamen vooraan beiden zij aan zij. Daarna een zo grote menigte volks dat ze met de voeten op elkander traden en daarbij weerklonk zoals gewoonlijk gezang en geroep.

Bàfíká kú muábá wà múdímú ; Bákáléngá bàsòmbá, bántú pàbo' ekúmánya' amú múdímú.

Ze kwamen aan de plaats van 't werk, de Heren zetten zich neder ; de mensen kenden hun werk.

Diàkáná dià múbàndúkú, Bákálénge' ekúvúa kúyá kútàngílá bántú kú múdímú ; bàfíká, Múlópo' utàngílá mú tshí·nà, èkúbàmbílá nè : tshiáshàdí muà kúvúa kúmáná màlábà, tùyáyí. Èkútshìmúkábò bítàngìlé pá mbèlú.

Als het tijd was om het werk te verlaten, kwamen de Heren toezicht houden over het volk op het werk ; Mulopo keek in de put en zei : Daar blijft nog werk over, dat morgen kan gedaan worden ; komt we zijn weg. — De menigte trok naar huis.

Bùvuá kútshià dífùkú dísâtú Bákáléngé èkúbìkílábò bántú nè : pàtúkàyí, lélù ùguá kúmáná múdímú tùyáyí kùtshìdí kútálàlé.

't Werd de morgen van de derde dag ; de Heren riepen het volk op : Komt buiten, vandaag beëindigen we het werk, laten we vertrekken terwijl het nog fris is.

Bántu 'ekúpàtúkábò báùlàdìlé dîsú mú tshí·bí. Bàkàsá bìpóyì

De werklieden kwamen op, hun slaap was onrustig geweest [1]. Men brengt de

[1] Uit groot verlangen naar de beloning van 't werk dat vandaag zou af zijn.

èkúyábò bítòkuèlá àmú ǹe mísámbó biángàtàngàné.

Bàfíká kú muábá wà múdímú, ké Bákáléngé nè : lélù túdí tuŝhíkámíná àmú pá buí·pì buà kúnùléjá múnuàmánà múdímú. Kuángátábò bísòmbélú bià bákálénge' ekútèkélá pá buí·pì kú tshí·nà.

Ké Múlópò kúvuá kábàléjá muà kuénzábò kú ndékélú wá tshí·nà ; bôbó kuénzá kúmáná. Èkúvuáyè kúbàléjá kàbìdí kútshìbuíkílá ; bôbó kuénzá èkúmáná. Kújìmíjá muábá wà tshí·nà wônso' amú búmùsòmbèlè béná májìmbà bènzá.

Ké Múlópò kúbàmbílá nè : múdímú wápù tùyáyí. Wàmbá nànkú tuéná bìpóyì tùkàsá, èkúpúlúmúkábò bátàngìlá kú músòkò.

Bàfíká kú músòkò, kúlàlábò ; dífùkú buí·, dîngá buí·, pá dísâtú Bákálénge' ekúbìkílábò bántú bônsó, kúbàmbílá nè : lélu' eú túyàyá kútàngílá kú díjìmbà dítuénzèlè nè nkúfuè nyámá. Bántú nè : ábú ké bútùdì bátèkèmèná bíkólè tùyáyí-ŝ. Béná bìpóyì bàmbúlá, ékúdìtèkábò mú njílá.

Bàfíká èkúsángánábò nyámá wá Kápúmbú múfuè mú díjìmbà kàyì muà kúsàká, míbángá ìbìdì mílêpé muà nàká, kú nsóngó kuàyò kúkòbàmé.

Ké bákáléngé kúkábìlá bántú bàbò nè : pàtúlàyí-ŝ nýamá mú tshínà. Bántú kúlúká nyámá miónjì, kuélá kú múkùnà.

Ùpàtúká nànkú, Múlópó èkuébéjá Mvìdí Múkùlù nè : ámbà tum·muà kuábányá nyámá ? Mvìdí Múkùlù nè : nyámá bàpánda' amú bátuàdìjá mú mútù tó· nè kú múkìlá ; wêwé lúséké nè múbángá, mêmé luà·nyì lúséké nè múbángá. Wàmbá nànkú : Múlópò nè : wá-

draagstoelen aan en de menigte trekt vooruit al zingend in groepen onder elkander.

Op 't werk aangekomen zegden de Heren : Vandaag zullen we ons neerzetten dicht bij het werk om u te tonen hoe het moet afgewerkt worden. Men nam de zetels van de Heren en ze werden dicht bij de put geplaatst.

Mulopo kwam bij hen, om hun te wijzen wat ze moesten doen in de diepte van de put; wat dan ook werd afgewerkt. Daarna wees hij hun hoe de put te dekken ; en ook zo werd het gedaan. Men nam alles weg wat kon laten vermoeden dat er een put was, gelijk de jagers gewoon zijn te doen wanneer ze kuilen maken om wild te vangen.

Mulopo zegde hun : Het werk is af, we vertrekken. Toen hij dat zegde waren de dragers vol vreugde en schoten vooruit recht naar het dorp.

Ze waren terug in het dorp en rustten ; een dag ging voorbij en ook een tweede ; op de derde dag riepen de Heren alle mensen op en deelden hun mede : Vandaag gaan we zien naar de kuil die we gemaakt hebben, of er een dier in zit. De mensen riepen : Dat is ons groot verlangen, laten we vertrekken. — De dragers nemen de draagstoelen op, iedereen is op weg.

Toen ze aankwamen vonden ze een Olifant dood in de put, een machtig grote niet op te tillen, met twee lange slagtanden omgebogen op hun uiteinde.

De Heren moedigden hun mannen aan om het dier uit de kuil te halen. Deze bonden koorden rond het dier en trokken het naar boven.

Toen het uit de put was, vroeg Mulopo aan Mvidi Mukulu : Zeg uw gedachte over het verdelen van het dier. — Mvidi Mukulu antwoordde : Laat ze het in twee delen hakken vanaf de kop tot aan de staart ; Gij neemt een deel en een slagtand, ik neem 't ander deel met 'n slagtand. Deze gedachte vond Mulopo goed ;

mbì biákàné, pínàpó bônsó èkúpúngúlújá mêyí nè béná kùa Mvìdí Múkùlù nè béná kuà Múlópò nè : wámbì biákàné, wámbì biákàné.

en al hun mensen, die van Mvidi Mukulu en die van Mulopo, waren eenstemmig om ze goed te keuren ; ze riepen : Goed gesproken, goed gesproken !

Èkúpándábò nyámá nséke' ibìdì ; ábá lúséké nè múbańgá, ábá lúséké nè múbángá. Kútshìmúkábò ékuálúká pá mbèlú, májítú à nyámá àmbá kúbàtshìbúlá.

Ze verdeelden het dier in twee delen, de enen hadden een helft met de slagtand, de anderen een helft met de slagtand. De menigte keerde naar huis, 't gewicht van het dier overmande hen.

Bàyé pá mbèlú nànkú kùpìtá mátùkú àbìdì, Bákáléngé nè : tùyáyí kú díjìmbà. Èkútòkuélábò kàbìdì. Bàfíká èkúsángánábò kàbìdì kângá Kápúmbú káfuè, míbángá ìbìdì míyè mú·lú, àmú míkòbàmá kú mpàlà kuàyò kàbìdì.

Ze bleven in hun dorp twee dagen, toen zegden de Heren : Laten we terug naar de put gaan. — Al het volk trok er weer heen. Aangekomen vonden ze een ander gevangen Olifant met twee lange slagtanden gebogen op hun uiteinde.

Bàmúpàtúlá mú tshí·nà. Múlópò èkuébéjá Mvìdí Múkùlù nè, ámbàkú muà kuábányá nyámá ? Mvìdí Múkùlù nè : nyámá bàpándè àmú nséka' ibìdì, wêwé lúséké nè múbángá, mêmé lúséké nè múbángá.

Ze trokken hem uit de kuil. Mulopo vroeg aan Mvidi Mukulu : Zeg uw gedachte, hoe moet het hier verdeeld worden ? Mvidi Mukulu antwoordde : Laat ze het in twee delen hakken, gij een helft met een slagtand, ik een helft met een slagtand.

Ùtùlá dìyí Múlópò nè : wámbì biákàné ; nè bá kuà Mvìdí Múkùlù nè bá kuà Múlópò èkúpúngúlújá pàbò mêyí pàmwè nè : wámbì biákàné.

Waarop Mulopo zegde : Goed beslist. En al 't volk van Mvidi Mukulu en 't volk van Mulopo was eenstemmig om te roepen : Goed beslist ! Goed beslist !

Básáyí kúpándá nyámá nséké ìbìdì ; ábá kuángátá lúséké nè múbángá, ábá kuángátá lúséké nè múbángá.

De klievers verdeelden het dier in twee delen ; de enen namen een deel met een slagtand, de anderen namen een deel met een slagtand.

Bìkòká, èkuálúkábò pá mbèlú, nyámá bítùndú tèntè.

Ze trokken trekbenend naar huis met korven overladen van vlees.

Bàfíká kú músòkò, èkúpìtshíshábò máfùkú àsàtù. Pá dínâyí ápá, Múlópò èkuámbíláyè Mvìdí Múkùlù nè : ámbìlà bántú tùyá kútàngílá kú tshí·nà. Mvìdí Múkùlù ùtùmá dìyí, bántú ékúpuìlá bônsó. Kúpàlákájábò bìpoýì bìdìdì bìa Bákáléngé. Mísámbó kuángátángáná nè míkòbóló.

Ze kwamen in hun dorp en bleven er drie dagen. De vierde dag zegde Mulopo aan Mvidi Mukulu : Verwittig uw mensen ervan dat we naar de put gaan zien. Mvidi Mukulu stuurde zijn bevel uit, en al de mensen kwamen samen. Ze droegen naast elkander de twee draagstoelen der Heren ; daar was gezang en geroep van alle groepen onder elkander !

Bàfíká kú tshí·nà, ékèlékèlé·! Èkúsàngánábò Kápúmbú múlùme'a nyámá mûlé tshínà tenètè, múbángá àmú ùmwè nè bùmwè buàwò, múlú-

Toen ze aan de kuil kwamen, God ! lieve Hemel ! Daar vonden ze een mannelijke Olifant die heel de put vulde, doch met één enkele slagtand, kaarsrecht

làmé káùyì dínkònyá pá muábá ; búlé buàwò àmú bú buà múntú mújímà, múbídí wàwò muênzá miólá miólá ; ùbàlákáná àmú bú lúmwènú.

nergens gebogen ; hij was zo lang als een grote mens ; de buitenzijde was met strepen getekend en blonk gelijk een spiegel.

Bákáléngé bàbìdì bàvuá kútàngílá nyámá, èkúnángá kútuà nè mímwémwé nè : kàdí múpàtùláyí.

De twee Heren bekeken het dier, ze vonden er genoegen in en glimlachten al zeggend : Trekt er hem uit.

Bàmúpàtúlá, Múlópò èkuébéjá Mvìdí Múkùlù nè : ámbàkú muà kúpìtá nè nyámá ? Mvìdí Múkùlù nè : muà kúpìtá nè nyámá ìndí ngàmbá bàpándè àmú nséké ìbìdì, wêwé lúséké, mêmé lúséké nè múbángá.

Toen hij eruit was, vroeg Mulopo aan Mvidi Mukulu : Beslis wat er moet gedaan worden met het dier. Mvidi Mukulu zei : Voor wat er te doen is, valt zo mijn beslissing : men hakke het in twee delen : gij één helft en ik de helft met de slagtand.

Múlópò nè : wápángù muà kuámbá; è bônsá kúpúngúlújá nè bà kuà Mvìdí Múkùlù nè bà kuà Múlópò nè : wápángù muà kuámbá, wápángù muà kuámbá !

Mulopo antwoordde : Ge hebt niet goed beslist ! En iedereen, die aan de kant van Mvidi Mukulu, en die aan de kant van Mulopo, allen riepen : Er is niet goed beslist ! er is niet goed beslist !

Múlópò tshià kàbìdì nè : Mvìdí Múkùlù ámbàkú biákàné muà kuábányá nyámá ? Mvìdí Múkùlù nè : mêmé ìndí ngàmbá àmú sè : nyámá nséké ìbìdì, mêmé lúséké nè múbángá, wêwé lúséké. Múlópò nè : kuêná múmányè muà kuámbá. Nè bà kùa Mvìdí Múkùlù nè bà kuà Múlópò kúpúngúlúja' amú mêyí pá dià Múlópo' apó nè : kuêná múmányè muà kuámbá, kuêná múmányè muà kuámbá.

Mulopo ondervraagt hem opnieuw : Mvidi Mukulu wil het billijk beslechten : Hoe moet het dier verdeeld worden ? Mvidi Mukulu antwoordde : Het blijft mijn eigen vast besluit : het dier in twee delen ; voor mij de helft met de slagtand voor u het ander deel. — Waarop Mulopo : ge kunt niet goed beslissen.

En die aan de kant van Mvidi Mukulu en die aan de kant van Mulopo stemden volledig in met de woorden van Mulopo en riepen : Ge kunt niet goed beslissen ! Ge kunt niet goed beslissen !

Mvìdí Múkùlù'umvuá nànkú, kuásá dífiká múndá, èkuámbílá Múlópò nè : ngàmbá ngàmbá, múndì ngàmbá kùnángí, kí nyáùpú wákèbí nè ìkuámbà ? Kùvuà Múlópò ékú nè : ngámbà-ì, kùtshìngámbì. Àmú pínàpó bônsó ékúpúngúlújá mêyí nè béná kuà Mvìdí Múkùlù muámbákú-ì kùtshìmuámbì.

Toen Mvidi Mukulu dat hoorde, begon hij korzelig te worden ; hij zegde aan Mulopo : Ik beslis en beslis opnieuw, maar wat ik zeg, neemt ge niet aan ; dus zoekt ge mij iets beledigends te doen zeggen ? — Waarop Mulopo wedervoer : Zeg het dan ; durf het te zeggen. — En allen riepen samen, ook die aan de kant van Mvidi Mukulu : Zeg het hem dan ; durf het hem te zeggen.

Àmú dínè dîba' adió Mvìdí Múkùlù èkúmvúayè lúngènyí lùmúluílá luà muà kuámbáyè Múlópò nè úvuá Múshípá. Àmú pínàpó dîyí èkúmúsùpúká nè : wêwé Mú-

Op dat ogenblik rees in Mvidi Mukulu de gedachte op die hem aanzette aan Mulopo te zeggen, dat hij vroeger een vis geweest was. Terzelfdertijd ontsnapte hem het woord : Gij vis ! Had ik u toen

shípá pámvuà kuíkálá múkúdià, èwêwè wávuá kíkálá úngákuíshá múùdí úngákuíshá émú ?

Múlópò ùmvuá dià Múshípá ádió, èkútùngúnúná àmú bímùmà-mùmà. Kú nyíma' ekú kábéndá èkúfuà, baňtú bônsó kúpòna' amú mú njílá, kákùyì wá kuákúlá múkwàbò. Kúfíkábò nè pá mbèlú, bípùwàngáná àmú ví·, tó·, nè mùbuélèlà dîbá. Èkúlàlábò àmú nànkú.

Bìmáná kúlàlá nànkú, kùvuà Mvìdí Múkùlù ékú múlàlé púi· ; ùtàbúlúká nè ngòlólè díbòkó kùmwè nè túlù kú mêsú, èkúmvuáye' amú díbòkó dìtútá kú másélá. Ùpándá mêsú kùtàngílá, èkúdìmònáyè ùkádí múlàlé pánshì mú dísélá ; kàyì kàbìdì nè bílàmbà nè nzùbú wá búmfùmù bìvuàyé nábiò. Bántú bèndè nè bà Múlópò, nè Múlópò muínè, bú bíyè múlú, bú bíyè pánshì.

Múntu' ekúshàla' amú nè lúngènyì luèndè luà kúyá kútùwá bíkélè mú mâyí, kuálúká nábiò, èkúbìdiá bíbìshí, nè kúlàlá mú dísélá káshídí.

opgegeten, zoudt ge mij kunnen dwingen tot spreken, gelijk ge mij nu doet spreken ?

Toen Mulopo dat woord « vis » hoorde, verliet hij onmiddellijk de plaats zonder een woord te zeggen. Hij stapte voorop ; de grote menigte volgde hem ; iedereen op terugreis naar huis ; niemand sprak. Ze kwamen aan tehuis en bleven in de grootste stilzwijgendheid tot de zon onder ging. Ze gingen zwijgend slapen.

Terwijl allen lagen te slapen, werd Mvidi Mukulu, daar waar hij lag plotseling wakker ; nog met de slaap in zijn ogen stak hij zijn arm uit ; hij voelde hoe die tegen grasstengels stootte. Hij trekt zijn ogen heel open en al kijkend ziet hij zich liggen op de grond in de grasstruik ; weg waren zijn klederen en ook het herenhuis dat hij vroeger bezat. Zijn volk en het volk van Mulopo en Mulopo zelf, alles, alles was verdwenen in de lucht of in de grond.

De mens behield enkel zijn verstand om visjes te scheppen in 't water,er mee naar huis te keren, ze rauw op te eten en voor altijd in zijn grasstruik te verblijven.

KABONGO JOZEF.

Hoe duidelijk die legende ook zinspeelt op de verheffing van de mens door de heiligmakende genade en op zijn vernedering door het verlies ervan tengevolge van de zonde, toch is het niet aanvaardbaar dat ze onder christelijke invloed zou ontstaan zijn. De manier van voorstelling is te eigenaardig ; ook de negers leggen het verhaal voor als wijsheid van de bakulumpe, de ouderlingen, die het leerden van de bakulu, van de voorouders ; met dezen zijn we reeds in een tijdperk van veel generatie's voor de aankomst der Blanken in Kasaï. Dat deze legende onder vroegere christelijke of mahomedaanse invloed zou ontstaan zijn, is als onwaarschijnlijk af te

wijzen, indien we in aanmerking nemen dat de Baluba leefden in het meest ongenaakbare binnenland van Afrika. Zulke verhalen doen denken aan een primitieve openbaring van de grondwaarheden van de christelijke godsdienst. Ze schijnen de lapidaire stelling te beamen van de amerikaanse theoloog TANCQUERAY : primaeva religio a christiana fundamentaliter non differt : de primitieve godsdienst verschilt in de grond niet van de christelijke.

4. Mythologische verhalen over het ontstaan en het wezen der dingen.

A. *Mulopo Ndupepe kina kumona.*

God is de Wind die niet kan gezien worden.

Múntú, bátátu'èndè kúfuà bônsó, bânà bàbò bônsó nè bálálà bèndè. Kúshàláye' anú pá yêyé. Kúpùwá tó· èkuámbá nè : Bônsó báfù, kuètù kônsó kuábùtúkù, ngáshàdi' anú nkàyańyì.

Een mens verloor zijn vader en al de broeders van zijn vader, hij verloor ook al zijn broeders en al de mensen van zijn familie (1). Hij alleen bleef over. Gedurende lange tijd bleef hij zonder iets (daar tegen) te verrichten hij dacht : allen zijn gestorven, geheel mijn familie is verdwenen, ik blijf heel alleen.

Dìmwédí, múndá kúmúfikámù ; yêyé nè : Ngánjì kámòna' anú tshiá bùtúlú bânà bètu' etshí, ǹmányè tshífwìlébò.

Op zekere dag was het hem te machtig, hij zei : 'k Wil onderzoeken welke oorzaak zo heel mijn familie vernietigt, en waarom ze allen gestorven zijn.

Kúyáyè tó·, lúséké lùdì lùbàndílá dîbá. Kúpítá bántú bônsó. Kúfíkáyè nè mú músòkò wà bántú ànú bátòké bônsó. Ábó nè : úyàyá pényì ? Yêyé kúbàlóndélá tshílúmbú tó·, kútùlá. Bôbó nè : ńdàkú pá wàmánà músòko' eú, né ùmónè ànú njílá.

Hij vertrok dus verre, langs de kant waar de zon opstaat. Hij ging voorbij alle dorpen van mensen. Hij kwam aan in een dorp waar al de mensen blanken waren. Ze vroegen hem : Waarheen trekt ge ? — Hij vertelde hun zijn geval lang en breed en bleef daar rusten. Ze gaven hem de raad : Ga verder en op 't einde van 't dorp zult ge uw weg vinden.

Ḿbuànì kúpòna' anú mú njílá tó·, kúmánáyè músòkò. Kúbwéláyè

Onze vriend ging weer op reis, verre tot aan de uiterste grenzen van dit land.

(1) Merk aan dat hier worden opgesomd alleen de familieleden van de man, niet die van zijn vrouw, noch van zijn moeder, die vallen buiten zijn familie ; huisgezin en familie gaan op enkel in de lijn van de eigen sippe ; vrouw en moeder en hun familie zijn van een ander sippe, tellen dus niet als familie van de man.

mùvùa bántú bákùnze' anú bôbó nkàyábò, kákùyì múfiké. Àbó nè : Wêwé kùyì bú têtú, tshíkúfíkìshe' apá, ǹtshínyì ? Yêyé kúbàlóndélá buálú, tó·, kútùlá. Bôbó nè : páwàmánà músòkò ne' ubuélè nè mú wà búkwè à nyámá.

Dan kwam hij aan waar enkel gele mensen waren en geen enkele zwarte. Ze vroegen hem : Gij zijt niet gelijk wij, wat heeft u tot hier gebracht ? Hij vertelde hun zijn wedervaren en bleef er rusten. Ze gaven hem de raad : Als ge dit dorp zult ten einde gegaan zijn, dan komt ge in de streek van het dierenras.

Múntú kúpòna' anú mú njílá, tó. nè mú búkwe' a m̀bwá. M̀bwá nè : údí mú·yè kúkèbá tshínyì ? Múkwètù kúlónda' anú muèndè mùmwe' amú. Ùtùlá. M̀bwá nè : ńdàkú.

De man zette zich weer op reis, verre tot bij het hondenras. Een hond ondervroeg hem ! Waarnaar zijt gij op zoek ? Onze vriend vertelde altijd hetzelfde. Hij bleef daar rusten. De hond gaf hem de raad verder te gaan.

Múntú kúfíká nè mú mbùjí. Ùpìtá nyámá yônsó, ùmáná ; èkúfíkáyè nè pàvuà múntú-nkàyà. Muíná luéndó kúmúlóndélá luéndó tó·, kútùlá. Yêyé kúmuámbílá nè : Pá wàyà ùpítà kásùlú nè kákwàbò. úbàndá múkùnà né úfíkè nè pàdì nténtédí wá Múlópò.

De man kwam tot bij het geitenras. Hij trok voorbij de dorpen van al de dieren en kwam tot bij een mens, een eenzaat. Onze reiziger vertelde hem over zijn reis, lang en breed ; en hij bleef daar rusten. Deze gaf hem de raad : Indien ge altijd verder gaat komt ge over een rivier, en dan nog een rivier ; daarna de heuvel opstijgend zult ge uitkomen op de plaats waar de schildwacht van God staat.

Ùyá, kúfíkáyè nè pàvuà nténtédí. Kúlóndéláye' aú mákèngá ônsó nè mùdì luéndó kúmáná. Áú nè sòmbákó. Kútwàlábò nshìmá, kúdiàbó.

Hij ging verder en kwam tot bij die schildwacht. Hij vertelde hem al zijn tegenkomsten en de reden van zijn reis, tot het ten einde was. Deze zegde : Wees gezeten. Men bracht eten, ze aten samen.

Nténtédí, kúmúshìyá, kálóndá muâná wá Múlópó. Kúmúlóndélá nè : múntu' udí muàni' emú, ùkèbá tátuèbè, buà kúmuámbíláyè tshìdìyé ùdì·lá bânà bàbò ?

De schildwacht liet hem alleen en ging de Zoon van God opzoeken. Hij vertelde Hem het geval. Daar is een mens in mijn huis die uw Vader zoekt om Hem te vragen waarom Hij al zijn familieleden wegneemt ?

Kúyábò nè muâná wá Múlópò. Bàfíká, kuángátáyè múntú kúyá néndè muèndè. Bàfíká, kúlàlábò néndè.

Schildwacht en Zoon van God trokken samen op en bij de reiziger aangekomen namen ze hem mede naar het huis van Gods Zoon. Daar bleven ze allen vernachten.

Mú dìndà, Múlópò muâná kúyá muà Tátuéndè, kúmuámbílá bú mùvuà luéndú luà múntú. Tátuendè kúmúpà nshìmá nè nzòló nè : Kápà múntú àdié.

's Morgens ging God de Zoon bij zijn Vader en vertelde Hem de reis van die mens. De Vader gaf hem een maniokbrij en een kip zeggend : Breng het aan die mens dat hij ete.

Ùfíká nè nshìmá, kútùdílá m̀bùetù pánshì. Múntú kúdià kúpángá. Kúdìa kùpwá, muâná wá Múlópò nè : Tátù wámbì nè : Pàjálámà dîbá, mêmé' ekúyá ; Ùmuámbìlè bú mùdì wányì mvuílú.

Hij ging weg met die spijzen en plaatste ze op de grond voor onze vriend. Deze at zoveel hij kon. Als zijn maaltijd gedaan was zegde de Zoon van God : Mijn Vader heeft bepaald dat Hij zal komen als de zon op haar hoogste staat ; en 'k moet u uitleggen hoe Zijn komst geschiedt.

Dîbá dìbàndá tó·, dìjálámá. Múlópó muâná nè : Tàu' ukádí pá kúyá. Kàdí wádiànjílá kúya' awó, m̀-màwù, yêyé ne' avué pá nyímà.

De zon steeg altijd hoger, bereikte haar hoogste punt. Gods Zoon zegde : Vader zal weldra komen. Doch eerst zal Moeder verschijnen ; hijzelf komt na haar.

Dîbá dìjálámá, m̀buànyì anú músòmbé muádìlé. Tshítùpà kúmvuáye' anú tshìkùmìnà nè lúpépè biàngàtshìshàngàné. Miánà kuásá dítshìná. Múlópò muâná nè : tó, kùtshìnyí. Bišúkú nè mítshì bìvùa bìnyúngá, bìfíká pàmwè, kútúyá.

't Werd middag en onze vriend zat daar altijd afwachtend neer. Kort daarop hoort hij de aarde beven en een wind die aan 't bruisen ging. Schrik kwam over onze vriend. Gods Zoon zegde : Neen, ge moogt niet vrezen. — Het gras en de bomen begonnen te bewegen, als de beweging hun plaats bereikte, viel alles stil.

Tshítùpà kàbìdì úmvua' anú tshísúkú tènkàtènkà, lúpépè luà mvùndé lútwè múlú, lútwe pánshì ; tshío·nà tshiángàtàngàné kátshìyì muà kuámbá. Tshìyá tó·, tshìfíká nè pàdìyé tshìpùwá. Muâná wá Múlópò nè : kàdí muámbìlákó tshîudì múvuílé.

Een ogenblik daarna begon het gras opnieuw te wiegen, een grote wervelwind ontstond van onder naar boven ; ook een gedruis, onzeglijk groot. Het kwam naar hen toe ; als het bij hen was, viel het stil. De Zoon van God zei : Zet Hem uiteen waarom ge gekomen zijt.

Yêyé kútuàdíjá : Múkálengé, têtú túvuá bángì bà búshìwà. Kàdí bátátù bônsó kúfuà, kúpuà bônsó nè bânà bètù nè bákàjì bànì nè bânà. Pángáshàdí nkàyányì ké pándì mú·yà apá nè : Ùngámbìlè tshìdì bânàbètù ábá báfuìlé.

Hij begon : Heer, wij waren waarlijk met heel veel mensen. Maar al mijn vaders (1) zijn gestorven, zijn verdwenen en ook mijn broeders, mijn vrouwen en mijn kinderen. Daar ik alleen nog overbleef ben ik naar hier gekomen om te vragen : Wil me zeggen de reden waarom mijn familie is uitgestorven ?

Múlópò, ùpùwá, kúmuámbílá nè : Tàngílà tshíbándá tshìdi' ekú étshí, tshìdi' anú mìsèsù yà bánúngú bànyì. Pándì mbàlàdíká buà kúdímábò búdímí buànyì búnèné, ké pándì ngìyá kuángátá bânà bènù, buà kúshíbélá bántú bànyì ; pándì nè mútshìmá ndí ngìyá kuángátá kàbìdì bákwàbò buà kúdià. Buálú bántú bônso' abó, m̀bùjì ýanyì

God, zonder iets te doen, zegde hem : Kijk op naar deze heuvel hier, hij staat vol met rijen huizen van mensen die me begeleiden (op reis). Wanneer ik ze doe werken op mijn uitgestrekte velden, dan kom ik iemand uit uw familie halen om hem als voedsel te geven aan mijn volk ; wanneer ik lust ertoe heb dan neem ik ook nog anderen weg voor mijn voeding. Want al de mensen van uw familie zijn

(1) Batatu = zijn vader en de broeders van zijn vader.

mífùká buà kúdià, kábèná nè bûngá buálú tó. Kàdí wêwé pá wàyà kùpìtá ngóndo' ibìdì, pá muísâtú ápá mêmé kúkúkwàtá pèbè, buà kúlàdíká nébè búdímí buànyì buà kú mbèlu' ebú.

maar gelijk mijn geiten, geschapen om opgegeten te worden, ze hebben geen andere reden van bestaan. En gij zelf wanneer ge zult vertrokken zijn, na twee maanden, in de loop van de derde maand zal ik u wegnemen, om u te gebruiken als oproeper van mijn volk, wanneer het werken moet op dit veld bij mijn huis.

Múntú tshìvuàye' umvuá ànú dîyí kàmònó múntú. Tshítùpà lúpépè lùtútá, Múlópò kúpińgá muèndè.

Onze mens hoorde enkel een stem en zag niemand. Daarna waaide weer de wind en God keerde terug naar Zijn woonst.

Múntú kúláyángáná nè Múlópòmuâná. Kuíkílá mú njílá, wèndá ùlàlá tó· nè muàbò.

De mens ging afscheid nemen van de Zoon van God, ving zijn terugtocht aan en reisde lange dagen tot in zijn streek.

Ùfíká pá májámbo'a bânà bàbò. kuásáyì muádí.

Gekomen bij de graven van zijn familieleden begon hij te weeklagen.

Bántú kúyá kúkùkílá. Bàmuébéjá nè : bídímú nè bídímú kítùkúmònó, úkàvuá pényì, têtú bámányè nè wáfù ?

De dorpelingen schaarden zich rondom hem en ondervroegen hem zeggend : Jaren en jaren hebben we u niet meer gezien, waar zijt ge gebleven ? Wij dachten dat ge dood waart.

Yêyé kúbàlóndélá bú mùvuà luéndó luèndè tó· kúmáná.

Hij vertelde hun heel zijn reis.

Bôbó nè : Mvìdí Múkùlù ùdí bìshí ? Yêyè nè : lúpépè lùdì lùnyúnga' elú ké Mvìdí Múkùlù muínè ; kuàká ńdùmuène' amú lôlò nè dîyí dìngámbílá buálú. Kàdí pákúmònà Mvìdí Múkùlù tshímúmònè.

Ze vroegen : God, hoe is Hij ? Hij antwoordde : De wind die waait dat is gelijk God zelf ; waar ik gegaan ben zag ik enkel een Wind en hoorde niets dan een Stem die me over mijn zaak sprak. Maar God zelf heb ik niet gezien.

Kùpìtá ngóndo' ibìdì, muísâto' aú kúfuà. Bántú nè : ànú mùtuámbìdìlèyé. Buśhìwà Mvìdí Múkùlù éú ùdi' anú lúpépè pàdìlú lùtútá ké pàdìyé wéndàkáná pèndè.

Twee maanden gingen voorbij ; als de derde daar was stierf hij. De mensen zegden : Juist zoals hij het ons voorzegd heeft. Waarlijk God is de Wind ; als Hij waait dan is het dat God voorbijgaat.

Ké mùvuà dímańyá dià Mvìdí Múkùlù bú mùdìyé kùdì bántú nè dífuà dià bántú nànkú.

Zo is men te weten gekomen hoe God onder de mensen komt en waarom de mensen sterven.

MUSOKO JEAN
Bena Tshimanga Tshiaba,
Baluba, Bakwa Kalonji.

B. *Mudi Lufu lulamata bantu.* *Hoe de Dood onder de mensen kwam.*

Múlópò uvuá nè mpàtá wéndè múnèné wá bíbòté. — Dìmwè kújíkáyè bíbòtè biéndè.

God had een groot veld van banaanstruiken. — Op zekere dag delfde hij zijn bananen in de grond (1).

Dià kúbìjúlá, kúbìkíláyè dîbá, kúmuámbílá nè : ńdàkú mú díténgú diètù dià búdími' amú, ne' usángánè muábá mújíbíkílá nè búlóbá. Wímbè ne' usańgánè bíbòté, ùjúlè, ùvué nábiò.

De dag dat Hij ze had ondergegraven, riep hij de zon en zegde haar : Ga naar de hoek van ons veld, ge zult er een plaats vinden met grond bedekt. Graaf daar, ge zult er bananen vinden neem ze eruit en breng ze naar hier.

Dîba' uyá kúpétá biônsó àmú mùvuà Mvìdí Múkùlù múmuámbìlé. Ŭjúlá, èkúyá nábìo pá mbèló.

De zon ging weg en bevond alles zoals God het haar gezegd had. Zij groef de bananen uit en bracht ze naar huis.

Tátuèndè nè : Wángàtshìku' anì ? Yêyé nè : tó. Mvìdí Múkùlù nè : né kuêná muîbé màlóbà ńkúmònè. Bùtshía dîbá puà· ! Tátuèndè nè : ńdàkú tàù, kuèbè kú muélè kíkuèná má·shí. Dîbá kásòmbá.

Haar vader ondervroeg haar : Hebt ge er van weggenomen ? Ze antwoordde : Neen. — God zegde : Indien ge niet gestolen hebt, dat ik u dan morgen terugzie. — De volgende dag was de zon aanwezig. God zegde : Ge moogt gaan, beste, aan uw mes kleeft geen bloed (= ge zijt onschuldig). De zon bleef in vrede.

Dìmwe kútùmayè nsùngì. Áú ùfíká, kújúlá bíbòté, kúyá nábio' anú biônsó. Tátuèndè nè : kúmúdièkú ? Yêyé nè : tó. Mvìdí Múkùlù nè : pàtshìakó ńkúmònè. Bùtshiá muìnjí puà·. Tátuèndè nè : ńdàkú ùsómbè.

Op zekere dag riep Hij de maan. Deze kwam, ontgroef de bananen en bracht ze alle aan. God vroeg : Niets ervan gegeten? Zij antwoordde : Niets. — God zegde : Morgen moet ik U zien (2). — De volgende dag was de maan zichtbaar. God zegde : Ga met vrede.

Kútùmayè kàbìdì mùtôtó, áú pèndè kuénza' anú bú bàbìdi' abó.

Hij riep ook de ster, en deze deed zoals de twee eersten.

Édí kúbìkíláyè múntú, kúmuámbílá nè : ńdàkú, múa·nà·nì, ùjúlè bíbòté, túyè kúdià.

Op zekere dag riep Hij de mens en zegde : Ga, mijn kind, ontgraaf de bananen, en we zullen ervan eten.

Múntú kùfíká, kújúlá bíbòté. kútàngílá bíbòté tàlàlà·, kúdàmbílá nè : nánshì mêmé múdiè, Tátù kêná ùmányá ; kàbìdì tshiàngénzàyé ńtshínyì ? Kêná múbìbálè tó, m̀bípìté bûngì. Wàmbá nànkú, kuápúláyè tshíbòté, kúdià. Ŭdiá, kúmvua' anú bínángìdìlé, kúmáná kásàngì

De Mens kwam op de aangeduide plaats en ontgroef de bananen. Hij keek lange tijd naar die bananen en zegde bij zichzelf : Moest ik er van eten, Vader zou het niet weten ; daarbij wat zou Hij mij er ook wel voor aandoen ? Hij heeft ze niet geteld en ze zijn zeer talrijk. — Terwijl hij dat zegde trok hij een banaan af en

(1) De Baluba laten hun banaanristen niet rijpen op de bomen. Wanneer ze beginnen te rijpen, worden ze groen afgekapt en men legt ze in een kuil in de grond waarin ze enige dagen, bedekt met aarde, verder liggen te rijpen.

(2) Elders is het : na twee dagen moet ik u zien.

kájímà. Kuámbúláyè biáshàdí kuípátá nábiò pá mbèló.

at ze op. Al etend bemerkte hij dat ze goed smaakte, hij at er een hele hand van (1) ; hij nam de overige op en droeg ze naar huis.

Ùfíká. Tátuèndè nè : wálábùlùku' anì ? Bànzànkùdí nè : tó. ànú múndì émú. Tátuèndè nè : né kúmúdiè màlóbà ǹkúmònè.

Daar aangekomen vroeg hem zijn Vader : Hebt ge ervan geproefd ? De dwaze antwoordde : Geenszins, ik ben gelijk ge mij ziet (ik bedrieg niet). Zijn Vader zegde : Indien ge niets gegeten hebt dan zal ik u morgen terugzien.

Múntú kúyá kúlàlá. Bùtshiá múntú kuélá méjí nè : Njúkè, ǹyé kùdì Tátù, ǹkámúpè mó·yó. Àtétè búkólè, tó. Kúmvuáyè mú míkòlò amú tèkètè· !

De mens ging slapen. De volgende dag verlangde hij op te staan en naar Vader te gaan om Hem te groeten. Hij beproefde het maar hij had geen macht meer. Hij bemerkte hoe zijn benen gans verslapt waren.

Múlópò kuálá kúpángá. Bìtóndá kúdìjúkíláyè. Ùfíká àsángána' anú múntú múlàlé pánshì. Mvìdí Múkùlù nè : Muá·nàbútè, múlàlé ǹtshínyì, kúngádì kúpángá ? Múntú kúpùwá, buà kuámbá tó.

God bleef tevergeefs op hem wachten. Toen het hem verveelde stond hij alleen op. Bij de mens aangekomen vond Hij hem neerliggend. God zegde hem : Eerstgeborene (2), wat blijft ge daar liggen, waarom wacht ik vruchteloos op u ? De mens roerde niet, hij wist niet wat te zeggen.

Mvìdí Múkùlù nè : tó, wêwé údí ànú múdiè bíbòté, bú kùdílé, kùvuá kúsá·má. Né wádì, mêmé tshìná ǹtwá muíná tshíbáwú kú nýimà ; áú ngèbè mákèngá mádì. kèbélá. « Kábwà kàdìlè nkúsú, kàpìtákáná nè nkúsú ». Mvìdí Múkùlù wàmbá nànkú kúshìyá ànú múntú pánshì, èkúyá.

God wedervoer : Niets te doen ; zeker hebt gij van die bananen gegeten ; had ge er niet van gegeten, ge zoudt nu niet ziek zijn. Indien ge ervan gegeten hebt, weet dat ik geen partij kies voor de schuldige ; dat zijn ongelukken die ge zelf gezocht hebt. « Het hondje dat de papegaai had opgegeten, ging de dood in samen met de papegaai » (3). Als God dat gezegd had liet hij de mens liggen en vertrok.

Bânà bàbò bàfíká (dîbá, muènjí, mùtôtó) kúsângáná muánàbo' anú pánshì. Bôbó nè : Múntú wétù, wêwé bú múkùluètù, múwádìtshímbìshí nùnkú m̀bìshí ?

Zijn broeders (de zon, de maan, de ster) kwamen bij hem en vonden hem liggend op de grond. Ze zegden : Lieve mens, gij zijt als onze oudste broeder ; hoe hebt ge uzelf toch tot zulk een dwaasheid gebracht ?

Yêyé nè : Mó·yó wàndìngí, ngíbì bíbòtè bià Tátù. Wávu' apá kúnshìyá ànú múndi' emú.

Hij antwoordde : Mijn hart heeft mij bedrogen, ik stal de bananen van Vader. Hij is hier gekomen en hij heeft mij laten liggen gelijk ik ben.

(1) Kasanji is een banaanhand, een onderdeel van de hele rist, gewoonlijk tien tot twaalf bananen.

(2) Geschapen vóór de zon en de maan.

(3) Men sloeg de hond dood omdat hij de papegaai gedood had. Door een ander te doden had hijzelf zijn ongeluk bewerkt.

Ùshàlá, dìsámà kúpìtá, èkúfwàyé. Bânà bèndé báshàdí kàdí ànú bàfua' anú kúfuà.

Hij bleef daar liggen ; de ziekte verergerde, hij stierf. Ook zijn kinderen die in leven gebleven waren gingen de dood in, het een na het andere.

Ké mùkádì lúfù anú lútùláme' emú ; ànú buà buîvì buà úfùkìlébò dià mbédí kùdì Múlópò. Kuêná múmòné : dîbá, muènjí, nè mìtôtó, bìbèngèlè kuíbá, bìdí bíshàle' anú mùbìfùkìlè Múlópò. Têtú túfwà anú kúfwà.

Daarom is het dat de dood immer voort onder ons blijft ; omwille van de diefstal van hem die het eerst geschapen werd door God. — Nietwaar ? De zon, de maan en de sterren, zij weigerden te stelen, zij blijven helemaal zoals God ze geschapen heeft. Wij, wij sterven en sterven.

Musoko Jean
Bena Tshimanga Tshiada
Baluba, bakwa Kalonji.

C. *Muntu ne Diba ne Muinji.* — *De Mens, de Zon en de Maan.*

Nota : Het vorige thema wordt in tal van verhalen met lichte varianten weergegeven. Hier volgt een van die varianten.

Múlópò, kuébéjáyè múntú nè : Údí múnuà málúvú ngénì ? Múntú nè : Tshîná múnuà.

God vroeg aan de Mens : Wie heeft sterke drank gedronken ? De Mens antwoordde : Ik heb hem niet gedronken.

Èkuébéjáyè Dîbá nè Muìnjí, bándàmuìné pàbò nànkú.

Hij ondervroeg ook de Zon en de Maan ; ze antwoordden hetzelfde.

Ké Mvìdié nè : Tùnùtétà, wêwé Dîbá, ùyá kúlàlá, ùjúkà màlóba' amú pàtshiátshià mú dìndà. Dîbá èkúpàtúká.

Daarop wedervoer God. We zullen U op de proef stellen, gij zon ga slapen, en sta morgen vroeg op. De zon kwam te voorschijn ('s morgens).

Mvìdié kuámbílá Muìnjí kàbìdì nànkú, ne' uyá ùlálè pèbè, tùkúmònà mú dìndà. Mátùku' abìdì, dísâtú Muìnjí kúmuènéká.

God zegde tot de Maan : Ga ook gij slapen ; laat ons u terugzien morgen. Na twee dagen, de derde dag was de maan zichtbaar.

Ké kútùmáyè kàbìdì múntú, múntú kúyá yêyé káshídí.

God riep ook de mens op, maar deze trok er vandaan voor altijd.

Ké pàdìbó bàmbá nè : Múntú ké údí múpìlé, ké múkèbí wá lúfù.

Daarom zegt men : De mens werd schuldig bevonden ; hij is oorzaak van de Dood.

Kalonji Benoit
Bena Kabamba
Bena Kalonji ka Mpuka
Baluba.

D. *Mu Diulu bakwabo babwelamu bakwabo bapanga.*	*In de Hemel geraken sommigen binnen, andere mislukken.*

Nota : De gedachte dat de mensen vroeger een toren bouwden van boomstammen of iets anders, komt voor in de legenden van veel bantoe-stammen ; ook de Baluba hebben daarover hun verhaal.

Bántú kúvuábò kúvúlá kàbìdì bà bûngì.	De mensen vermeerderden geweldig in aantal.
Kuámbílábò Mvìdí Múkùlù nè : mákèlèlà túluàluá kúkúmòná.	Ze zegden aan God : Morgen komen we naar U zien.
Bùtshía nènkú kúyábò múntú yônsó nè wèndè mútshì, kúlúngábó mítshì tó· ; kúfíkáyò nè kú diúlú.	's Anderendaags vertrok ieder met een boomstam, ze bonden de bomen aan elkander, altijd maar hoger tot ze aan de Hemel kwamen.
Bùtshiá nènkú bántú kúyábò bônsó ; muéná lúshìbà kú mpàlá, muéná tshió.ndò pá nkátshì. Muéná lúshìbà wenda uya wela yêyé nè : Máwéjá únzùlùlà tùbuélè.	's Anderendaags dus verlieten de mensen al hun huizen ; de fluitspeler ging voorop, de trommelspeler stapte middenin. De fluitspeler ging al maar door, spelend : God, wil opendoen, dat we kunnen binnenkomen.
Muéná tshió·ndò nè : Múlópò Máwéjá Nángílá únzùlùlà tùbúelè.	De trommelslager riep : God, Heer, Opperwezen, wil opendoen, dat we binnenkomen.
Kúnzúlúláyè kúbuélábò tó·. Bàfíká nè pàdì muéná tshió·ndò, Mvìdí Múkùlù kuínjílá. Bônsó bashàlá ! Mítshì kúshímbúkáyò ; bántú bônsó kúfuà ! Kújíbíkáyè díu·lú kúmányáyè nè : Bántú bônsó bàkúbuélá.	God deed open en velen traden binnen. Als de rij (binnentreders) gekomen was tot aan de trommelslager sloot God de poort. En de velen die nog overbleven !... De bomen stortten ineen, al die mensen stierven ! Hij had de Hemel gesloten, menend dat al de mensen waren binnen getreden.
Bú muéná tshió·ndò múshàlé kú nyímà, bántú bônsó bàkádí kúbuélá kàbàdì kúfuà.	Indien de trommelslager de laatste in de rij had gestapt, dan waren al de mensen binnengeraakt ; ze hadden niet moeten sterven.
Kàdí mítshi' eyí ìdípò, kábèná bámányè lúséké lùdìyó nè kú mpíndíeú.	Die bomen bestaan nog, maar men weet niet in welke streek, tot op de dag van vandaag.

BAKENDA DOMINIQUE
Bena Konji.

SLOTWOORD

Dit boek bevat het voornaamste van hetgeen we konden verzamelen uit de Theodicea van de Baluba in Kasaï. We leggen die bevindingen voor aan de ethnologen zonder ons te bekommeren over wijsgerige of godsdienstige theorieën, die ermede kunnen verbonden zijn, — enkel als hulpmateriaal voor hen die aan gezamenlijke studies doen.

Wat de godsdienst van de primitieve Baluba nog alles bezit aan gezegden, gebeden, gebruiken en vertelsels, bleef tot hiertoe verscholen. Deze studie moge een aansporing zijn tot verder onderzoek door hen, die ter plaatse ijveren om die volkeren te beschaven ; de kennis van hun godsdienstige begrippen opent een uitzicht op het meest innerlijke der wereldbeschouwing van die mensen. We moeten er rekening mede houden in de opbouw van de nieuwe beschaving die we hun brengen indien we iets eigenaardigs en aangepast willen verwezenlijken, iets dat de neger kan waarderen en liefhebben, omdat het voorgesteld wordt als wortelend in zijn eigen conceptie der dingen en getooid is met schoonheden die hij liefheeft. Zoveel godsdienstige gezegden, gebeden en gebruiken zouden zonder meer, of met een lichte aanpassing of wijziging, kunnen dienen als geschikt materiaal in de christelijke Godsdienst waaraan ze zich nu zoeken aan te passen en trachten te begrijpen.

Tot hiertoe waren het enkel gebeden, uitdrukkingsformules en gebruiken van het huidige godsdienstige leven in het Westen van Europa die hun aangeleerd werden in een meer of minder geslaagde schooltaal,

zonder rekening te houden met hun eigen begrippen en kunde.

Beschaven mag niet zijn het miskennen of vernietigen van wat bestond om het te vervangen door wat uitheems is ; beschaven zou moeten zijn : veredelen en verchristelijken van de eigen waarden welke God in die volken liet ontstaan, als mijlpalen op hun weg naar de christelijke openbaring die ze nu zo gewillig aannemen. Om eigen schoonheid te kunnen bezitten en om eerbied af te dwingen, mag een negerbeschaving alleen opgebouwd worden op de grondvesten van het oude, doorheen de eeuwen verworvene. Het zich opwinden voor en klakkeloos nabootsen van vreemde culturen ontreddert reeds verworven schoonheid ; brengt misbaksels voort in geleende tooi.

BLADWIJZER

INLEIDING 5

Deel I. **Benamingen van God** 9

A. EIGENNAMEN VAN GOD 10

1. Maweja 10
2. Mulopo 14
3. Mvidie 16
4. Nzambi 21
5. Kalunga 26

B. PERSOONSNAMEN IN DE TITELS VAN GOD OPGEGEVEN 27

1. Bakulu namen 29
2. Bakole namen 30
3. Namen van cultuurmensen 31
4. Namen van eerste kinderen van God. Nota over Bende 36

C. GODSNAMEN AAN KINDEREN 40

1. Over LUBA namen in 't algemeen 40
2. Namen uit een spreuk over God 43
3. Eigennamen van God 43

Deel II. **Spreekwoorden en Gezegden over God** 45

INLEIDING 45

A. LOFTITELS VAN GOD 48

B. ZEDESPREUKEN WAARIN GOD VERNOEMD WORDT 56

C. SPREEKWOORDEN NOPENS HET PROBLEEM : GOD EN HET LIJDEN ONDER DE MENSEN 60

D. SPREUKEN OVER DE VERMEENDE OPLOSSING VAN HET PROBLEEM : GOD EN HET LIJDEN 66

Deel III. **Gebeden, gebruiken en gezangen om God te vereren** 69

INLEIDING 69

A. GEBEDEN TOT GOD EN GEBRUIKEN VAN GODSVERERING

a) Algemene gebeden 74
b) Particuliere gebeden 77
c) Drie bijzondere gelegenheden om God te aanroepen .. 84
1. In nood, ziekte en dood 84
2. Bij het vervaardigen der grote buanga 90
a. De buanga bua Tshibola 91
b. De buanga bua Lubanza 94
c. De Tshiabu 95
d. Bij andere buanga 96
3. Bij het kutshipulula 98

B. GOD IN DE GEZANGEN 103

Deel IV. **Fabels en Legenden over God** 108

1. LEGENDEN OVER MIKOMBO EN BENDE 109

2. VERHALEN VAN MENSEN EN DIEREN DIE BIJ GOD HUN BEKLAG GAAN DOEN OVER LIJDEN EN DOOD WAARAAN ZE NIETS KONDEN VERHELPEN 118

3. ZINNEBEELDIGE VERHALEN, WAARIN GOD AAN DE MENSEN LEVENSWIJSHEID LEERT 130

4. MYTHOLOGISCHE VERHALEN OVER HET ONTSTAAN EN HET WEZEN DER DINGEN 166

Slotwoord 174

Bladwjzer 177